Rózsa T. Endre:

Közgyűlésünk elé

ELÉRKEZETT AZ IDEJE, hogy elárulja: mi néhányan, akik 1988 januárjában-februárjában összeszövetkeztünk a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület létrehozása érdekében, kezdettől fogva kettős játékot űzünk. Ennek oka, hogy szervezkedésünk kezdetén még a kádárista MSZMP pártállam, majd a Grósz Károly vezette állampárt regnált Magyarország felett. Tartanunk kellett a politikai rendőrség megtisztelő ellenlökéseitől, amelyeket néhányunk személyesen is megtapasztalhatott korábbi életében. Nem csalódtunk várakozásainkban, az állampárti rendőrkopók figyelmét mi, gyanús zsidók, sikerrel magunkra vontuk. De amikor néhányan úgy döntöttünk, hogy gerincünket kiegyenesítjük és felemelkedünk az évtizedes meglapulásból, kushadásból, ezzel egyebek mellett zavarba ejtettük a magyar zsidóság akkor még egyetlen szervezetét, a sztálini-posztsztálini kreálmányú MIOK-ot is. Akik ekkor zavarodottságukban főnökségükhöz, az Állami Egyházügyi Hivatalhoz, s rajta keresztül a Belügyhöz fordultak levélben — az írásos dokumentumok mindmáig megőrződtek —, hogyan lépjenek fel ellenünk. Azóta persze Közép-Európa történelmi orkánja mind az Állami Egyházügyi Hivatalt, mind a BM belső elhárítását elsöpörte, sőt ma már a MIOK is szüntelen azzal próbálkozik, hogy átugorjon a saját árnyékán.

Hiába tudtuk azonban többé-kevésbé már 1988 elején, hogy milyen zászlót kell kibontanunk s hogy miért kell harcbaszállnunk, azt is rögvest tudomásul kellett vennünk, hogy „egyedül nem megy". Szigorúan konspiratív találkozóinkon lépésről lépésre egyre pontosabban kidolgoztuk egy olyan egyesület tervét, amely különféle, eltérő igényeket szolgáló csoportosulásokat hoz létre, majd egy laza hálózati keretel összefogott *szövetséget* képez belőlük. Ennek következtében a szövetség vezetőségének csupán koordináló feladatkört szántunk, s kigondoltuk azt a szervezeti struktúrát, amelyben bármelyik tagszervezetünket helyezik külső nyomás alá, vagy támadások célpontjává teszik, erőinket viszonylag kis veszteséggel tudjuk átcsoportosítással megmenteni. A pártállam fenyegető keretei között biztonsági okokból fontosnak éreztük, hogy szervezkedésünk valódi súlyát és jelentőségét elfedjük ellenségeink szeme elől.

Ezért — jóllehet szövetségként jöttünk létre — mindenkor *„egyesületről"* beszéltünk, amelynek jogilag is megalapozott létrehozását a hátrálni kezdő régi rezsim által engedélyezett „egyesületi törvény" tette lehetővé. Zárójelben hozzáteszem, hogy ekkor még egy „felügyeleti szerv" fennhatóságát kellett elismernünk önmagunk felett. E rendelkezést oly módon játszottuk ki, hogy egyszerre két, egymással rivalizáló intézménynek is bejelentettük a fölöttünk való fennhatóságuk elismerését, s ettől kezdve e két szerv egymással vitázott és levelezgetett, így bennünket felügyelni ereje nem maradt. Egyesületünk megszervezői — bízva abban, hogy a korábbi rendszert irányító „megbízható senkik" magyarul sem igen tudnak — angol nevünkkel már a kezdet kezdetén elárulták valódi célunkat és szervezeti rendünket. The Federation to Maintain Jewish Culture in Hungary. A zsidó kultúra magyarországi megőrzésének szövetsége. Az idő bennünket igazolt, sőt vállalt feladatunkat némileg túlteljesítve ma már nem csak őrizzük, de esetleg, talán, időnként fejlesztjük is elszegényített zsidó kultúránkat. Nagy segítségünkre van ebben, hogy igen széles körű és mélységében is megalapozott nemzetközi zsidó kapcsolatrendszert sikerült kiépítenünk Kanadától a Szovjetunióig, Ausztráliától az Egyesült Államokig, s legfőképp az Izrael Államban működő zsidó szervezetekkel, intézményekkel.

Korán ráébredtünk: „egyedül nem megy". 1988 tavaszának végén felhívást szövegeztünk egyesületünk létrehozásának támogatására s a vezető magyar értelmiség színe-java felhívásunk aláírásával mellénk állt, kibontott zászlónk mögé felsorakozott. Zsidók és nem zsidók vegyesen, békés egyetértésben. Azóta sokat (rendszer)változtak az idők, s akik akkor megtagadták aláírásukat, ma már többnyire elvörösödve restellik, hogy így tettek. Azonban azt sem feledjük, hogy az akkor még igen komoly politikai szerepű Pozsgay Imre a személyes kockázatot sem habozott vállalni és hathatós védelmében részesített bennünket. Bárhogy is változott azóta a világ, az etikai tisztesség csorbíthatatlan érték. Segítségét ma is tisztelettel köszönjük. Világosan tudjuk, ha 1988 nyarán a magyar értelmiség egy része és néhány (kevés számú) vezető reformpolitikus nem húz védőernyőt szervezkedésünk fölé, akkor 1988. november 20-án Egyesületünk nem alakulhatott volna meg a Magyar Tudományos Akadémia budai dísztermében.

Viharos eufória köszöntötte megalakulásunkat. Ott és akkor sokan azt mondták, úgy érzik magukat, mint 45-ben, az ostrom után, amikor előjöhettek a pincéből. Túléltük! Te is, és én is, mindketten élünk! Ma azonban, 1990 tavaszán, már legyünk realisták. Ilyen közgyűlésünk soha többet nem lehet. Ma már végleg nem az a kérdés, hogy a vakszerencse révén túlélhettük-e a megpróbáltatásokat, hanem az: hogyan tovább? A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület időközben a mai magyar és zsidó szellemi s gyakorlati élet egyik jelentős szervezetévé vált, és tagsága jóvoltából igen komoly szellemi tőkét, intellektuális kapacitást hozott a felszínre. Mindez igaz, de hogyan tovább?

Milyen iskolát alapítsunk a fiainknak és lányainknak például és iskolánk ama zsidó szellemiség melyik áramlatát részesítse előnyben? Vállalhatunk s vállaljunk-e politikai szerepet is zavarba ejtő gyorsasággal változó életünkben, és ha igen, hol húzódik ennek a határa? Menynyiben segítsük azokat, akik ma már nemet mondanak az eddig kvázi egyeduralkodó asszimilációs eszmekörre? Milyen formában ápoljuk kapcsolatainkat Izrael Államával és a világszerte szétszóratottságban élő zsidósággal? S legfőképpen: mi, ősi hagyományainkat elveszített, múltunkat elfeledett, zsidó identitásunkban megrongált, önazonosság-tudatunkban porladó sziklaként élő magyar zsidók, kik vagyunk és merre vigyen tovább az utunk? Májusi közgyűlésünknek és az általa választott új vezetőségnek kell majd szembenéznie ezekkel a lélekpróbáló és súlyos, kemény vitákat kiváltó kérdésekkel, hogy szemhatárunk tovább tisztulhasson. Nézzék el nekem nem hivő egyesületi társaim, Izrael Szirtjének, a Mindenhatónak áldását kérem közgyűlésünk munkájára.

Szombat

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata
Megjelenik évente tízszer
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Garay u. 48.
Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440
Telefon: (36--) 1-426-924
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16 és 17 óra között
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az 1910 Bp., 521—006427—3 sz. számlán

Számonként megvásárolható a TÉKA könyvesboltjaiban, a kiadóhivatalban és az MZSKE rendezvényein
Szerkesztik: *D. Arányi Éva, Fóti Péter, Fürth Éva, Gadó György, Gervai András, Hernádi Miklós (főszerkesztő), Pelle János, Raj Tamás, Vadász Ferenc, Varga Sándor, Zala Tamás*
Műszaki szerkesztő: *Balla Endre*
Lapengedély száma: III. (Kul/174) 1989 HU ISSN 0865—3844
Készült a TÉKA Könyvértékesítő Vállalat nyomdaüzemében
Felelős vezető: Kobl Antal 90/087 — 4500 pld

A lélek mélységei

A NYOLCVANAS ÉVEK DEREKÁN a rendőrség megneszelte, hogy budapesti zsidók három magánlakásban is rendszeresen összejönnek és zsidó témákról beszélgetnek, netán gyertyát is gyújtanak, sőt, ami a leggyanúsabb, Izraelből jött vendégeket is fogadnak. A házigazdákat és a résztvevőket sorra becitálták a kapitányságra, kifaggatták, megfenyegették, mire az összejövetelek abbamaradtak. Értesülvén erről, fölkerestem a köztiszteletben álló tudós rabbti, hogy megkérdezzem: Mit tanácsol? A hitközség, a rabbikar vagy a MIOK talán fölszólalhatna e jogtalan zaklatások ellen?

A rabbi úgy vélekedett, hogy erre nincs mód. Annál is kevésbé, mivel hivatalosan nem is tudnak az ügyről. De meg különben is, ott kell összejönni, ahol szabad, nem kell keresni a bajt.

Évek múltán merőben más körülmények közt találkoztam újra a köztiszteltnek örvendő, tudós rabbival. Az Állami Egyházügyi Hivatal már szétoszlott, mint egy rossz illatú gázfelhő, a főkapitányságon is túl voltak már az évszázad nagy aktapusztításán, ám minden azért még nem változott meg gyökeresen: az antiszemitizmus például még nem szűnt meg. Épp ennek okán jött össze a gyülekezet, amelynek körében Rabbénu is jelen volt. És amikor fölmerült a kérdés, mit kellene tenni a gyűlölködés prepotens megnyilatkozásai ellen, ő igen spontán módon úgy nyilatkozott, hogy tüntetni kellene az utcán.

Kétségtelen, hogy ez a válasza sokkal rokonszenvesebb volt számomra, mint ama korábbi. Ámbátor voltak, akik kissé forrófejűnek találták...

*

TÖRTÉNT AZUTÁN — és nem is sokkal az előbbi eset után —, hogy az antiszemitizmus egy-két újabb megnyilatkozását könyvelhettük el. E nem éppen rendkívüli fejlemény — úgy látszik — gondolkodóba ejtette a már említett, köztiszteletben álló, tudós rabbit. A gondolkodásnak eredményeként azonban nem vonult ki tüntetni az utcára, — ehelyett megírt néhány levelet. (Szigorúan és hangsúlyozottan magánemberként, céges levélpapíron, aláírása mellett az ugyancsak köztiszteletben álló zsidó intézmény bélyegzőjével.)

A levelek arra kérték a Magyar Rádió, illetve a Magyar Televízió elnökét, valamint a művelődési minisztert, hogy hassanak oda: az antiszemitizmus mérséklése érdekében essék kevesebb szó a nyilvánosság előtt a zsidóságról. Mert még a védelemből is megárt a sok... És amint a miniszternek szóló levélben állt, „politikus-jelöltjeink, állítólagos szociológusok, tudósok, áltudósok ne olyan hangosan foglalkozzanak ezzel a kérdéssel, mert ennek valójában már a felvetése is sértő, bántó, megalázó".

A levelek eredményeként a Rádió és a Televízió különböző osztályain végigcikázott az utasítás: leállni a zsidó témákkal, háromszor is megfontolni, készüljön-e új műsor az antiszemita előítéletek ellen, a közelmúlt történelem zsidóságot érintő problémáiról stb.

A köztiszteletben álló, tudós rabbi pedig megnyugtathatta lelkiismeretét: a tüntetést igenlő, megbocsáthatatlan excesszusa után visszatalált a korábbi évek kiegyensúlyozott, harmonikus magatartásához.

Hogy hol látok én itt összhangot az akkori fel nem szólalás és a mostani buzgó felszólalás között? A lényegben. Amit egy mondatban lehet kifejezni: Lapulj, zsidó!

— salamon —

Pillanatkép

ESTE KILENCRE JÁR, már néptelen a ferihegyi repülőtér csarnoképülete. Ketten-hárman ődöngünk a jókora teremben: hamarosan leszáll a ma este még várható két utolsó menetrendszerű járat. Induló gépet sem jelez mára többet az elektronikus közlőberendezés, „fájront" lesz nemsokára.

A két-három várakozó nyolc-tízre szaporodik, az ajtónál terepszínű overallt viselő fegyveres pillantok meg. Ni, amott is egy! Derékszíjukon szokatlanul nagy pisztolytáska, benne nyilván derekas mordály, a hónuk alatt géppisztoly.

Kiballagok az épület elé; a kijárat előtt ugyancsak fegyveres őr. Jobban megnézem ruháján a feliratot: Komondor — ez áll rajta. Szóval az ún. forradalmi rendőrezred különleges (terrorista-elhárító) egységének emberei vannak jelen. Mint bent a társai, úgy ő sem szól rám, nyugodtan kószálhatok fel-alá. Nyilván semmi rendkívülire nem számítanak, egy világvárosi repülőtéren megkövetel ekkora készenlétet a biztonság. Vagy másról is szó van? Igaz is, hiszen az „Iszlám szent háború" terroristái állítólag megfenyegették a Malévet...

Míg elbeszélgetek pár percig egy másik várakozóval, észre sem veszem, hogy autóbusz gördül elő a fényfüggöny mögötti homályból. Nyomában egy másik. Nem a tömegközlekedés kék kocsijai, de magyar a rendszámuk. Amint szemből ránézek az elsőre, valami furcsa, valami nyugtalanítóan rendetlen tűnik fel: a sofőrülés mellett csomagok, bugyrok halmaza. És zsúfolt az egész kocsi.

A két busz nem a főbejárat előtt áll meg, hanem kissé tovább. És már ontja is az utasokat, akik szaporán rámolják le csomagjaikat. Nem pénzes globetrotterek, az nyomban látszik rajtuk. Orosz szót hallok, valaki a hozzátartozóinak integet, egy vezetőféle mutogatva magyaráz, tereli — irányítja őket. És már mennek is be szaporán az indulási csarnokba egy oldalajtón.

Arrébb állok, bár most sem küld odébb senki. Mögöttem szürkeruhás rendőrt veszek észre, a főbejáratnál most két „Komondor" is posztol, bent az érkezési csarnokban meg az emeleten is megpillantok néhányat. Megjön a várt két menetrendszerű gép is, negyven-ötven utasuk egykettőre elvegyül a megszaporodott várakozókkal. Még néhány perc, és kiürül a terem, a „Komondorok" is visszahúzódnak valahová.

Tizenöt perc múlva, amikor visszaindulok a városba, a két busz nyolcvan-száz utasának már nyoma sincs, elhajtottak a buszok is.

Nyolcvan vagy száz szovjet zsidó készül beszállni a magyar gépbe, mely ott áll a kíváncsiskodó számára láthatatlanul a kifutópálya szélén. Indulását semmi sem jelzi, az utasok jegyének és útlevelének kezelésére nem vesztegetnek sok időt. Még félúton sem járok hazafelé, amikor a gép már felszáll. Nyolcvan vagy száz szovjet zsidó — öregek és fiatalok, férfiak és gyermekek, diplomás emberek és egyszerűbb falusiak. Még lepillantanak a nagyváros csillogó fényeire, aztán a gép délkelet felé fordul.

Félelem a pogromtól? Félelem a terroristáktól? Az élet e méltatlan kísérőjétől búcsút vesznek, amint elmarad alattuk a bomló és felbolydult kommunista birodalom s annak egykori legnyugatibb európai csatlósa.

Két óra sem telik bele, és Tel Avivban lesznek. Száz bizonytalanság között, de egy nagy bizonyosság birtokában: hallgatni, nyelni, megalázkodni, sötétben osonni, menekülni zsidó voltuk miatt soha többé nem kell.

— ggy —

Szenes Hanna emlékére

A Magyar—Izraeli Baráti Társaság köréből kezdeményezés indult: állítsunk emlékművet Szenes Hannának, a fiatal zsidó lánynak, aki családja nyugodt polgári életét a chalucok küzdelmes életével váltotta fel Izrael ősi földjén, és aki a halálos kockázat tudatában vállalta a harci bevetést az angol hadsereg hadnagyaként, jugoszláviai partizánok küzdőtársaként, magyar zsidók megmentéséért.

Szenes Hanna az antifasiszta harc vértanúja lett, áldozatát mégis évtizedekig agyonhallgatták, mert nem kommunista volt, hanem cionista. Egy zsidó, egy zsidó leány, aki fegyveresen ellenállt.

Az emlékműre a postabank 219-98636-021-00632 számú csekkszámláján lehet adományokat befizetni. A hátlapra fel kell írni: Szenes Hanna Alapítvány.

Jajszavak és levelek

1.

„Tehetetlen szemtanúi vagyunk annak, hogy megnyomorítják nemzetünket Erdélyben... Most talán átélhetjük azt, amit átélhetett egy örmény vagy egy zsidó. Azt a kiszolgáltatottságot, azt a tudatot, hogy kivert eb módján nem vagyunk biztonságban saját szülőföldünkön...

Bízom benne, hogy kisebbségben vannak, akik azt tették velünk, amit tettek Erdélyben, s tudom, vannak a szomszéd nemzetben, akik nemcsak szégyellik magukat a történtek miatt, de maguk is félnek — s ezért többségük még hallgat. Előbb-utóbb azonban meg kell majd szólalniuk, mert minden népnek magának kell megbirkóznia saját indulataival.

Mi miért hallgatunk?

A Váci úton, a baptista kápolna közelében kétméteres zsidó csillag, mellette a felirat: »Zsidó SZDSZ«. A Moszkva téren... az aszfaltra festve szanaszét: »VAN KIÚT — Izraelbe«, és »Cionizmus = SZDSZ = magyar halál«... Tamás Gáspár Miklós plakátjain a felirat: »Ez a zsidó«, és Magyar Bálint, Pető Iván, Rajk László vagy a Fidesz plakátjain: «Zsidók».

Jelentéktelen ügy? Törpe kisebbség csinál csak ilyet?...

Hogy van az, hogy az elmúlt hónapokban, mióta az antiszemitizmus felerősödését tapasztalatom hazámban, nem akadt egyetlen közismert magyar művész, tudós vagy politikus, aki a nyilvánosság előtt szót emelt volna a becsületünkért? Aki nem csupán abból a célból nyilatkozna meg, hogy magáról az antiszemitizmus vádját utasítsa el, hanem, hogy elutasítsa azokat, akik — a választási küzdelem során is — ezeket a szövegeket próbálják beleégetni társadalmi köztudatunkba?

...Hogy lehet az, hogy egyetlen politikai párt sem látta erkölcsi szükségét annak, hogy elhatárolja magát az SZDSZ és a Fidesz zsidóvá nyilvánításától? Vesztett volna általa valamit?

Ebben az ügyben nekünk, nem zsidóknak kell megszólalnunk!"

(A fentiek részletek Ungváry Rudolfnak a Magyar Nemzet 1990. április 2-i számában közölt írásából.)

2.

„— Én azt hittem, a három szó, Magyar Demokrata Fórum, képes meggyőzni az embereket arról, hogy itt az elmúlt negyvennegynéhány év alatt a nemzet sorsáért aggódó írók, költők, művészek — köztük én mint színész — őket akarjuk szolgálni. És most olyat kell mondanom, amit nem szívesen ejtek ki a számon: rájöttem arra, hogy ebben az országban mindig is a hangoskodóknak volt igazuk. A köznép nekik dől be... Van egy párt, amely a levegőbe beszél, amely a tőkéjét távoli földrészről kapta. S az én magyar fajtám hisz nekik. Egyszerűen nem értem. Ezt a népet félrevezették. Manipulálták. Nem csalással, hanem süket sóderrel..."

(Részletek Sinkovits Imre színművésznek a Mai Nap 1990. március 26-i számában megjelent nyilatkozatából.)

3.

A Mai Nap Szerkesztőségének
1087 Budapest,
Könyves Kálmán körút 76.

Tisztelt Szerkesztőség,

kérem alábbi nyílt levelem közlését. E levél másolatát elküldöm dr. Antall Józsefnek, az MDF elnökének...

„Sinkovits Imre színművész úrnak
Tisztelt Művész Úr,

az Ön fajvédő ‚kesergéseit' a Mai Nap című újság 1990. március 26-i számában megdöbbenéssel olvastam.

Kérem, Ön ne ‚beszéljen a levegőbe', ne ‚manipuláljon süket sóderrel', *nevezze meg*, hogy melyik az a párt, amelyik ‚távoli földrészről kapott tőkéjével' az Ön ‚magyar fajtáját félrevezeti'.

Almási-Szabó Katalin
gyógyszerész
Bécs, III. Schlachthausgasse 14/9."

(A fenti szöveget a levélíró bocsátotta rendelkezésünkre.)

4.

„...Nagyon egyetértek veled abban, hogy közös felelősségünk, hogy a magyar zsidóság helyzetének oly súlyos, komor történelmi terhére egy új kibontakozás, kölcsönös megismerés és közös építés alapjait rakjuk le. Egy, az amerikai zsidóság és Izrael bevonásával létrehozott program ifjúsági csoportok tanulmányútjaira a magjánál kezdené a még meglévő sötétséget eloszlatni. ... Abban sincs közöttünk nézeteltérés, hogy a magyar zsidóság tragédiáját és az ellenünk elkövetett bűnöket nem kisebbíti annak a mérhetetlen szenvedésnek a felismerése, amit a háború, a szovjet megszállás és a sztálinizmus hozott az egész magyar népre...

...Magyarország ma egy demokratikus állam és társadalom alapjait rakja le. Teljesen egyetértek azonban a Demokrata Fórummal abban, hogy a demokrácia technikája nem elég, hogy 40 év rombolása után egy lelki újjáépítésre is elengedhetetlenül szükség van, a magyar nép erkölcsi tartásának, történelmi tudatának, alkotókedvének, egészséges önérzetének helyreállítására.

Pusztán a demokrácia azonban a kisebbségnek, így a zsidó kisebbségnek sem elég. Szüksége van a többség aktív támogatására, megértésére, megelőző figyelmességére. Nem csak Romániára, de Magyarországra is éppúgy érvényes, hogy a többség sohasem lehet túl figyelmes a kisebbséggel szemben.

...Mindketten tudjuk, és a magyar zsidóság túlnyomó többsége is tudja, hogy boldogulása, új felvirágzása csak egy olyan magyar nemzet kebelében képzelhető el, mely nem csak demokratikus, de öntudatos is, amely egy félelemtől mentes, független, alkotó társadalomban él..."

(Részletek Tom Lantosnak — Lantos Tamásnak — az Egyesült Államok Törvényhozása magyar zsidó származású tagjának 1990. február 7-én kelt és dr. Antall Józsefhez, a Magyar Demokrata Fórum elnökéhez írt leveléből. A levelet ifj. Fasang Árpád, az MDF elnökségi tagja adta át szerkesztőségünknek.)

Lovas Nagy Mária grafikája

A Magyar Izraeli Baráti Körhöz írt egyik levélből idézzük az alábbiakat:

„Szívünkhöz nagyon közel áll a zsidó nép, és fantasztikusnak tartjuk azt a kitartást, amellyel létrehozták Izrael Államot, és azt a ragaszkodást, mellyel ehhez a hazához kötődnek. Nagyon szimpatikusnak tartjuk a Hírlevelek reális hangvételét, nyílt kiállását. Mi hívő keresztények vagyunk, de szellemileg zsidónak valljuk magunkat, és Ábrahám, Jákob és Izsák Istene a mi Istenünk!" ... Aláírás: G. G.

Apropó nélkül...

RADNÓTI ÍRTA naplójában: „... nem érzem zsidónak magam, a vallásra nem neveltek, nem szükségletem, nem gyakorlatom, a fajt, a vérrögöt, a talajgyökért és az idegekben remegő ősi bánatot baromságnak tartom és nem ‚szellemiségem' és ‚lelkiségem' és ‚költőségem' meghatározójának."

Radnóti nem látszott tudni, hogy a zsidóság mint állapot és státus nem azonos a zsidó vallással, még kevésbé a zsidó fajjal (van ilyen?). Nincs idegekben remegő ősi bánat, sem zsidó „szellemiség" vagy „lelkiség".

Van azonban egy egyedülálló zsidó *örökség;* egy könyv, amelyet mi kaptunk vagy mi írtunk, s amely kétezer év óta a világ kultúrájának egyik tengelye. Ami a görögségnek volt Homérosz, az nekünk a Biblia. Kollektív emlékezetünk és önazonosításunk korokat összetartó alapja.

Van ezenfelül a Bibliából és az azt értelmező hagyományból desztillált *etika,* sajátos és világos erkölcsi értékrendszer, amely nem keresztény, nem mohamedán, nem kommunista, nem liberális, hanem egyszerűen és egyedítően zsidó. Van egy mesés zsidó *folklór,* meg egy *kalendárium,* világiasan is jól megtartható ünnepekkel, vagy ha úgy tetszik, ízekben-színekben gazdag emléknapokkal.

*

Van természetesen — ó, de menynyire van! — egy különös, rendkívüli módon egyedítő zsidó *történelem.* Van egy középkori és újkori zsidó *költészet,* egy középkori és újkori zsidó *misztika* (amely Spinoza és Hegel dialektikájának egyik forrása), van egy zsidó *filozófia,* amelyről Radnótinak a leghalványabb fogalma sem volt.

Van végül — és lehet-e ennél fontosabb és meghatározóbb valami — egy *conditio humana judaica,* amely alól önmagát kivonni akarni szánalmas, groteszk és — Radnóti a tanú rá, hogy mennyire — hiábavaló kísérlet.

*

Zsidónak lenni egyszerűen annyit jelent, mint egy bizonyos történelem és egy bizonyos kultúra *örökösének* lenni, egy bizonyos etika *hordozójának,* egy bizonyos misztika és filozófai *ismerőjének,* egy bizonyos folklór, kalendárium és hagyomány boldog *birtokosának,* egy bizonyos humor művelőjének, de főleg és mindenekelőtt a conditio humana judaica *vállalójának* lenni. Utóbbi elutasítása (kivált a Holocaust után — teheti hozzá a Szombat szerkesztője) az emberi méltóság iránti érzék sérültségéről, sajnálatra méltó lelki megnyomorodottságról tesz tanúságot, ami egy antiszemitizmustól átitatott társadalmi környezet és kultúra jellegzetes hatásának a bélyege.

Bujáki-Lichtner János

Miért nincs zsidótemető?

Régóta izgat ez a kérdés? Ezelőtt vagy tíz évvel kísérletképpen fel akartam adni egy fiktív gyászjelentést, melyben a temetés helyéül a rákoskeresztúri zsidó temetőt tüntettem fel. Udvariasan közölték, hogy ez a kitétel nem szerepelhet a gyászjelentésben. Megtudtam azonban, hogy ez nem a zsidók valamiféle diszkriminációja. Más vallásra sem lehet utalás, pl. hogy melyik egyház szertartása szerint temetik az elhunytat.

Így maradt a cím körülírása. Ennek volt egy humoros formája is, ha ugyan szabad ezt a jelzőt e tárggyal kapcsolatban említeni. Ez a forma a Kozma utcai temetőre való utalás, amiben az a bökkenő, hogy mindkét temető a Kozma utcában van.

Most, egy idő óta megszűntek ezek az ostoba adminisztratív tiltások, bár ezt sokan még nem vették észre. Akik azonban észrevették, azok az izraelita temetőben temettettik el a halottjukat és nem a zsidó temetőben. Azért most teszem ezt a dolgot szóvá, mert olvastam a *Szombat* novemberi számában, hogy egy bécsi mártír-emléktábla tervezett szövegéből ki akarták hagyatni a zsidó szót, mert az — úgymond — gettószagú. Én viszont úgy vélem, hogy a zsidók nevezzék magukat is, intézményeiket is zsidónak. És ezt a megnevezést várják el másoktól is. Az „izr." szó szerintem egy mesterkélt képződmény, egyfajta szégyenlős antiszemitizmus és egy ugyancsak szégyenlős filoszemitizmus terméke.

Rádi Péter

Kőbányai János:
MAGYAR SIRATÓFAL

A Tevan Kiadó könyvheti újdonsága

Kőbányai János esszékötetében, akárcsak előző könyveiben, nagy szociális érzékenységgel tapint rá a változó idők változó aktualitásaira, allergikus pontjaira. Tanulmányainak egyik része a magyarországi zsidóság helyzetével, önképével s a róla alkotott képpel foglalkozik: nézete szerint egy félelmeibe szorult-szorított, önérzetét vesztett kisebbség nem lehet egészséges része egy nemzetnek, s a nemzet nem lehet egészséges, ha a testét alkotó kisebbségi csoportok nem öntudatosulnak. Kőbányai a magyar zsidó kultúrának, hagyományainak, a zsidó múlt tárgyi emlékeinek, kellékeinek pusztulása ellen emel szót, másrészt olyan emberi magatartásokat mutat be, melyek szembeszegülnek ezzel a sorvadással.

Dachau, a szanatórium

JÁTSZOTTÁK A MOZIKBAN, áprilisban pedig a Televízió is bemutatta a *Malenkij robot* című dokumentumfilmet. Azokról szól, akiket 1945 áprilisában északmagyarországi falvakban szedtek össze könnyű munkára — ez volt a malenkij robot —, és lett a néhány órás, esetleg néhány napos konyhai kisegítésből, esetleg takarításból többéves rabszolgaság a Gulag világában. Jelentős hányadukat a szibériai tömegsírok nyelték el.

Döbbenettel és együttérzéssel hallgattuk az áldozatokat, akik sírással küszködve és sírva emlékeztek elhurcolásuk körülményeire, szüleik fájdalmára, saját megpróbáltatásaikra, a testet-szellemet megnyomorító kényszermunkára, a fagyra, az éhezésre. Az egykori foglyok elmondták, hogy halottaikról leszedték a ruhát és azokat a piacon élelemre cserélték, s azt is, hogy őrzőik közül sokan segítettek nekik. Olyan fényképet is megőriztek, amelyiken az egyenruhás személyzet együtt nevet a fogoly magyar ápolónőkkel.

Az elbeszélők majd mindegyike, hogy kellően érzékeltesse fogsága borzalmait, azokat a náci koncentrációs táborokhoz hasonlította. Egyikük azonban ferdített! Szerinte az oroszországihoz képest Dachau szanatórium volt, a zsidók szenvedése mindössze néhány hónapig tartott, ráadásul jóvátételként rengeteg pénzt kaptak... Ezeket a kegyeletsértő badarságokat egy idegileg láthatóan megviselt, tudatlan öregember elmondhatta, de nem lett volna szabad kiigazítás nélkül hagyni! A film készítőinek hibája, a televízió mulasztása, hogy ezt a téveszmét nem cáfolták meg. Sőt! Ha a tévében valami elhangzik és nincs rá reagálás, ellentmondás, azt a néző, és másnap az ország, általában igaznak fogadja el!

*

Lapunk olvasóinak nem kell magyarázni, hogy Auschwitzból, Birkenauból, Dachauból nem lehetett kijárni a piacra, s a heftlingek nem fényképezték magukat nevetve őreikkel, mint ahogy az is tény, hogy a XX. században, a technikai csodák századában nagyobb veszteség érte népünket, mint tragikus történelme bármely időszakában. Szenvedéseinkkel, halottainkkal nem kérkedünk, de a velünk szemben elkövetett gaztetteket elhalványulni nem hagyjuk!

M. J.

Olvassa el
a *Szombat*
minden sorát!

Az újjászületés három forrása

Amint legutóbbi számunkban már beszámoltunk róla, 1990. április 1-jén a budapesti Goldmark-teremben újjáalakult a Magyarországi Cionista Szövetség, mely a hozzá csatlakozott tagszervezetek csúcsszerve (akik tehát tagjai akarnak lenni, egyénileg ezek valamelyikéhez csatlakozhatnak).

Az alábbiakban a lényeget nem érintő, csekély rövidítéssel közöljük dr. Engländer Tibornak, a Szövetség elnökének az újjáalakulást kimondó gyűlésen elhangzott beszédét.

Hölgyeim és Uraim!
Kedves Barátaink!

Több, mint 40 év telt el azóta, hogy az akkori kormányzat jogtalan, brutális nyomásának engedve a Magyar Cionista Szövetség kimondta megszűnését. Több mint 40 éve kialudt a fáklya, eltűntek a fáklyavivők és Jerusálájim ígérete messzire eltávolodott, messzebbre talán, mint bármikor is a múltban. Úgy tűnt, sokak szemében tűnt úgy akkor, hogy Magyarországon befejeződött a cionizmus története és a galutnak ebben a szegletében a zsidóság gyötrelmes és immár védtelen útja a végérvényes megsemmisülés felé tart.

Most mégis, kétségbeesések és remények annyi esztendeje után, megadatott nekem, hogy ünnepélyesen bejelentsem Önöknek: Magyarországon újra megalakult a Cionista Szövetség. Áldott legyen Ő, Izráel szirtje, aki megérni engedte nekünk ezt a napot.

Önök mindnyájan tudnak az előzményekről, tudnak az üldözésről, a szenvedésről, a kettészakított családokról, a megalázásról, a totális agymosásról, mindarról, aminek egyetlen célja a cionizmus társadalmi, politikai, pszichológiai megsemmisítése volt. Nem akármilyen erők, hatalmak, amelyek mögött több százmillió ember állt, szervezetek, amelyek behálózzák az egész világot, hatalmas sajtóorgánumok és még hatalmasabb hadseregek szövetkeztek a cél elérése érdekében. Ezek az erők itt, Magyarországon közel fél évszázadon keresztül abszolút hegemón helyzetben folytatták hadjáratukat népünk Auschwitz és gettók után megmaradt roncsainak élniakarása ellen. Erre kell gondolnunk, ezt figyelembe véve kell értékelnünk, hogy mit jelent Szövetségünk újraalakulása, és mit jelent, hogy az újraalakulás hírére megtelt a Goldmark-terem.

Aki csak hallomásból értesül erről, esetleg azt gondolhatja: „persze, megtelt. Bizonyára elmentek az öregek, akik régesrégi élményeikre emlékeznek". Úgy vélheti, hogy a cionizmus újbóli megjelenése Magyarországon nem több nosztalgiánál, az élő folytonosság rég megszakadt. Mi azonban, akik itt vagyunk, saját szemünkkel láthatjuk, hogy fiaink is köztünk vannak. Eljöttek a zsidó fiatalok és eljött minden nemzedék, bizonyságot téve róla, hogy Cion szeretete kiirthatatlan a zsidóságból. Saját szemünkkel láthatjuk, hogy „nem szakadt el a lánc, folytatódik a lánc", nemzedék adja nemzedéknek, láthatjuk, hogy mindazok ellenére, ami történt, Magyarországon van zsidó jelen, és ez a jelen az egész zsidó nemzet jövőjének részesévé válhat.

Kérdés, honnan van az erő, amely mindeddig — ha alig hallható dobogással is — életben tartotta és az utóbbi egy-két évben mind több energiával látja el a magyarországi cionizmust?

Talán nem is olyan nehéz felelnünk erre a kérdésre. Három eredője van ennek az erőnek: a cionizmus igazsága, a cionista hagyomány és a cionista mű.

Az első eredőről, a cionizmus igazságáról szólva, emlékeztetnünk kell illúzióinkra. Illúziókra, amelyek azt sugallták, hogy jövőnk megtalálásához múltunk elvesztésén keresztül vezet az út. Ha hajlandók vagyunk feláldozni zsidóságunkat az éppen uralkodó politikai bálvány oltárán, a zsidókérdés automatikusan megoldódik. Nem ismétlem itt el, amit úgyis tudunk mindnyájan. Egyik sem hozta el az automatikus megoldást. A kikeresztelkedett, a Mózes-vallású Bocskay-ruhás magyar, a „felvilágosult világpolgár" végül is együtt indult el az ukrajnai munkaszolgálat, Auschwitz és a Duna-part felé a többi zsidóval. Nem hozta el az automatikus megoldást a legnagyobb illúzió sem: a világforradalom illúziója. Az emberiség totális, lenini megváltása helyett szembetaláltuk magunkat a Slansky-perrel, az orvosperrel, az 1968-as lengyel állapotokkal, az „anticionizmusnak" becézett világra szóló antiszemita kampánnyal.

Egyre többen látják be azt is, hogy a demokrácia jelszószerű ismételgetése szintén nem hozhatja el a zsidókérdés automatikus megoldását. A zsidókérdését, amelyről egyre inkább bebizonyosodik, hogy igenis, létezik. Létezik mint az antiszemitizmus kibontakozásának lehetőségével kapcsolatos kérdés és létezik, mint a zsidóság belső életének megoldatlanságából eredő problémahalmaz.

A szűkre szabott idő itt nem teszi lehetővé jelenlegi helyzetünk részletes elemzését. Legyen most elég évszázados történelmi tapasztalatainkra hivatkozni, amelyek — az évek múlásával egyre inkább be kell látnunk — meggyőzően bizonyítják a cionista eszme igazságát, azt, hogy a politikai bálványok nem tudnak csodákat művelni, hogy az önfeladás nem biztonságot, hanem érzékeink eltompulását, erőnk elvesztését jelenti, hogy a zsidóság megvédésének és az értelmes zsidó életnek feltételeit nekünk magunknak kell megteremtenünk, mert senki és semmi más nem teremti meg helyettünk. Teljes felszabadulás csak egy létezik, amikor önmagunkat szabadítjuk fel, valódi védelmet csak az önvédelem nyújt. A zsidó jövő megvalósításának egyetlen útja az önmegvalósítás. Mindez a zsidó nemzeti eszmében sűrűsödik, válik gyakorlati programmá és Izrael államában realitássá. Ez az első nagy erőforrás, amelyik létünket és továbbfejlődésünket biztosítja.

Erőnk második eredőjét a magyarországi cionista hagyományokban kell keresnünk. Nem akármilyen hagyományok ezek, nem akármilyen elődökre utalnak. Herzl és Nordau alakja tűnik fel velük kapcsolatban. Róluk beszélve Natonek rabbira kell emlékeznünk, ak ielsőként kísérelte meg a Cionista Világkongresszus összehívását. Az egész világ tud Hanna Szenes és Dov Grüner önként vállalt mártíriumáról.

De nem csupán a nagyokat, a sokakat is idézzük. A magyarországi cionisták mindenütt jelen voltak, ahol a harc és az építés embereket kívánt. Az ifjúsági mozgalmak tagjainak ezrei vállalták a hitjasvutnak, a letelepedésnek és a föld megmunkálásának hősies feladatát. A magyarországi zsidó fiatalok ott voltak az Exoduson, végigjárták az illegális alija úttalan útjait. A cionista mozgalom volt az, amelyik hamis papírok gyártásával, a svájci és a svéd védettség lehetőségeinek kiterjesztésével, a kivándorlási lehetőségek megteremtésére irányuló erőfeszítéseivel zsidók ezreit mentette meg. A magyarországi cionisták fegyveres csoportjai szembeszálltak a nyilasokkal és részt vállaltak a Szlovákia és Jugoszlávia hegyei között folyó partizán tevékenységben. Magyarországról alijázott társaink ott voltak a Függetlenségi Háborúban, a Hágánál és az Irgun soraiban. A magyar ajkú zsidóságot ott találhatjuk az izraeli élet minden területén. Vannak közöttük írók és földművesek, politikusok és kereskedők, rendőrök és gyári munkások.

A cionizmus valódi történetét Kelet-Európában évtizedeken keresztül elhallgatták, illetve meghamisították. Most, amint mindinkább fény derül a múltra, mind világosabban

rajzolódik ki mindenki előtt, hogy a zsidóság védelmében, jövőjének biztosítása érdekében, mit tettek a cionisták — hogy a cionisták voltak azok, akik mindig idejében figyelmeztettek és akik mindenkor képesek voltak cselekedni, amikor cselekedni kellett.

A cionizmus tradíciói olyan üzenetet küldtek napjainkhoz a múltból, amelyik nem maradt hatástalan. Felvilágosító és felszólító hatású volt ez, hívó szó. A folytatáshoz és az újrakezdéshez szükséges erő második forrása.

Életerőnk harmadik eredője a megvalósult cionista mű, a zsidó haza, a felépült és épülő Izrael.

Izrael évtizedeken keresztül szinte megközelíthetetlen volt legtöbbünk számára. Mintha nem lettek volna repülőjáratok, mintha nem lett volna tengerhajózás. Magyarország zsidóinak nem volt módjuk saját országukat saját szemükkel látni, életét és problémáit közvetlenül megismerni. Helyette egy példátlanul ellenséges, rágalmazó és uszító propagandahadjárat gondoskodott „tájékoztatásunkról". Rádió, újság, televízió, könyvkiadás, oktatás, mind ennek a propagandahadjáratnak szolgálatában állt. Megtudhattuk belőle, hogy a 3 és $^1/_2$ milliós hatalmas Izrael el akarja pusztítani a 180 milliós törpe arab népet, hogy a cionizmus és Izrael állam fajgyűlöletre épül, hogy a világbéke két legfőbb ellensége az amerikai imperializmus és a cionizmus, hogy az Izraelben letelepedett zsidók nyomorban és jogfosztottságban élnek, hogy a kibucok katonai bázisok, hogy a terrorcselekmények — ha nem is helyeselhetők — emberileg teljes mértékben érthetők. Ez a propagandahadjárat természetesen — különösen a tapasztalatlan fiatalok körében — sokáig nem maradt teljesen hatástalan.

A 80-as években azonban, amikor az utazási lehetőségek liberalizálódásával mind többen jutottak el Izraelbe és közvetlenül ismerhették meg az országot, földjét, életét és szellemiségét, a zsidóság tömegeit rázta meg a megismert valóság. A hazával való találkozás élménye, az önmagunkra találás élménye mindenkit megfogott, aki ott járt. A megalázottság, a megtévesztettség, a meggyötörtség magyarországi zsidósága végre megértette, mit jelent a szabadság és a büszkeség. Mindegyikünk láthatta, hogy Izrael a legteljesebb demokrácia földje, ahol minden ember, minden nép, minden vallás jogait tiszteletben tartják. Láthatta, hogy Izrael — minden felelős izraeli politikai tényező — békét akar: békét a világban, békét a Közel-Keleten. Láthatta, hogy — bár Izraelben is vannak szegény emberek és társadalmi hibák (mert hol nincsenek szegények és hol nincsenek hibák?) — az ország épül, rohamosan fejlődik és fantasztikus erőfeszítéseket tesz, hogy befogadja a hazatérőket, megélhetést és otthont nyújtson nekik. Mindnyájan, akik ott voltunk, láthattuk a kibucok gyermekeit és virágait, a kizöldült sivatagot, Jerusálájim jövővé épülő ezredéveit és mindnyájan éreztük: ez a miénk.

Ez a bennünket összehozó erő harmadik forrása.

Sok és nehéz feladat áll előttünk. Egy közel félévszázados múlt ájultságának következményeit kell felszámolnunk és meg kell felelnünk a jövő kihívásainak. Közép-Európa legnagyobb zsidó közösségében dolgozunk. Talán nem túlzás azt állítanunk, hogy a közép-európai cionizmus jövőjéért elsősorban mi vagyunk felelősek.

Legfontosabb feladatunk a nevelés. Mindenekelőtt a zsidó ifjúság felé kell fordulnunk, de mindenkihez el akarjuk juttatni a cionizmus üzenetét.

Ennek a munkának a jövőben kell kiteljesednie, de a közelmúltban már voltak előzményei. Az utóbbi 5 évben több cionista szervezet alakult meg és végzett rendkívülien fontos tevékenységet Magyarországon. Nélkülük nem tartanánk itt. Külön köszönet illeti a Szochnut magyarországi kirendeltségét nagy jelentőségű tevékenységéért.

Reméljük, hogy ez a munka elterjeszti a cionista gondolatot a magyarországi zsidóságban, közelebb hozza ezt a zsidóságot Izraelhez és a világ valamennyi zsidójához és rávezeti ezt a zsidóságot az alija, a megvalósítás útjára.

Az, aki nem engedte, hogy Cion hívó szava ebben az országban örökre elnémuljon, az adjon erőt ehhez a munkához, Ő segítsen a jövőben — minket és egész Izraelt.

Magyar zsidó eseménytörténet

Ez történt...

200 ÉVE: II. Lipót 1790. évi decrétumának 38. cikkelyéből: A zsidókról. „... a karok és rendek ő szent felségének jóváhagyásával határozták, hogy a Magyarország és kapcsolt részei határain belül élő zsidók az összes szabad királyi városokban és más helységekben (ide nem értvén a királyi bányavárosokat) azon állapotban melyben az 1790. évi január elsőjén voltak, megtartassanak, és ha abból netalán kizavartattak volna, visszahelyeztessenek."

*

150 ÉVE: „Az 1840. évi XXIX. törvény-czikkely: A zsidókról. Addig is, míg a zsidók állapotjáról a törvény a bővebben rendelkezik, ez úttal határoztatik:

1. §. Mindazon zsidók, kik az Országban vagy kapcsolt Részekben születtek, valamint szinte azok is, kik az itteni lakásra törvényes úton engedelmet nyertek, ha ellenök erkölcsi magokviseletök tekintetéből bebizonyított alapos kifogás nincsen, az egész Országban és kapcsolt Részekben akárhol szabadon lakhatnak — kivévén egyedül az 1791-dik esztendei XXXVIII. törvényczikkelyben említett bánya-városokat s azon helyeket, mellyekből a bányák és bányászi intézetek tekintetéből törvényes régi szokás mellett jelenleg kizárva vannak.

2. §. A fenálló feltételek mellett gyárokat a zsidók is állíthatnak, kereskedést és mesterségeket akár maguk kezükre, akár vallásukbeli legények segítségével is űzhetnek, s ifjaikat ezekben taníthatják — azon tudományokat pedig és szép mesterségeket, miknek gyakorlatában eddig is voltak, ezután is gyakorolhatják.

3. §. Egyébiránt köteleztetnek, hogy állandó vezeték- és tulajdon nevekkel éljenek, a születendők pedig vallásuk papjai által vezetendő anyakönyvben bejegyeztessenek; — továbbá kötelesek

4. §. Minden okleveleket és szerződéseket a hazában és kapcsolt részekben divatozó élő nyelven szerkesztetni.

5. §. A mennyiben az izraeliták polgári telkeknek (fundus) szabad szerezhetése gyakorlatában lennének, az illy városokban ezen gyakorlat jövendőre nézve is megállapíttatik.

6. §. Minden ezen törvénnyel ellenkező törvény, szokás, rendelet vagy határozat eltörültetik és megszüntetik."

*

95 ÉVE: Az 1895. évi XLII. törvényczikk az izraelita vallásról: „1. §. Az izraelita vallás törvényesen bevett vallásnak nyilváníttatik..."

*

75 ÉVE: A *Múlt és Jövő* 1915/2. számából: „Palesztináról és a cionistákról sokat, mondhatni aggasztóan sokat beszélt legutóbb a világsajtó. Egy londoni lap szerint az angol kormány, állítólag Zangvill indítványára semleges zsidó királyságot akar csinálni Palesztinából. Egy német lap szerint pedig Németország kerek egymilliárdot szánna arra, hogy a »Zsidóország« az ő égisze alatt alakuljon. És közben beszéltek és írtak Palesztina faunájáról, flórájáról, klímájáról és népességéről. És a magyar napilapok is szép tenorral zengtek bele a kórusba. Nagy cikkekben foglalkoztak a Szentfölddel és ritka komolysággal tárgyalták múltját, jelenét és jövőjét és azt a munkát, amelyet a cionisták Palesztina tervszerű gyarmatosításával, iparának, kereskedelmének fejlesztésével oly eredményesen folytatnak. Szóval Palesztinát és a cionistákat mindenütt »szalonképessé« tette a háború, amely — ugyancsak a lapokból tudjuk — immár annyi rajongó cionistát megkoszorúzott a hősi halál szent glóriájával. De eljön majd Isten segítségével a béke ideje, Palesztinából nem csinál zsidó államot sem az angol, sem a német, sőt talán a török sem. Csak a haza-

jukból kiüldözött és őseik földjéről menekült zsidó kolonisták folytatják hódító munkájukat és arcuk verejtékével mívellik tovább is a szent földet..."

*

50 ÉVE: 1940-ben „A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. tc." megszületését követő évben nyolc miniszteri rendelettel e törvényt csupán „kiegészítették", emellett új miniszterelnökségi rendeletet hoztak „a zsidók csoportos kivándorlásának engedélyezéséről" (3.610/1940. M. E.): „...1. §. Zsidók (1939: IV. tv. 1. §.) csoportos kivándorlásának megszervezésével és lebonyolításával üzletszerűen vagy egyébként hivatásszerűen foglalkozni csak a belügyminiszter engedélye alapján szabad... 4. §. Minden egyes csoport kivándorlására vonatkozóan részletes tervet kell készíteni és azt jóváhagyás végett a belügyminiszternek bemutatni.

A belügyminiszter a jóváhagyás tárgyában az érdekelt miniszterek és a Magyar Nemzeti Bank meghallgatása után határoz.

A terv jóváhagyása előtt nem szabad a kivándorlás lebonyolítását megkezdeni, sem e célra az érdekeltektől megbízási díjat, költségelőleget, vagy bármi más címen készpénzt, vagy egyéb értéket felvenni..."

*

25 ÉVE: Az *Új Élet*, a Magyar Izraeliták Lapja 1965. május 1-i számából: „Április 4-én, hazánk felszabadulásának 20. évfordulóján nyitották meg Jeruzsálemben harminc ország részvételével a Binjanei Hauma (Népek Barátságának Háza) háromezer négyzetméternyi területén a nemzetközi könyvkiállítást, amelyen a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat képviselte a magyar irodalmi, valamint a tudományos és művészeti könyvkiadást... A kiállított könyvek közül a legnagyobb sikert a Csontváry-monográfia aratta, amelyért külön elismerését fejezte ki a magyar könyvkiadásnak Zálmán Százár, Izrael Állam elnöke..."

*

10 ÉVE: A *Béke és Szocializmus* című folyóirat 1980/11. száma közli a *Szovjetis Heimland (Szovjet Haza)* című, jiddis nyelvű moszkvai lap főszerkesztőjének „Akiket a cionizmus elárult" című írását: „...A cionisták bűnös tevékenységét, titkos indítékát nagy bizonyító erővel leplezi le a Szovjet Jogászok Szövetsége által sajtó alá rendezett Fehér Könyv. Tanúbizonyságok, tények és dokumentumok gyűjteménye ez, mely a Szovjetunióból való kivándorlás jogi vonatkozásaival és az Izraelbe való bevándorlás következményeivel foglalkozik...

A gyűjteményben közölt dokumentumok fényt vetnek az imperializmus és a cionizmus speciális szerveinek a Szovjetunió ellen kifejtett tevékenységére. Ügynökeik felkutatnak a Szovjetunióban különféle bűnöző elemeket, spekulánsokat, a

A tokaji zsinagóga 1989-ben
(Fotó Kőbányai János)

néptulajdon fosztogatóit, huligánokat meg naplopókat, akiket belső »ellenzéknek« és »másként gondolkodóknak« tüntetnek fel. Ezeknek a »másként gondolkodóknak« és az »emberi jogok bajnokainak« bűncselekményeire vonatkozólag a könyvben foglalt anyagokból kiderül, hogy az ilyen elemek valójában közönséges kémkedéssel foglalkoznak..."

*

5 ÉVE: 1985. március 4-én hangzott el a Kossuth-rádióban: Scheiber Sándorról Rapcsányi László búcsúzott:

„...Scheiber professzor beláthatatlanul nagy kertet ültetett. Irodalmi munkásságának bibliográfiája másfél ezernél több tételt sorol fel, s hol van még a Magyar-Zsidó oklevéltár vaskos 17 kötete, mely az egyetemes magyar művelődés- és gazdaságtörténet fontos forrása. Az ő mikrofilológiai kutatásaiból ismerjük a régi magyar irodalom számos művének keletkezéstörténetét, világirodalmi vándormotívumait. Lenyűgöző szorgalommal munkálkodott, és szűkösen jellemeznénk tudományos tevékenységét, ha úgy tekintenénk, hogy központjában kizárólag a hebraisztika és a judaisztika állott, mert ennek a két, önmagában is számos ágazatot magába foglaló tudománynak a művelését a legszélesebb kultúrtörténeti és folklorista háttér ismeretében végezte. A Magyar Rádió hangarchívumában a közismert bibliatörténeti sorozatok mellett, számos hangszalag őrzi beszélgetéseit. Július 9-én lett volna 72 éves. Halála a mi veszteségünk is."

*

3 ÉVE: 1987-ben a *Magyar zsidó* című független politikai és kulturális folyóirat (szamizdat) 1. száma közölte a Gadó Györggyel készített interjút:

„...Évek óta létezett a városban három baráti kör, amelyekben zsidó fiatalok és értelmiségiek vettek részt. Többé-kevésbé rendszeresen összejöttek magánlakásokon, és időszerű témákról beszélgettek. Néha elhangzott egy-egy rövid előadás a zsidósággal kapcsolatban, máskor egy-egy filmet vagy videofelvételt néztek meg. Előfordult, hogy külföldről is felkereste őket egy-egy ismerős, például Izraelből.

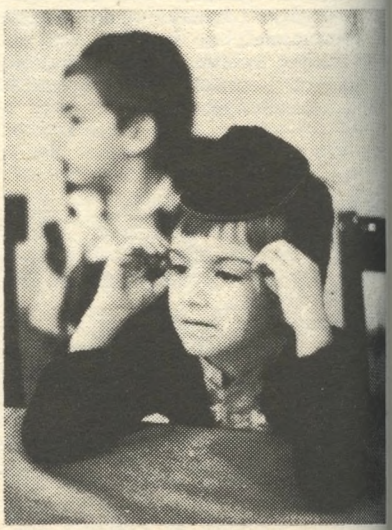
1986 közepe táján különböző budapesti rendőrkapitányságokra egyenként beidéztek mintegy huszonöt embert azok közül, akik ezekbe a baráti társaságokba eljártak. Figyelmeztették őket, hogy ezek az összejövetelek illegálisak (ami nem volt igaz), és a részvétel bennük nem tanácsos, mert könnyen államellenes szervezkedésnek, cionista összeesküvésnek minősíthető. A rendőrtisztviselők azt állították, hogy az összejöveteleken izraeli kémek voltak jelen (persze senkit sem tudtak megnevezni). A kihallgatások sora heteken át tartott, és nyilvánvalóan nem valami kerületi kapitányság ötletéből, hanem központi intézkedésre történt..."

*

1 ÉVE: A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1989/3. számú *Hírleveléből*:

„...a zsidó azonosságtudat megtörésére, koncepciós, anticionista pereket is rendeztek, noha a cionizmus mint nemzeti felszabadítási mozgalom nem ellentétes a magyar törvényekkel és így nem képezhette volna törvényes vád tárgyát. ... Az egész magyar társadalom, ezen belül a magyar zsidóság elemi érdeke, hogy mindazok, akiket a legutóbbi negyven év során zsidóságukért meghurcoltak, akiket a cionizmus vádjával üldöztek, akiket ilyen okokból megbélyegeztek vagy méltánytalanság ért, haladéktalanul részesedjenek erkölcsi, társadalmi és jogi rehabilitációban."

Válogatta: Varga Sándor

A Bethlen téri Talmud Tóra
(Fotó Kőbányai János)

ESSZÉ

Márkus László:

Magyarságtudatom „zavarairól”

ELEMÉR MONDTA egyszer: Lacikám, írjál szépirodalmat. Csillogott a szeme, teljesen átszellemült. Hidd el, csak szépirodalmat érdemes írni.

Akkor megkapott ez a mondása. Elemér jó fiú volt és nagyon gyenge író. Igazában véve nem is volt író, se történész, aminek egy időben kénytelen volt kiadni magát. Ti. hadtörténésznek. Nagy darab, bevert orrú — boxolt régen —, igen szelíd ember volt. Ha csak a negyede igaz, amit könyvében megírt, az is elég, még egy bivalynak is. Emlékszem, egyszer Oprisovcén beszélgettünk és amikor kiderült, hogy udvarolt — nem nagyon — Sch. Áginak és ismerte nővéremet is, egy életre valami bensőséges kapcsolat jött létre köztünk. Sohasem voltunk barátok, csak véletlenül találkoztunk, rendszerint a lehetetlen „bajtársi találkozókon”. Mindig megölelt — kissé színpadiasan, de azért igaz szeretettel. Ha volt ott még valaki, rám mutatott és azt mondta: én mentettem meg az életét. Először — az első produkciónál — én is várakozó kíváncsisággal néztem rá. Hát még a harmadik, aki leste az izgalmas történetet. Akkor Elemér így folytatta: én voltam a komisszárja és soha nem jelentettem, hogy miket mond. Utolsó találkozásunk 1982-ben volt — azt hiszem — egy ilyen bajtársi találkozón. Előadta a szokásos sztorit, de nekem feltűnt, hogy erősen megöregedett. Kb. 70 éves volt és nem a régi délceg Elemér. Hogy vagy? — kérdeztem, nem a szokványos igénnyel. Szerettem őt, a jó embert. Volt némi aggódás is a hangomban. Lehet, hogy észrevette. „Már nem vagyok a régi — mondta —, már kettőt kell üssek.”

Egy év múlva el akartam menni a találkozóra, de eltévesztettem a napot. Vele akartam találkozni, hogy ráolvassam tv-szereplését a Don-kanyar műsorban. Ott úgy nyilatkozott, hogy ő nacionalista volt fiatalember korában, erdélyi származású, de nem engedték fegyverrel harcolni, mert zsidó volt. Feldühösített nagyon ez a nyilatkozata.

Másnap tudtam meg, hogy Elemér meghalt, már a korábbi találkozón sem jelenhetett meg. Így az utolsó beszélgetésünk elmaradt. Saját elbeszélése szerint — 1944-ben így adta nekem elő — azért került büntetőszázadba, mert Népszava-előfizető volt. Hogy ez hogy fért össze nacionalizmusával, örökké érthetetlen marad számomra.

EGYKORI BARÁTOM zaklatott életű íróember, aki saját bevallása szerint öt évtizede szeretné megtalálni identitását, ezért állandó belső konfliktushelyzetben kínlódik. Arról van ugyanis szó, hogy származását tekintve igen szerencsétlennek tudja magát. Anyja magyar—sváb, paraszti, kulák-kupec- (az ő meghatározása) sarj, apja dzsentri-értelmiségi zsidó volt, mindketten korán meghaltak, utóbbi nem természetes halállal; 1944-ben, a zöldövezetben, Kispesten likvidálták.

Sz. — hadd nevezzem így igen tehetséges írónkat — erős nacionalista érzelmeket táplált gyermekkora óta, írásai is állandóan kerülgették a nemzeti sors — általam mindig misztikusnak tartott — paraboláját (inkább mindig paradoxonnak véltem, igaz diderot-i indíttatásból). Írónk azonban mind a mai napig nem tudott dönteni a zsidó és a magyar nacionalizmus között, így identitása is Scylla és Charybdis örvényében hánykódott, hiszen azonosult volna mindkettővel, de mindhiába igyekezett, egyébként is sikertelen életének egyik legnagyobb kudarcaként könyvelte el identitásának zsákutcáját. Kétségtelenül izzó nacionalizmusa ugyanis két sínen futott — látszólag párhuzamosan, tehát egyrészt a találkozás reménye nélkül, másrészt a találkozás igencsak karambolos perspektívájával. Sz. az elmúlt években, az etnikai tudat elsöprő hazai reneszánsza idején ismét nekilendült, és úgy érezte — nem kevéssé kultúrpolitikánknak a szocialista hazafiság elmélyítésében kifejtett buzgalmától hevítve —, hogy leteszi identitási hovatartozásának kézjegyét a nyilvánosság kérdőívére. Cikket írt tehát az egyik újság számára. Mint szokás, viszontagságos életéből idézett emlékképeket, természetesen elsősorban a személyi kultusz éveiből. Így került sor személyemre is. Sz. akkoriban udvart sepregetett egy gyárban, anyai származására való tekintettel, amit apai vérségi hovatartozása sem tudott ellensúlyozni. Cikkében megírta — mellőzzük a részleteket —, hogy az egyik könyvkiadónál segítettem rajta, munkához juttattam, jóllehet ottani barátai előre figyelmeztették, hogy mint szovjetunióbeli volt partizántól, nem sok jót várhat. Sz.-t akkor ismertem meg.

A lap szerkesztője — nevezzük Kékinek (eredeti neve Buzgó volt, de magyarosított) — elolvasván cikket, közölte, hogy elfogadja, de a rám vonatkozó passzust ki kell hagyni. Indoklása így hangzott: „Nem értelek, Te, aki mint e cikk mutatja, igazi nemzeti érzésű ember vagy, hogy írhatsz egy nemzetietlen elemről ilyen pozitívan.” Sz., miután végre megtalálni vélte identitásának hivatalos elismerését, következetesnek bizonyult — kihagyta az incriminált bekezdést. A cikk megjelent. Amikor nekem — kissé szomorúan — elmesélte, emlékeztetett: „Mindig figyelmeztettelek, hogy nem vezet jóra a doktrinerség internacionalizmusod tárgykörében.” Bizony az én nemzeti identitásom újabb pofont kapott.

*

NEVES, sőt egyre nevesebb tudósunk, magyarságtudatunk, nemzeti érzésünk felismerésének, sőt ébredésének beható elemzője másfél évtizeddel ezelőtt szűk körben meglehetősen elmarasztalt egyoldalúságom, doktrinerségem, némileg ahogy mondta, önfejűségem miatt — e témakörben. Egy beszélgetés során ugyanis kijelentettem, hogy engem nem érdekel az emberek, csoportok stb. véleménye, magyarnak tartom magam, a magam módján. Nem félsz? — kérdezte. Ugyanez van, ha félek, mintha nem — válaszoltam (Tucholskyt plagizáltam átfogalmazva) — és akkor inkább nem félek. Mindig ragaszkodtam ehhez — bármilyen paradoxon is ez itt a Dunánál.

„Mások ezt ma sem fogadják el — magyarázta — és az, hogy nem félsz, lehetetlen. Mi (ti. zsidók) itt soha nem érezhetjük igazán itthon magunkat.”

A társaságban ott volt nővérem is, aki 1938-ban távozott e honból (férjhez ment külföldre) és évtizedek óta Dél-Amerikában él. Politikával soha nem foglalkozott, nekem elnézte nagy szeretettel rögeszmémet és a mérhetetlen szubjektív testvéri elfogultság mindig mindenben mellém állította. És ekkor meglepő dolog történt. Jeles tudósunk megjegyzésére csak ennyit mondott: „Érdekes, én azt hittem, hogy maga kommunista.” Közlését néma csend fogadta. Szokásától eltérően igen tapintatlan volt. Többet tudósunkkal azóta sem találkozott. Néha, ha olvassa nyilatkozatait vagy hallgatja a tv-ben, szomorúan rám néz és legyint.

„Furcsa hazaáruló vagy Te — mondta egyszer — és furcsa hazafi ez a kiváló tudós.”

Nem érti, mert nem ismeri hazai értelmiségünk többségének mentalitását. Azt, amit tanítómesterem, Agárdi Ferenc így fogalmazott: „A többség ellenlutherekből áll, akik így fogalmaznak: Hier stehe ich, und ich kann auch anders”.

*

BRÉMÁBA utaztam — 1980-ban — szolgálati jellegű magánútlevéllel — az ottani egyetem meghívására. Autóval mentem — immár többször tettem meg ezt az utat — és útköz-

ben megszálltam Kasselben. Egy éjszakára. Másnap délelőtt sétáltam kicsit a belvárosban, majd betértem egy kis kocsmába, enni valamit. Az egyik asztalhoz ültem le, a pultnál munkások ültek és sört ittak, valahol a szomszédban dolgozhattak és ebédidő volt. Miután fizettem, lementem a lépcsőn a mellékhelyiségbe. Amikor éppen kezet mostam már, lesántikált egy olyan énkorombeli munkásember. Úgy láttam, hogy egy kicsit kapatos. Hadarva szólt hozzám, valamit kérdezett. Azt válaszoltam, hogy sajnos nem értem a hesseni dialektust. Megütközve közölte, hogy ő nem hesseni dialektusban beszél. „Nem vagyok német" — mentegetőztem. Ő ezt nem hiszi el — válaszolta —, hiszen tökéletesen beszélek németül. De — tette hozzá ravaszul — akkor hova tartozom? Büszkeség és szégyenkezés nélkül közöltem nemzetiségemet.

— Ön magyar — mondta —, ugyan, nem hiszem el. Ez a szöveg ismerősnek tűnt. Eleget hallottam már életemben, a régi és az új rendszerben egyaránt. Vállat vontam ezúttal is, miután addig sem sikerült bennem ilyesmivel felkelteni a kisebbrendűségi érzést, e derék hesseni kételkedése sem okozott konfliktust. Igaz, kicsit csodálkoztam. Ő viszont nem szállt le rólam és hamiskásan megkérdezett: szóval magyar? Akkor ismeri a magyar futballistákat?

Most befuccsoltam — gondoltam öniróniával —, íme a próbatétel, aminek nem tudok megfelelni.

Nem ismerem — válaszoltam az igazat, mert a futball sem érdekelt soha, akárcsak bármilyen más versenysport, illetve sportoló.

Akkor maga nem is magyar — mondta —, akiről én beszélek, azt minden magyar ismeri. Egyik kollégámat ugyanígy hívják. Világhírű név.

Ezt megkaptam — mondtam magamnak —, újabb kudarc. Erősen koncentráltam, és hirtelen eszembe jutott, hogy pár nappal előtte a televízióban valaki ezt a nevet mondta, valami futball témában, amit véletlenül hallottam: Puskás. Meg olyasmit, hogy világmárka.

Elszántan kivágtam: Puskás.

A hangulat a WC-ben egy pillanat alatt megváltozott. Beszélgetőtársam átölelt és ujjongva mondta: Most már elhiszem, hogy magyar vagy (tegezett), mert ezt a nevet így kimondani csak egy magyar tudja. Ti. az „á" hangra célzott, ismételte is. Feledhetetlen pillanatot éltem át. Végre fenntartás nélkül elhitték, hogy magyar vagyok.

*

BIZONYÁRA lesznek, akik ezek után megértik: igen nehéz dolog kigazodni a nemzeti identitás útvesztőiben — itt, a Dunánál, a közkedvelt rádióműsor címszavával topografizált helyszínen.

Egyébként igen primitíven tudom csak összegezni „identitásomat". Büszkeség és szégyenkezés nélkül magyarnak tartom magam, sohasem érdekelt erről más véleménye. Amire büszke vagyok: baloldali, szocialista, humanista és demokrata világnézetem, ragaszkodásom a lelkiismereti szabadsághoz és emberi méltósághoz — a magam irracionális és romantikus módján, racionalista alapon.

A „zsidókérdés" és „asszimiláció" elismert szaktekintélye fellebbentett ugyan egy lehetőséget: „Lesznek azonban olyanok is — írta —, akik a teljes beolvadás tudatos vállalása *mellett* s nem ellenére meg akarnak őrizni valamit az évezredes szellemi poggyászból, akár a vallási hagyományból, akár a hajdani közösség kulturális értékeiből. Őrizni valamit a *másik* örökségből, legalább a népek, nemzetek között elvegyített szórvány összekapcsoló-megbéklető humanizmusát, vagy a racionális prófécia—racionális kétkedés emberi készségét és képességét." (Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus. Bp. 1984. Gondolat K. 375. l.)

E sorokat olvasva önvizsgálóan merengtem el. Mégis igaza volt Hitlernek — ha ellenkező értékelésű előjellel is —, hogy ti. a humanizmus, a racionalizmus és a mindenkori hatalmak előtt igencsak „destruktív" kételkedés valóban zsidó hagyomány, illetve örökség? G. Bruno, Montaigne, Erasmus, Spinoza, Diderot, Voltaire, Marx, Engels, Petőfi, Arany, Thomas Mann, Shaw, Kassák, Nagy Lajos, József Attila és Bálint György, Zsolt Béla valóban zsidók vagy a zsidó hagyomány örökösei voltak? Tévedtem volna, amikor úgy láttam őket egy életen át, mint ahogy József Attila nevezte: „fehérek közt egy európait"?

Bevallom, sem felsorolt élményeim, sem az elismert tudós nem győztek meg. Maradok elsősorban embernek (a fenti értelemben) és emellett természetesen magyarnak. Esetleges többségi vélemény ellenére is. Vállalva „a legnehezebbet — ahogy Bálint György hagyta ránk —, az egyoldalú szolidaritást". Igazi „doktrinerként"!

TUDOMÁNY

Zsidó Nobel-díjasok

Mautner József rovata

Folytatjuk évfordulós rovatunkat, amelyben májusban született vagy meghalt zsidó Nobel-díjasokat mutatunk be:

Ilja Iljics Mecsnyikov — orosz zoológus, mikrobiológus és immunológus. (Ivanovka-Harkov, 1845. V. 3. — Párizs, 1916. VII. 2.) A fiziológiai-orvostudományi Nobel-díjat 1908-ban kapta, megosztva Paul Ehrlichhel, az immunitás terén végzett munkáinak elismeréséül.

Labilis egészségű, rossz idegzetű ember volt, s talán ez is az oka, hogy Helgolandtól Párizson, Messinán át számos nyugat-európai országban dolgozott. Elméleti megállapításai és eredményei szinte minden területen korszakalkotók voltak. Egyik legjelentősebb megállapítása az, hogy a fehérvérsejtek a szervezetbe kerülő baktériumok felfalásával előmozdítják a szervezet védettségét a fertőzéssel szemben.

*

Joshua Lederberg — amerikai genetikus. (Montclair, New Yersey, 1925. V. 23. —) A fiziológiai-orvostudományi Nobel-díjat 1958-ban kapta, megosztva G. W. Beadle-lel és E. L. Tatummal, a baktériumok genetikai anyagának genetikai rekombinációja és szerveződése terén tett felfedezéséért.

New Yorkban nevelkedett. 1954-től egyetemi rendes tanár, 1978-ban a Rockefeller egyetem elnöke lett. Előtte azt a tényt vonták kétségbe, hogy a baktériumok szexuális lények. Lederberg bebizonyította, hogy a baktériumok érintkezése során az egyik baktériumból (ez felel meg a „hím"-nek) genetikai anyag megy át a másikba. Felfedezéseivel korunk egyik vezető mikrobiológusává lépett elő.

*

Max Ferdinand Perutz — osztrák származású angol kémikus. (Bécs, 1914. V. 19. —) A kémiai Nobel-díjat 1962-ben kapta, megosztva J. C. Kendrew-val, a globuláris fehérjék szerkezetének tanulmányozásáért.

Perutz a bécsi egyetemen kezdte tanulmányait, majd Cambridge-ben folytatta. 1947-ben az egyetem molekuláris biológiai részlegének vezetésével bízták meg. 1963—1969 között az európai molekuláris biológiai szervezet elnöke volt. 1974—1979 között a Royal Institute biokémiai professzora. Az 1940-es év végétől tanulmányozta a hemoglobint, a vörösvértestek fehérjéjét, amely a reverzibilis oxigénmegkötésben játszik fontos szerepet.

(Folytatjuk)

VILÁG

A magyar demokrácia különös szállászcsinálói

1989. novemberi számunkban — Randolph L. Braham professzor *Midstream*-beli tanulmánya alapján — már portrét adtunk Pásztor Lászlóról, aki úgy vergődött jelentékeny rangra a republikánus amerikai elnökök kelet-európai döntéseinek előkészítésében, hogy a negyvenes években a magyar nyilaskeresztes párt ifjúsági szervezetének vezetője, majd a Szálasi-puccs után az ország berlini nagykövetségének munkatársa volt. 1946-ban nyilas múltjáért börtönbüntetésre is ítélték.

Tudvalevő, hogy a fasizmus európai veresége után a CIA (illetve jogelődje, az OSS) Európából elmenekült nácik és kollaboránsok *ezreit* fedezte, szervezte be a maga kommunizmus elleni harcának jegyében. De a jóval áttetszőbb kormányszervek, alapítványok stb. sem idegenkedtek effajta munkatársak felfogadásától, hiszen a volt nácik kipróbált kommunistaellenessége kapóra jöhetett a kelet-európai államkommunizmusok fellazítására irányuló akciókban. Ennek a gárdának a fajgyűlölete kevés főnek okozott gondot egészen a Pásztor személye körül kirobbant botrányig, 1988. októberéig, amikor is Pásztort a köztársaságpárti kormányzat *állítólag* elmozdította tanácsadói munkaköréből.

A *Nation*, ez a tekintélyes amerikai hetilap 1990. április 2-i számában azonban arról számol be, hogy az 1957-ben Amerikába települt Pásztor *továbbra is* jelentős befolyással van az Egyesült Államok kelet-európai politikájára, mi több, legújabban már — közvetve — a magyar belpolitikára is. A *Nation* szerint ez az utóbbi fejlemény része annak a bűnbocsánati folyamatnak, amelynek jegyében — természetesen némi kemény valuta reményében is — a kelet-európai szervezetek mind hajlamosabbak fátylat borítani a nácikkal rokonszenvező vagy akár velük együttműködő mozgalmak sötét múltjára. A kommunizmus befeketítése ezúttal is a kommunizmus előtti, mégoly destruktív szervezetek nosztalgikus fehérre mosdatásával jár együtt. Különösen Magyarországon és Jugoszláviában szaporodnak az ilyen példák.

1989. január 27-én Pásztort is meghívták arra a külügyminisztériumi értekezletre, amelyen az akkori budapesti nagykövet, Mark Palmer adott tájékoztatót a magyarországi politikai fejleményekről. Áprilisban Pásztor közreműködhetett egy magyar tárgyú, Fehér Ház-beli konferencia megszervezésében, s rajta kis híján maga is részt vett. A mai napig együttműködik Paul Weyrichcsel utóbbi Free Congress Foundation nevű szervezetében. A neo-konzervatív politikus, amikor Magyarországon járt és politikai tanácsokkal látta el több itteni szervezet vezetőségét, ideutazása előtt Pásztortól kapta meg azoknak a személyeknek a listáját, akiket érdemes megkeresnie.

Pásztor László a National Endowment for Democracy nevű alapítvány alkalmazásában rendszeresen fordítja és minősíti a magyarországi és csehszlovákiai szervezetektől beérkező segélykérelmeket. Nemrégiben Magyarországon járt, és maga is „nem hivatalos" találkozókat bonyolított le több új politikai párttal, köztük a Magyar Demokrata Fórummal. Visszaérkezésekor azt nyilatkozta, hogy „sohasem ítélték el háborús bűnök miatt", ami szorosan véve igaz, de nem ad számot nyilas múltjáról és kollaboránsként való elítéltetéséről.

Ma, amikor Európán a nacionalizmus hullámai söpörnek végig, nagyon fontos — írja a *Nation* —, hogy a fasiszta erők lelepleződjenek, mert különben az önrendelkezés szép álma egykönnyen rémálomba csaphat át.

H. M.

The Nation.
April 2, 1990 $1.75 U.S./$2.25 Canada

Visszajáró aranyrudak

Azokban a Wehrmacht-hadosztályokban, amelyek 1939 szeptemberétől elözönlötték kontinensünk nagy részét, különlegesen kiképzett osztagokra várt az a feladat, hogy a megszállt országok központi bankjaiból késedelem nélkül elkobozzák az aranytartalékokat — a gyarapodó Reich javára. Az aranyrudak és aranypénzek a Reich egyik leghatásosabb fegyverét alkották, hiszen akadálytalanul átválthatók voltak hiánycikkekre, gépipari termékekre és más cikkekre, amelyek nélkülözhetetlenek voltak a német hadigépezet számára.

Korabeli mértékkel mérve hatalmas értékekről volt szó. A háborús években a Reich körülbelül 625 millió dollárnyi aranyra tette rá a kezét, s ebből a mai napig mindössze 330 millió dollárnyi került vissza eredeti tulajdonosához. A különbözet, körülbelül 295 millió dollárnyi arany a semleges országok bankpincéibe került — kiváltképpen Svájc jeleskedett e letéteményesi szerepkörben —, annál is inkább, mert ezek az országok, fittyet hányva a szövetségesek nyomásának, mindvégig jól jövedelmező kereskedelmet folytattak a náci Németországgal.

A háború végeztével a szövetségesek eleinte meg akarták büntetni e tevékenységükért a semleges országokat. A hidegháború reálpolitikája azonban eloszlatta ezeket a szándékokat. A Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Franciaország képviselőiből összeállt Háromhatalmi Bizottság elég hamar visszajuttatta a nyugat-európai központi bankoknak, amit a német hadizsákmányból — nemritkán drámai körülmények között — elő lehetett keríteni. Ám *a szovjet fennhatóság alá került kelet-európai országok követeléseit* a semleges, elsősorban svájci bankok *makacsul elhárították*, és mind a mai napig ellenállnak a beérkező követeléseknek. (Csehszlovákia német megszállása után egy bázeli bank napokon belül áthelyezte a nála letétbe helyezett cseh aranyat a Reichsbank számlájára, miközben nem helyezte át a szovjet Állami Bank számlájára Litvánia, Észtország és Lettország aranykészletét, mondván, hogy az ügylet iránti kérelem a tulajdonosra alkalmazott kényszer hatására született.)

Az SS folyamatosan szállított aranytárgyakat a Reichsbanknak, összesen körülbelül 14,5 millió dollár értékben, s a ládákon a „Lublin" vagy az „Auschwitz" felirat volt olvasható. A Reichsbank alagsoraiban 25—30 főből álló gárda csomagolta ki, könyvelte a ládák tartalmát, miközben belső utasítás kötelezte őket, hogy „ne kutassák az aranytárgyak eredetét' — így ezeknek nagy része a háború után sem volt azonosítható.

Mára kiderült az is, hogy a franciák úgy tarthatták vissza központi bankjuk aranytartalékát, hogy helyette azokat az aranykészleteket szolgáltatták ki a megszállóknak, amelyeket Belgium és Lengyelország őriztetett a Banque de France pincéiben.

(The Times Literary Supplement)

Az erfurti 28

A temetőben többen vannak. Rendezett parkban, árnyas fák alatt pihennek az ősök. A legrissebb sírhalom két éve domborul, de található itt az I. világháborúban a Vaterlandért elesettek emléktáblája, még több az olyan sírkő, amelyen az idő olvashatatlanná koptatta a rávésett neveket. A városi múzeumban kiállított sírkő szerint Erfurtban a XIII. század óta élnek zsidók. Egy 1357-ből származó rézkarc pedig az akkori zsinagóga külsejét is megőrizte.

Hogy megfelelően tekintélyes legyen még a róla elnevezett utca is, több, különféle stílusú városnegyedet kötöttek össze, így például hol patinás villákon, hol új toronyházakon olvasható: Jurij Gagarin körút. A 16-os szám alatt található a zsinagóga és a hitközség székháza. Az épületegyüttes, s benne a hivatali szobák, a kisterem, ahol pénteken, szombaton misére gyűlnek össze, ragyog a tisztaságtól, bútorzata nem ütött-kopott, mint a mi templomainkban. 1951—1952-ben, a nácik által lerombolt épület helyén építették újjá, állami pénzből. A rasekol, Raphael Scharf-Katz nyugdíjas mérnök 76 éves, koránál jóval fiatalosabb külsővel és tettekre készen. A zsinagógától, személyétől meghatódott vagyok, mert bár sokszor jártam Németország mindkét felén, zsidóval még nem jöttem össze. Nem vallom be, de olyan érzés, mintha a múlttal találkoznék. Kérdésem mégse hétköznapi, róluk akarok többet tudni.

— Ebben a városban huszonnyolc zsidó él. A legidősebb én vagyok, a legfiatalabb 5 éves; hála az Örökkévalónak, ismét hallunk gyermekkacajt — heten vannak. Az egész DDR-ben 380 személy tartozik zsidó közösséghez; városunkon kívül találhatók Berlinben száznyolcvanan, továbbá Drezdában, Lipcsében, Magdeburgban, Karl Marx-Stadtban és Halléban.

— Erfurtban mikor élt a legtöbb zsidó?

— 1933-ban. A nácik hatalomra jutása után sikerült kettőszázötvennek kivándorolnia. A fasizmus pusztítását tizenöten éltük túl, közülük hárman még itt vagyunk.

Önkéntelen a kérdésem: — Miért maradtak itt?

Azonnali a reflexió: — Mert mesügék voltunk... — Némi hallgatás után folytatja:

— Azért mégsem ilyen egyszerű a válasz. A lágerekben való szenvedés, hányattatás évei után fizikailag és lelkileg gyengék voltunk Erfurtot elhagyni és a bizonytalanságnak nekivágni. A cionisták szervezkedése sem jutott el hozzánk. Itt megtaláltuk a régi házat, lakásainkat, egyeseknek még bútorai is előkerültek, mindez az elveszett otthon visszaszerzésének illúzióját ébresztette. Több keresztény házastárs hűséggel várta vissza párját, és sok erfurti szeretetét is éreztük. Itt említem meg, hogy tóráinkat egy katolikus plébános őrizte meg számunkra. Visszatérésünket, maradásunkat erősítette az is, hogy Európa megbékélést, kiengesztelődést hirdetett.

— Nem így történt?

— Németország kettészakítása, a keleti rész sztálinista államma válása megakadályozta, hogy hazára találjunk.

— Miért?

— A szocialista állam sohasem volt antiszemita — hivatalosan. Jogilag egyenlőek voltunk, vallási életünkhöz állami pénzt kaptunk. Ugyanakkor a szovjet politika hűséges követése tükröződött a zsidókkal való tettekben is. Erfurtban virágzó közösség alakult ki ismét, de ez felbomlott, amikor az 1952-es moszkvai orvosper itt is antiszemita hangulatot keltett. Az akkor még nyitott Berlinen át sokan elmenekültek. Az 1968-as háború után az addig is gyöngécske kapcsolatunk Izraellel teljesen megszűnt, hasonlóra kényszerültünk az NSZK-beli zsidó közösségekkel. Két évtizeden át alantas uszítás folyt Erec ellen, cionizmusellenesség címén pedig az itteni zsidókkal szemben.

— A zsidók viselnek közhivatalt?

— Nem! Közösségünk egyik tagja a városi színház ismert művésznője, a másik rangos személy orvos, a többi pedig kereskedelmi alkalmazott, vállalati kishivatalnok. Évekkel ezelőtt ugyan egy zsidó rendőrtiszt iskolára került, ám elöljárói javasolták, hogy szakítsa meg velünk kapcsolatát.

— Jóvátételben részesültek?

— Nem! Mint a többi náci áldozat, bizonyos előnyöket élveztünk, ma pedig magas nyugdíjat kapunk.

— Az 1989 novembere óta bekövetkezett változások milyen hatással vannak a zsidókra?

— Jó és rossz! Egyes embereknek megváltozott a tekintete. Én ezekben a szemekben a régi gyűlöletet és megvetést látom viszont. A zsinagóga és a temető kertjébe köveket dobáltak be. A hatóságok megerősítették védelmünket, bár már évek óta rendőrök vigyáztak ránk, amikor imádkozásra vagy más célból gyűltünk össze. Jó azonban, hogy ismét vállalhatjuk nemcsak vallásunkat, hanem zsidóságunkat is, mert nemzetiségnek akarjuk vallani magunkat. Jó, hogy ismét együtt élhetünk a másik oldal 25 ezer zsidójával, hogy utazhatunk, hogy hozzánk jöhetnek Izraelből, Európából, az USA-ból. Legközelebbi vendégeink Budapestről érkeznek: a gyerekkórus. Mi pedig szeretnénk gyerekeinket az idei nyáron narancsszüretre Erecbe küldeni. Ottani élményeik alapján remélhetőleg megtalálják igazi hazájukat és otthonukat...

(várai)

Sem eltagadva, sem „leleplezve"

„Kedves zsidó polgártársaink a 3. városi választókerületben!" — így szólítja meg a választópolgárokat az a hirdetés, amelyet a zürichi hitközség két vezetője és két másik zsidó közösségi vezető írt alá. A hirdetés a Jüdische Rundschau című zsidó lapban jelent meg, és a zürichi helyhatósági választások alkalmából Walter L. Blum úr újbóli megválasztását ajánlja.

Blum úr nem zsidó, de a Svájci—Izraeli Társaság főtitkára... És aligha tartja hátrányosnak, hogy a hitközség vezetői nyilvánosan a zsidóság barátjaként dicsérik.

Nem Walter L. Blum az egyetlen, akit Sigi Feigel, a zürichi hitközség tiszteletbeli elnöke a választók bizalmába ajánl. A lap egy másik hirdetése alatt is ott áll a neve: ez Thomas Wagner urat, a városi tanács elnökét népszerűsíti.

A hitközségi vezetőknek tehát nem egyetlen jelöltjük van, nem egyetlen párt mellett kötelezik el magukat, és nem egyetlen pártnak akarják megnyerni a zsidó választókat. Viszont a zsidó tanácstagjelöltek sem egyetlen párt színeiben indulnak. A Jüdische Rundschaunak ugyanaz a száma közli négy városi képviselőtestületi jelölt hirdetését is; négyen három párt közt oszlanak meg. De nézzük csak meg jobban azt a hirdetést! Nem is a jelöltek maguk adták ezt föl, hanem a hitközség elnöksége. Minden jelölt neve után ott olvasható, hol és mióta tevékenykedik az illető a helyi zsidó közösségért.

Úgy látszik, ezek a jelöltek sem tartják kellemetlennek, hogy a hitközség népszerűsíti őket. Amint magától értetődő számukra az is, hogy zsidó mivoltukat a nem zsidó választópolgárok előtt is hangoztassák. Nem büszkén, nem szégyenkezve, csak — természetes tényként.

„Hogy a zsidóság ügye ezentúl is hathatós képviselettel rendelkezzék a zürichi városi tanácsban, az alábbi hitközségi tagokat ajánljuk az Önök bizalmába" — így kezdődik a négy jelöltet népszerűsítő hirdetés.

A zsidóság ügyét eszerint nem titokban, összeesküvők módjára kell és lehet szolgálni? Ez a zürichi polgárok általános érdekképviseletével is összefér? És egyáltalán: itt nem cerúzával meg filctollal irkálják a jelölt neve mellé, hogy „Zsidó!", hanem odanyomtatják! Hát micsoda ország ez? Micsoda demokrácia? — *ó*

Új főrabbi Angliában

Az angol zsidók mintegy 70 százalékát egyesítő United Synagogue választótestülete február végén egyhangúlag a 41 éves Jonathan Sacksot választotta új angliai főrabbivá. Sacks előreláthatólag a következő év szeptemberében veszi át tisztségét. A választást megelőzően két riválisa — Cyril Harris dél-afrikai főrabbi és Israel Lau Tel Aviv-i főrabbi — visszalépett. Jakobovits, aki kevéssel korábban kapta meg a lordi címet és vált a főrendi ház tagjává, nyugdíjba megy, minthogy már hetven esztendős.

A szigetország hitközségei körében azt találgatják, sikerül majd az új főrabbinak áthidalnia a brit zsidóságon belüli nézeteltéréseket. A 330 ezer főnyi angliai zsidóság kebelében sem a betérés, sem a vallási házasságkötés, sem pedig a válás kérdésében nincs egyetértés. A liberálisok és a progresszívok nem ismerik el vallási vezetőjüknek a főrabbit, legföljebb fő ceremóniamesternek és politikai szóvivőnek fogadják el.

Az máris bizonyosnak látszik, hogy vége „a sajátos viszonynak", mely a baloldali zsidók nagy bosszúságára Thatcher miniszterelnök és a most nyugalomba vonuló főrabbi között fennállt. Kettejük kölcsönös megértése — úgy tűnik — némileg hozzájárult a brit zsidóság megosztásához.

Thatcher asszony egy beszédében, amelyet a közelmúltban vezető zsidó személyiségek előtt tartott, „abszolút nagyszerűnek" mondotta Lord Jakobovitsot, és elismerte, hogy „számos területen igen nagy befolyása volt". Valóban, a kormányfő sokszor kikérte tanácsát olyan ügyekben is, amelyeknek nem volt sok közük a zsidósághoz. Például az angol városok belső magjának problémáiról, de általános erkölcsi kérdésekről is. Emiatt aztán az a szóbeszéd járta, hogy Mrs. Thatcher szereti összetéveszteni Lord Jakobovitsot a canterbury-i érsekkel (akivel viszont meglehetős feszült volt a viszonya).

Az új főrabbi alighanem túlságosan baloldali lesz Thatcher asszony politikai ízlése szempontjából. Nemcsak liberális felfogásával tér azonban el ortodox elődjétől. Jakobovits rabbicsaládból származik, és a nácik elől menekült el Németországból. Sacks Nagy-Britanniában született, elvilágiasodott családban. Jakobovits szerette a nyilvános vitákat, és tett egyet-mást azért, hogy a zsidóságot közelebb vigye az angol lakossághoz. Sacks viszont inkább befelé forduló ember hírében áll, és leginkább szembeszökő vonása, hogy — kitűnő bizonyítványai vannak: filozófiából Cambridge-ből, zsidó etikából pedig a londoni King's Collegeből, ahol doktorátusát szerezte. Ragyogó pályafutás, de világi jellege némi homlokráncolást okozott ortodox körökben, amelyek szerint az új főrabbi rabbinikus háttere nem kielégítő. Annál nagyobb várakozással tekintenek Sacks működése elé az angol zsidó értelmiség köreiben.

Az üllő és a kalapács között

A dél-afrikai zsidók helyzete

NELSON MANDELÁNAK, az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC) vezetőjének szabadon bocsátása vegyes érzelmeket váltott ki a zsidóságból Dél-Afrikában. Nem mintha az ottani zsidók nem támogatták volna fenntartás nélkül, hogy az oly sokáig elnyomott fekete többség kapja meg alapvető emberi jogait. Az sem kétséges, hogy a dél-afrikai zsidóság örömmel várja egy faji megkülönböztetéstől mentes, demokratikus rend eljövetelét. Ugyanakkor azonban saját létérdekeire is tekintettel kell lennie.

A dél-afrikai fehér nacionalisták „radikális zsidónőnek" mondották Helen Suzmant, az apartheid rendíthetetlen ellenzőjét, aki mint a törvényhozás tagja, 36 év óta küzdött a parlamentben — sokszor csak egymagában — a fajvédő rendszer ellen, a reformokért, és hosszú éveken át Mandela szabadságáért is. Amikor a fekete politikus végre elhagyhatta börtönét, Suzman nem utolsósorban abban a reményben üdvözölte, hogy Mandela megálljt tud majd parancsolni a militáns Pán-Afrikai Kongresszus veszélyes fantasztáinak.

A politikai türelmetlenség ugyanakkor másfelől is fenyeget. A hajdani búr telepesek utódainak, az afrikaanereknek a neonáci szellemű szervezete, mely a feketék előtti „totális kapituláció" miatt átkozza Dél-Afrika elnökét, tüntetésein a zsidók és Izrael ellen is hangoskodik. „Hitlernek igaza volt, a zsidók mind kommunisták" — harsogták ezek a tüntetők, miközben elégették az izraeli zászlót.

A dél-afrikai fehéreknek nem okvetlenül kell fajvédőknek lenniök ahhoz, hogy némi aggodalommal tekintsenek a jövőbe. Nem minden ok nélkül tarthatnak attól, hogy ha a feketék teljesen átveszik a hatalmat, a virágzó gazdaságú országban a Harmadik Világ jól ismert, de gyászos példáit követve egyfajta marxista diktatúrát hoznak létre, mely a gazdaságot lezülleszti. Félhetnek attól is, hogy mint „idegenek", állandó támadások céltáblájául szolgálnak majd, ám máshová aligha tudnak elvándorolni, hiszen nincs más hazájuk, mint Dél-Afrika. A zsidók e tekintetben előnyösebb helyzetben vannak: Izrael mindig kész befogadni őket.

A dél-afrikai zsidók most az üllő és a kalapács közé kerültek. A fehér nacionalista jobboldal azt veti szemükre, hogy helyileg és nemzetközileg a feketék mellett álltak ki, a sötétbőrű forradalmárok viszont „szuperkapitalistáknak" tekintik őket, akik az elnyomott fekete többség rovására gazdagodtak. Desmond Tutu, a Nobel-békedíjas fekete érsek ismételten úgy nyilatkozott, hogy a zsidóknak meg kell majd fizetniök az árát, hogy a fehérek hatalmi gépezetének képezték részét. Tutu nemrég világosan a palesztinok mellett és Izrael ellen emelt szót.

Színre lépett Dél-Afrikában egy feketékből álló iszlám közösség is, amelyet a szaúdiak pénzelnek. A zsidóknak ezt is figyelembe kell venniök. Mert habár Izrael mindig is egyértelműen az apartheid ellen foglalt állást, ezek a muzulmánok mégis a „cionista állam" ellen izgatják a feketéket és más színesbőrűeket, mondván, hogy Izrael kollaborál a dél-afrikai kormánnyal és népirtást követ el a palesztinokon. A valóság ezzel szemben az, hogy az apartheid államgépezetét arab olajjal kenték, és miközben Európa meg Amerika gazdasági bojkott alá helyezte Pretoriát, a fekete-afrikai országok élénk kereskedelmet folytattak vele.

Dél-Afrikában megismétlődhetnek bizonyos kelet-európai jelenségek: amint kibontakozik a demokrácia, úgy juthatnak szóhoz különféle, jobb- és baloldali antiszemiták. A dél-afrikai zsidók ezért a kezük ügyében tartják a bőröndöket. A fiatal zsidó értelmiségiek már korábban a külföld felé fordultak. Nagy kérdés, hogy a lakosság minden elnyomott csoportja számára valóban demokratikus és szabad országgá tud-e válni az apartheid Dél-Afrikája.

(Az Allgemeine Jüdische Wochenzeitung nyomán)

Világ terroristái, örvendezzetek!

A Csehszlovákiában fennállott kommunista hatalom urai olyan mennyiségű robbanóanyagot exportáltak Líbiába a Semtex gyár készítményeiből, hogy abból 150 évre biztosítható a terroristák ellátása szerte a világon.

Ez Václav Hável csehszlovák államelnök március 22-i londoni hivatalos látogatása alkalmával vált ismeretessé. Amint az elnök egy sajtókonferencián elmondta, a csehszlovák kormány „egy ideje megszüntette e robbanóanyag kivitelét, de a korábbi rezsim ezer tonnát szállított belőle Líbiának".

A Semtexből 200 gramm elég egy repülőgép felrobbantásához.

Az asszonyt megölni jó lesz...

Az Al-Ittihad című bagdadi gazdasági magazin egyik márciusi száma arról tudósított, hogy Irakban ezentúl nem kap büntetést az, aki házasságtörőket öl meg. Pontosabban: ha a házasságtörő asszonyt és szeretőjét a nő otthonában ölik meg szülei vagy közeli rokonai, úgy mentesülnek a büntetés alól.

Szaddam Husszein iraki elnök, aki a rendeletet aláírta, úgy véli, hogy az a társadalmat védi, az erényt és erkölcsöt szolgálja.

Az említett cselekményért eddig több évi börtön járt.

Béke az olajfák alatt?

1.

Egy levél Jeruzsálemből (közölte a The Jerusalem Post International Edition, 1990. március 10., 1531. sz.)

„Arafat helyettese, Abu Ijad egy sajtókonferencián kijelentette: ‚a PFSZ-nek nincs más választása, mint az, hogy a fegyveres harcot a megszállt területeken túlra is kiterjessze'.

Legjobb tudomásom szerint senki sem fűzött kommentárt ehhez. Margaret Tutwiler, a Fehér Ház szóvivője nem mondta azt, hogy az ilyen kijelentés nem mozdítja elő a béke ügyét; James Baker külügyminiszter nem szólította föl engedményekre a PFSZ-t; a mi saját ‚békeharcosaink' sem mondták, hogy Abu Ijad szélsőséges álláspontra helyezkedett és ez immorális vagy nem humanista. S ami még rosszabb, még azt a kérdést sem tettük fel, hogy mit jelent »a megszállt területeken túl«, mit e »területeken« belül...

Február 4-én az izmailiai úton megkaptuk a brutális választ. (Arab terroristák egyiptomi területen merényletet követtek el egy izraeli turista-autóbusz ellen; kilenc polgári személy meghalt. — A szerk. megj.) Szerte a világon mindenki sajnálkozott és elítélte a gyilkosságot. Senki, de senki nem mondta ki azonban hangosan: ha a PFSZ támadásokra szólít fel az izraeliek ellen, akkor a PFSZ emberei a gyilkosok...

1939-ben a világ vezetőinek minden információjuk megvolt, hogy előre láthassák az elkövetkező eseményeket, de minthogy nem akartak ezeknek hitelt adni, cselekedni sem voltak hajlandók. 1973-ban az izraeli vezetőknek minden információjuk megvolt, hogy előre lássák: arab támadás várható. Mivel azonban nem akartak hinni ebben, bekövetkezett a jom—kippuri háború. Ma az egész világ tudja az igazat a PFSZ-ről: a PFSZ izraeliek és más zsidók elleni támadásokra szólít fel (Abu Ijad Kuvaitban, 1990. január); a PFSZ nem fog megelégedni ‚pusztán a területekkel' (Faruk Kaddumi a Boston Globe-nak, 1990. február). Baker mégis azt akarja, hogy Izrael tárgyaljon a PFSZ-szel, az Európa Parlament úgy kezeli, mint egy törvényes kormányt, az izraeli ‚békeharcosok' meg kijelentik, hogy a PFSZ-szel együtt fognak felvonulni — Kairó utcáin.

Tanulunk mi valaha is?"

2.

Amerikai ártatlansági bizonyítvány a PFSZ-nek (a Neue Zürcher Zeitung közlése, 1990. március 24—25.)

„Izraeli politikusok és kommentátorok rosszkedvűen reagáltak az amerikai külügyminisztérium jelentésére, mely leszögezte, hogy Arafat, a PFSZ vezetője eleget tett annak az 1988 végén vállalt kötelezettségének, hogy (a PFSZ) nem vesz részt terrorcselekményekben. Az amerikai Kongresszus korábban törvényben kötelezte a külügyminisztériumot, hogy évente háromszor tegyen jelentést a PFSZ esetleges terrorcselekményeiről. Izraeli politikusok és — jeruzsálemi értesülések szerint — a törvény kezdeményezői is szerecsenmosdatásnak minősítették a mostani jelentést.

Benjamin Netanjáhu izraeli külügyminiszter-helyettes a jelentés terhére rótta, hogy elhallgat tényeket, szemet húny a szakadár csoportok által elkövetett terrorcselekmények előtt és meg sem említi az állítólagos kollaboránsok likvidálását. Dan Somron vezérkari főnök március 21-én úgy nyilatkozott, hogy bár a PFSZ a legutóbbi időben nem hajtott végre terrorakciót a libanoni határ felől, ám a megszállott területeken számos terrorcselekményt inspirált.

Az izraeli külügyminisztérium nyilatkozatban mutatott rá, hogy... az amerikaiak teljesen figyelmen kívül hagyják a PFSZ egyes csoportjai által, így például az Abual-Abbasz-féle Palesztin Felszabadítási Front vagy a Hawatmeh-féle Demokratikus Front által végrehajtott cselekményeket. A terrorakciókhoz kellene számítani a kollaboránsok megölését is; az intifáda kezdete óta a kétszázadik palesztin áldozatát szedte e napokban a PFSZ iránti engedelmesség kikényszerítésének ez a módja."

3.

A szavak nem kerülnek pénzbe — avagy: Mit mondanak a tények? (The Jerusalem Post, 1990. február 26.)

„Rita Hauser, az American Jewish Committee tisztségviselője, aki több mint egy éve Stockholmban találkozott Arafattal és ezáltal elősegítette, hogy Amerika elismerje a PFSZ-t, újabb ‚áttörésről' adott hírt. Levelet írt a konferenciához, amelyet az International Centre for Peace in the Middle East a múlt héten tartott Jeruzsálemben..., és ebben közölte: Arafat hozzájárult, hogy egy nemzetközi konferencián vitatkozzanak arról a ‚szent' követeléséről is, amelyről mindeddig azt hangoztatta, hogy nem képezheti vita tárgyát — arról ugyanis, hogy az 1948-as menekültek és leszármazottaik visszatérhessenek otthonaikba, az 1967 előtti Izraelbe.

A PFSZ főnöke e közlés szerint azt is kijelentette, hogy az emberek költözhessenek szabadon bárhová, ahová kívánnak, föltéve, hogy ezzel nem sértik mások jogait. Aki ezek után azt várná, hogy a PFSZ támogatni fogja a Moszkva és Izrael közti közvetlen repülőjárat megnyitását és felhagy a lobbizással, amit azért folytat az európai fővárosokban, hogy a szovjet zsidók számára ne nyújtsanak tranzit-szolgáltatásokat, az még ráér örvendezni. Egy héttel korábban Arafat világosan megmondta, hogy arab érdeket sért minden zsidó bevándorlás Izraelbe.

A PFSZ vezetői szemlátomást fölfedezték azt az egyszerű igazságot, hogy a szavak után nem kell adózni. Nyolc éve egyfolytában egy metronóm egyhangúságával ítélik el a terrorizmust, miközben a terrorcselekmények egyre folytatódnak.

E vonatkozásban tett legutóbbi, 1988 decemberi bejelentésük óta minden fronton nőtt a terrorakciók száma: a ‚zöld vonalon' belüli Izrael területén a libanoni határtól az egyiptomiig, nemkülönben Judea, Szamária és Gaza területén. 3203 incidensre került sor összesen, ezekben 32 izraelit megöltek, 86-ot megsebesítettek. A ‚zöld vonalon' belül minden akció polgári célpont ellen irányult, és az elfogott 612 terrorista csoport közül 200 az Arafat saját szervezetéhez, a Fatah-hoz tartozott. Az utóbbiak közül 78 közvetlen kapcsolatot tartott fenn Izraelen kívül működő szervezetével, és 173 akcióért tartozik felelősséggel. Ezek után szinte nevetséges, hogy Bássám Abu Sarif, a PFSZ szóvivője azzal fenyegetőzött, hogy ‚felújítják' a terrorakciókat, ha a zsidók a Nyugati Parton települnek le. George Habash, akinek a terroristái ugyanolyan aktívak, mint bármikor, hat hónapot adott: ha ezalatt Arafat politikai sakkhúzásai nem hoznak eredményt, a Demokratikus Front ‚ismét elkezdi' a fegyveres küzdelmet.

A múlt hónapban Faruk Kaddumi, a PFSZ ‚külügyminisztere' adta meg e vicces kijelentés komor ellenpontját. A Boston Globe-nak adott interjúban azt mondta, hogy nem fogadja el Izrael jogát a létezésre, és hogy nem az 1967-es határokon, hanem az 1947-es felosztási vonalon kellene ma létrehozni egy palesztin államot. Hozzátette még: ‚Amit ma

A CSALÁDI REGÉNYÚJSÁG a család egész heti kikapcsolódása ✻ Keresse a hírlapárusoknál!

A glasznoszty sötét oldala

A *Molodaja Gvargyija* című, nacionalista szellemű szovjet havi folyóirat nemrég ezzel a címmel közölt cikket: Le kell vágni a cionizmus polipkarjait. Olyan stílus kapott hangot ebben, mely a hetvenes években járta, amikor a tetőpontján volt a hivatalosan sugalmazott cionistaellenes propaganda, ez az alig burkolt antiszemitizmus. Azt hinné az ember, hogy ma, amikor a Kommunista Párt feladni készül politikai egyeduralmát és gyakorlatilag megszűnt a fentről inspirált anticionista és antiszemita propaganda a Szovjetunióban, már elszigetelt jelenség a Molodaja Gvargyija zsidóellenes nyelvezete. Sajnos, ez nincs így, és akik tanulmányozzák a szovjet antiszemitizmust, nem is lepődnek meg rajta.

A Komszomol Központi Bizottsága kiadásában megjelenő *Molodaja Gvargyija* csak egy a sok orosz nacionalista magazin és irodalmi havi folyóirat között, amely mind az antiszemitizmust propagálja. A legtöbb író, aki ezt eltűri és elnézéssel fogadja, maga nem tagja a Pamjatynak, ennek az agresszív, soviniszta és zsidófaló társaságnak. Másféle nacionalista irányzatokat vagy szervezeteket képviselnek ezek az emberek, olyanokat, amelyek a legutóbbi években léptek színre és amelyekben kedvező fogadtatásra találnak az antiszemita nézetek.

Ilyen szervezet az Oroszországi Szovjetköztársaság Írószövetsége; ebben komoly befolyásra tettek szert az antiszemiták és nacionalisták. És nézeteik készséges szócsövei egyes folyóiratok, mint a *Nas Szovremenynyik*, a *Moszkva*, a *Kubany*, a *Lityeraturnaja Rosszija*, a *Molodaja Gvargyija* és néhány másik. Ezek abban bíznak, hogy propagandájuk nyitott fülekre talál abban a lakosságban, amelynek a glasznoszty és a peresztrojka romló életszínvonalat, kétségbeejtő áruhiányt és komor jövőt jelent és amely keresi, kiket hibáztathat mindezért.

Borisz Korszunszkij, a birobidzsáni autonóm terület kommunista párttitkára nyílt antiszemita propagandával vádolta meg e folyóiratokat egy tavaly szeptemberi párttanácskozáson, és rámutatott: a zsidók kivándorlása nagyrészt a növekvő orosz sovinizmusnak, valamint annak köszönhető, hogy büntetlenül működhetnek olyan nacionalista csoportok, mint a Pamjaty. Ez utóbbi mellett a kommunista (és orosz nemzetiségű) Korszunszkij a nemrég létesült Cionista Szövetséget is a bajkeverők közt említette, de ezt az inkább rá jellemző mozzanatot csak mellékesen idézzük.

Az orosz Írószövetség titkársága levélben válaszolt Korszunszkijnak, és ez megjelent a *Lityeraturnaja Rosszijában*. A levél elutasította az antiszemitizmus vádját, ugyanakkor azt állította, hogy nem az antiszemitizmus elleni harc a fontos, hanem a küzdelem az oroszgyűlölet ellen. A „russzofóbia" terjesztésében pedig — folytatta a levél — zsidók is részesek.

(E pontnál nem tudjuk megtartóztatni magunkat egy megjegyzéstől. Hazai antiszemitáink, akik ugyancsak váltig tagadják, hogy azok, suttogó propagandájukkal zsidó pártként próbálják beállítani a Szabad Demokraták Szövetségét, miközben a hírverés másik, nyílt szólama azt hangoztatja, hogy e párt mint „kozmopolita" és mint „tegnapi marxisták pártja" nem ismeri a magyar nemzeti érzést, sőt nemzetellenes. Szembeszökő a hasonlóság az orosz nacionalisták érvelésével.)

Néhány jelentős szovjet folyóirat, így a liberális szellemű *Ogonyok* (szerkesztője Vitalij Korotics, a gorbacsovi reformok lelkes támogatója), valamint a *Szovjetszkaja Kultura* határozottan kikelt e nacionalizmus és antiszemitizmus ellen. Az *Ogonyok* és vele együtt a *Nyegyelja* című hetilap, továbbá a birobidzsani zsidó autonóm terület jiddis nyelvű napilapja, a *Birobidzsaner Stern* arra is felhívta a figyelmet, hogy az antiszemita kirohanások elkövetői ellen nem alkalmazzák a szovjet törvénytár megfelelő jogszabályait. Az igazságszolgáltatás és a jogalkalmazó szervek passzivitása e téren az egyik legfőbb probléma. Mindamellett fölmerült az is — és ezt Jevgenyij Jevtusenko, az ismert költő javasolta, aki a törvényhozás tagja —, hogy külön törvényt kell alkotni az antiszemitizmus ellen.

A szovjet vezetés eközben hallgat. A nagyközönség úgy értelmezi ezt, hogy az antiszemita propaganda kimondatlanul is zöld fényt kapott, és a vezetés egyetért vele. Figyelmet érdemel, hogy még a hivatalos szovjet-zsidó vezetés bizonyos tagjai is osztják ezt a megítélést. A szovjet törvényhozás 250 tagja az antiszemitizmus ügyében felhívással fordult Gorbacsovhoz, és hasonló értelemben táviratozott neki 300 moszkvai író is néhány hónappal ezelőtt. Választ azonban nem kaptak.

A Korszunszkij és a *Molodaja Gvargyija* közti konfliktus, amely a fentebb idézett egyszeri polémián túl is folytatódott, kényelmetlen Gorbacsovnak és híveinek, kivált azóta, hogy a nacionalista folyóirat újabban nyíltan követeli tőlük: foglaljanak állást a cionizmus ellen, valamint az Izrael-barát és cionistabarát zsidó szervezetek (vagyis az egész szovjetunióbeli zsidó mozgalom) ellen. A *Molodaja Gvargyija* felhívásai nemigen hagynak kétséget afelől, hogy az orosz nacionalisták a Korszunszkijnál sokkal nagyobb politikai súlyú személyiségek ellen akarják felhasználni ezt az ügyet, és támadásaik a peresztrojka olyan befolyásos támogatói ellen irányulnak, mint az *Ogonyok* és a *Szovjetszkaja Kultura*. Tekintettel ezekre a politikai összefüggésekre, alig valószínű, hogy az antiszemita propaganda elhalkulna. Ellenkezőleg, a helyzet azzal arányosan romlik majd, ahogyan a Szovjetuniót korábban összetartó struktúrák széthullanak.

(Cikkünk a londoni Institute of Jewish Affairs 1990. március 13-i kiadványa alapján készült, amelynek szerzői: Lukasz Hirszowicz és Anthony Lerman.)

---

elfogadunk, azt holnap nem fogjuk elfogadni.'

Az International Centre for Peace és a nemzetközi sajtó repeshet örömében minden verbális ‚engedmény' miatt, ám a PFSZ tetteit nem az Arafatnál elért áttörések, hanem a Kaddumi rideg fenyegetései jellemzik."

4.

A tárgyalásokhoz hiteles partner kell (Zeev Schiff kommentárja az izraeli Haarecben — ismertetés a Neue Zürcher Zeitung márc. 24—25-i száma nyomán)

„... a PFSZ-nek tagja a Népfront és a Demokratikus Front is, amelyek sohasem mondtak le arról, hogy gyilkos kommandókat szivárogtassanak át Izrael északi határán. Sőt, Arafat saját szervezetének, az Al-Fatahnak a katonai szárnya, amelyet Ali Sahin és Muhammad Dahlan vezet és amelynek Bagdadban van a főhadiszállása, szintén nem tartja magát Arafat utasításaihoz, és — mint Zeev Schiff írja — felelős az izraeli-egyiptomi határon át történő behatolásokért. Tavaly december elején az izraeli katonaság a Negev sivatagában fölmorzsolt egy ilyen csoportot... Egy másik szervezet, a Hetes Brigád, mely eredetileg a Fatah alá tartozott, a Forradalom Sasmadarai fedőnéven hajtott végre több terrorakciót. Bár ezek némelyike miatt Arafat állítólag megharagudott, semmit sem tett vagy tudott tenni ellene.

A palesztinoknak bizonyára nem minden gyilkosságát vagy terrorcselekményét lehet a PFSZ vezetőjének a terhére róni. Ha azonban Arafatot nem szabad felelőssé tenni a töredék csoportok tetteiért, akkor az izraelieknek fel kell tenniök a kérdést: hogyan tárgyaljanak az Arafat-féle PFSZ-szel a békéről, ha képtelen eleget tenni a valamennyi palesztin nevében vállalt kötelezettségeinek?"

(Összeállította és fordította: G. Gy.)

Zsidó kivándorlás és kulturális mozgalom

Tavaly szeptemberben Simon Peresz izraeli pénzügyminiszter azt mondta Amerikában, hogy a legközelebbi három évben százezer szovjet zsidó bevándorlására számítanak az izraeli szakértők. Walter Ruby, a Jerusalem Post munkatársa, visszatérve háromhetes szovjetunióbeli útjáról, úgy vélekedik, hogy Peresz becslését meg kell szorozni öttel. Az alábbiakban a jeruzsálemi lapban közzétett riportjából veszünk át részleteket.

Úgy tűnik, két körülményből magyarázható, hogy a szovjet zsidók körében erősen megnőtt a hajlandóság az ország elhagyására: az ottani létfeltételekkel szembeni utálatból és az eljövendőktől való félelemből. Nem hisznek abban, hogy a glasznoszty és a peresztrojka rövid vagy hosszú távon az életkörülmények kedvező változását idézi majd elő.

— Illúzió, hogy ez az elrothadt rendszer alapvető szerkezeti változtatások nélkül megreformálható — mondja Borisz Levin, egy középkorú leningrádi zsidó. — Gorbacsov semmi mást nem ért el, mint azt, hogy az élet rosszabb lett, a veszély pedig jóval nagyobb, mint ezelőtt.

Két lehetőség kísért a zsidók rémálmaiban: az egyik az, hogy Gorbacsov megbukik, a peresztrojkának vége és bezárul a kapu a kivándorlás előtt (ez utóbbit sokan a pártfőtitkár bukása nélkül is lehetségesnek tartják valamilyen rendkívüli válságszituáció következtében), a másik aggasztó eshetőség pedig a szovjet rendszer teljes összeomlása, amit anarchia vagy éppen a különböző politikai és etnikai csoportok közti polgárháborús konfliktus követ.

A tömeges kivándorlás szűnni nem akaró trendje oda vezet, hogy két-három év alatt szinte minden zsidó eltávozik azokból a városokból, ahol a zsidó közösségek jelentős történelmi múltra tekinthetnek vissza.

Vilnában, ahol hatszáz éve élnek zsidók és ahol a közösség virágkorában a híres vilnai gáon, a 18. század egyik bölcse működött, ma nyolcezren vannak zsidók. Közülük nyolcszáz felnőtt jár a héber nyelvtanfolyamokra... A hitközség vezetői szerint az ezredfordulón legföljebb kétezer zsidó lesz itt, azok is jobbára öregek. Hasonló a helyzet Bakuban, ahol több mint 25 000 a zsidók száma (egy részük askenázi, másik részük ún. hegyi zsidó, egy sajátos keleti népcsoport tagja, mely már Eszter királyné kora óta a mai Azerbajdzsánban él).

— Itt nagyon rossz a helyzet, ellenőrizhetetlen — magyarázza Alina Niszker, a bakui Alef Klub egyik héber nyelvoktatója. — Az emberek látták, hogyan hajszolják az utcákon az örményeket szanaszét kóborló bandák, és hogyan terítik le őket irgalmatlanul. Mi biztonságban vagyunk — bizonygatják nekünk, de nem érezzük magunkat biztonságban.

Ha kibontakozik a tömeges kivándorlás, veszélybe kerül a független zsidó kultúra léte a Szovjetunióban. Vitán felül áll, hogy rövid idő óta olyan kulturális fellendülés állt be, ami még hat hónappal ezelőtt is valószínűtlennek látszott. A múlt év végén, december 20-án 85 zsidó szervezet delegátusai részvételével lezajlott a Független Zsidó Egyesületek Országos Konföderációjának alakuló kongresszusa. Ez a szervezet a vallásos, a kulturális hagyományokat ápoló és a cionista csoportok sokrétű együttese, amellett magában foglalja olyan nemzetközi zsidó szervezetek nemrég létesült helyi tagozatait is, mint a B'nai B'rith, a Makkabi és a Betar.

Magyar siratófal (Olaszliszka)
(Fotó Kőbányai János)

A Moszkvai Zsidó Kulturális Társaság (JCA) azért jött létre, hogy az egész Szovjetunióban előmozdítsa a hamisítatlan zsidó kultúra érvényesülését. Ezt a szervezetet a hatóságok nem ismerték el, így igen szűk lehetőségei maradtak pénzalapok létesítésére, helyiségek bérlésére és folyóiratok kiadására. Vilnában, Rigában és Tallinnban viszont a zsidó kulturális egyesületek megkapták a hivatalos elismerést, sőt ez más városokban is megtörtént, így Minszkben, Bakuban és nemrég Leningrádban.

Annak ellenére, hogy a hatóságok helyenként igyekeztek gátat vetni e csoportok növekedésének, Moszkvában, Leningrádban és sok vidéki városban szinte robbanásszerűen megélénkült a kulturális élet mind a művészetek terén, mind a héber és a jiddis nyelvoktatás tekintetében. Zsidó újságok és tájékoztató kiadványok készülnek nagy számban, főleg a balti államokban.

A lettországi zsidó kulturális egyesület támogatást nyújt a *VEK* (Zsidó kulturális hírek) című orosz nyelvű magazinnak, mely ötvenezer példányban jelenik meg. Alija-aktivisták adják ki az *Eclénu* című havi folyóiratot, melyet szintén az egész Szovjetunióban terjesztenek.

Van ebben a hirtelen támadt kulturális pezsgésben valami rajongás. Azoknak az embereknek az érzéseiből táplálkozik ez, akik lelkiismeretesen fáradoznak azon, hogy feléleszszenek egy sokáig elnyomott kultúrát, mielőtt elkerülhetetlenül és végleg el nem tűnik a talajról, mely évszázadokon át táplálta.

A zsidó kultúra egyik munkása Vilnában így fogalmazott, miután visszatért Lengyelországból: Varsóban van egy szép zsinagóga és van zsidó színház is, csak zsidók nincsenek többé. Az egész úgy hat, mint egy szeretettel gondozott múzeum. Néhány év múlva ez lesz a vilnai zsidóság sorsa is.

A JCA vezetői több mint egy éve kitartanak amellett, hogy nincs ellentmondás az alija és a szovjetunióbeli zsidó kultúra fenntartása között. Mihail Cslenov, az egyesület elnöke szerint „egyazon érem két oldala ez".

Éli Lifsic, a szovjet Makkabi elnöke és Cslenov közeli munkatársa hangsúlyozza, hogy a JCA vezetőinek tapasztalniuk kell: a zsidó lakosságnak az a része vándorol ki, amelynek a legerősebb az azonosságtudata. A kulturális mozgalom elősegíti majd — véli Lifsic — az ottmaradók gyönge zsidó tudatának erősítését. Elismeri azonban, hogy az utolsó hat-nyolc hónapban jóval nagyobb volt a tülekedés a kiutazási engedélyekért, mintsem a JCA vezetői 1989 elején elképzelték.

Cslenov kitart amellett, hogy nem reális még feltételezni, hogy nagyon sok vagy éppen a legtöbb szovjet zsidó a kivándorlás mellett dönt, hiszen nincs olyan apparátus, mely kétmillió zsidót négy-öt év alatt kijuttathatna az országból. És mind Izraelnek, mind Amerikának végesek a technikai lehetőségei ilyen tömegek befogadására. Szerinte évi hetvenezer főben jelölhető meg a maximum, amit Izrael és az Egyesült Államok együttvéve vállalhat.

1969 óta, amikor a kivándorlás elkezdődött, háromszázezer zsidó hagyta el a Szovjetuniót. Az elkövetkező tíz évben ugyanennyi kivándorlóval számol Cslenov, mindamellett elképzelhetőnek tartja, hogy sokkal többen lesznek, ha a mostani, viszonylag rendezett kivándorlást kontrollálhatatlan menekülés váltja fel. Szerinte azonban ma ez nem lenne indokolt.

A CSALÁDI REGÉNYÚJSÁG a család egész heti kikapcsolódása ✻ Keresse a hírlapárusoknál!

EGYÜTTÉLÉS

Pelle János:

Az utolsó vérvád

Előszó egy készülő könyvhöz

AZ ÚJTESTAMENTUM SZERINT az Apokalipszis első lovasa íjat tart a kezében, a második kardot, a harmadik mérleget. A negyedik lovas „neve halál, és a pokol követi vala azt".

Egy apokrif őskeresztény legenda szól az ötödik, a legrettenetesebb lovasról, mely mindegyiket megelőzi: a félelemrről.

A félelem megőrjíti az embereket, olyan gonosztetteket hajtat végre velük, melyek józan fejjel eszükbe se jutnának. Az ötödik lovas minden zsarnok, minden diktátor leghűségesebb szövetségese. Nem nagyobb, mint egy vírus: tápláléka az emberi lélek, s ha valahová befészkeli magát, több emberöltő is kevés a kifüstöléséhez.

A rettegés rettegést szül, elszakad valóságos okától és önálló életre kel. Azok a halandók, akiket leigáz, a legritkább esetben tartanak azoktól a veszélyektől, melyek valóban leselkednek rájuk: szemüket a múltra függesztik, képzelt rémekkel viaskodnak, de védtelenek a jövővel szemben.

Közép-Európa népei napjainkban úgy érzik, mintha álmodnának. Mintha a történelem megismételné önmagát: elfeledettnek hitt eszmék, célok és mozgalmak támadnak föl, s toborozni kezdenek híveket maguknak. A múlt, melyről évtizedeken keresztül azt állították, hogy végérvényesen lezárult, betör az életünkbe, s ettől balsejtelmek töltenek el bennünket. Szellemidézés folyik, s akár tetszik, akár nem, részt kell vennünk a nagy, ezredvégi szeánszon.

Lassan eloszlik a kollektív amnézia zsibbadtsága, s egy ismeretlen hipnotizőr parancsára tudatunk mélyéről felszínre kell hoznunk ősi félelmeinket. Ha nem nézünk szembe a kísérteteinkkel, megfulladunk: ezért kell elfeledett dolgokra emlékeznünk, s szembenéznünk hajdani tévelygéseinkkel.

Nem lehetünk biztosak abban, hogy a ma élő nemzedékek nem követik el ugyanazokat a bűnöket, mint apáink és nagyapáink. Ki tudja, miféle ismeretlen és szörnyűséges vétkek gondolatai fogannak meg bennünk? Ki tudja, valójában kik járnak közöttünk? Mikor válik népvezérré egy apró betűs újsághír szereplőjéből az a férfi vagy nő, akinek nevében és parancsára hidegvérrel végrehajtják a gaztetteket?

Visszatérő lidércnyomásainkban rendszeresen áldozatként látjuk viszont magunkat. Gyűlölködő, összerű érvekkel meggyőzhetetlen, fenyegető tömeg vesz körül, mely egyre közelebb nyomul. Magunk se tudjuk pontosan, mit kérnek számon tőlünk, homályosan rémlik csak, hogy valahol, valakik mindent feljegyeztek rólunk. Hirtelen előlép egy fej nélküli öregember, akinek a nyaka fölött átláthatatlan köd gomolyog, s felsorolja a bűneinket, melyeket soha nem követtünk el. De senkit nem érdekel, hogy ártatlanok vagyunk, vagy bűnösök. Felfogjuk, hogy a tömeg ellenséges szándékkal van irántunk, s ebből a csapdából nem menekülhetünk. Meghalljuk a körülöttünk levők szájából elhangzó mocskos, tagolatlan kifejezéseket. El akarunk futni, de a lábaink nem mozdulnak, ólomsúlyú a testünk.

S ekkor csoda történik, amiben régóta reménykedtünk. Feltűnik egy egyenruhás ember, akinek az oldalán fegyver lóg. Ő az állam, a hatalom megtestesítője, aki majd megvéd bennünket a képtelen vádakkal feltüzelt tömegtől. Egy pillanatig úgy érezzük, igazságot szolgáltatnak velünk, hiszen azért van a rendőrség és a bíróság, hogy megvédelmezze az ártatlanokat.

A rendőr közelebb lép, a lincselésre készülő tömeg szétnyílik. Most jut el a tudatunkig, hogy a hatósági közegnek sincs arca, ellenzős sapkája alatt ugyanaz a köd (vagy füst?) lebeg, mint az újból magabiztossá váló öregembernek. A két fantom, aki talán apa és fia, most közelebb hajolnak, mielőtt intenének a tömegnek, hogy kezdhetik a leszámolást. Az arcunkba bámulnak, s gyönyörködnek rémülettől tágra nyílt szemünkben és homlokunk gyöngyöző hideg verítékében. Hirtelen megérzünk egy szörnyű, édeskés szagot, amint a két szörnyalak közelebb hajol. A háttérben türelmetlenül zajong a tömeg, s felismerjük: az égett emberhús bűzétől émelygünk . . .

*

Hiába tagadnám: az utolsó magyarországi vérvád históriájának feldolgozásakor bizonyos mértékig saját szorongásaimat is megpróbáltam feldolgozni, elemezni, kifejezni. Közben azonban egy pillanatra sem feledkeztem meg arról, hogy az olvasókat nem a saját szorongásaim érdeklik, hanem a tények és az adatok, mindaz, ami 1945 és 1968 között történt a vidéki, közelebbről a kelet-magyarországi zsidósággal. Ez a folyamat, melynek csak egy eleme volt az 1957 tavaszán keletkezett mátészalkai vérvád-ügy, számottevő hatással volt a magyar gazdasági és szellemi életre, s végső soron hozzájárult a totalitárius mítoszok felbomlásához, az 1956-ban megtört, majd bizonyos mértékig újra erőre kapó „vörös varázs" eltűnéséhez.

E könyvet nem írhattam volna meg előbb. Részben azért nem, mert Magyarországon nem adhatták volna ki, de azért sem, mert egészen a nyolcvanas évek közepéig magam is foglya voltam bizonyos, egyre fogyó politikai illúzióknak. Az antiszemitizmus mumusával ijesztgető kommunista propaganda nemzedékek kedvét vette el a „kényes kérdések" bolygatásától, s sokkakban keltette azt a látszatot, hogy „amiről nem beszélünk, az nincs"; valós problémák helyett kétes történelmi figurák kultuszával, aktuális politikai célokat szolgáló „historizálással" itatta át a magyar szellemi életet. Ez az „agit.-prop."-tendencia ha lehet, még fokozottabban érvényesült az ország keleti felében, s a legelmaradottabb megyék egyikében. Szabolcs-Szatmárban, ahol az 1945 utáni magyarországi „zsidókérdés" a legélesebben vetődött fel.

Jellemző, hogy a szalkai vérvád, s az azt követő események utáni nyomozás még ma, 1990-ben is félelmet keltett azokban a zsidókban, akik átélték az akkori eseményeket, ugyanakkor bűntudatot és szorongást ébresztett a keresztényekben. Mindennek következtében a lehető legnagyobb nehézségbe ütközött valamelyest is objektív információkat nyerni arról, ami valójában lejátszódott.

A közelmúlt aggodalmai még el sem oszlottak a lelkekben, amikor az antiszemitizmus feltámadó kísértete újra életre keltett bizonyos szunnyadó félelmeket.

Az árnyaktól azonban nem szabad megrettenni, hanem végre szembe kell nézni velük. Meggyőződésem, hogy a mai magyar közélet már van olyan érett, hogy ne hagyja magát megtéveszteni pincéből előásott fantomoktól. Sajnos, az antiszemita előítéletek még századok múltán sem tűnnek el teljesen az emberek tudatából. A kérdés csupán az: megjelennek-e a nyilvánosság előtt olyan politikai áramlatok, amelyek ezen előítéletek felszítására és kiaknázására törekednek? Most, az 1947 óta először megrendezett többpártrendszerű választások előtt úgy tűnik, nincs olyan számba vehető magyarországi politikai erő, mely zsidóellenes demagógiával kívánna híveket toborozni. Ez azonban, sajnos, nem zárja ki, hogy néhány, Pandora szelencéjével játszó politikus a régi recept szerint kísérletet ne tegyen az „idegengyűlölet" felkeltésére és a kozmopolitizmus elleni harcra. Úgy tűnik azonban hogy az efféle „kísérleti léggömbök" eddig csak ingerült reakciókat váltottak ki az „urbánus" értelmiségi körökből, de nem találtak különösebb visszhangra az egyszerű emberek körében.

Még szerencse, hogy a társadalmi-gazdasági válság mai szakaszában előkerült „zsidókérdés" nincs elmér-

gesedve, egyelőre kezelhető, racionálisan leírható és feltárható. Könyvemmel éppen erre törekszem. Az idő sürget, mert egyrészt Magyarország annyiszor visszavetett polgárosodása hosszú idő óta a legkedvezőbb körülmények között kezdődött újra, s az eddigi kudarcok elemzése elengedhetetlen a mostani kísérlet sikeréhez. Másrészt, az idő múlásával egyre fogynak az 1945 és 1968 közötti események tanúi, akik még képesek felidézni emlékeiket.

Tudatosítanunk kell, hogy az a politika, amely a Holocaust túlélőit, a maradék vidéki zsidóságot egzisztenciája feladására kényszerítette, s előbb a kommunista pártba, majd egy pazarló állami vállalathoz vagy szövetkezetbe való belépésre, végül pedig szülőföldje elhagyására bírta, elképzelhetetlenül hátráltatta a magyar vidék fejlődését. A falusi és a kisvárosi zsidóság által még a harmincas években is képviselt modernizációs alternatívát előbb a deportálás törte derékba, később az erőszakos kollektivizálás hullámai a polgári létforma maradványait is elsöpörték, s valósággal jobbágyi állapotokat konzerváltak. Az ekkor kialakított „ázsiai viszonyok" a legelmaradottabb térségekben csak a hatvanas évek második felében kezdtek el felbomlani. Ekkor lépett a parasztság a háztáji gazdálkodás révén a viszonylagos autonómia megteremtésének útjára — ám ennek a „hosszú menetelésnek" a falusi zsidók már nem voltak, nem lehettek a részesei.

*

Érdemes még egy szót szólni a felelősségről. A dokumentumok gyűjtése közben tette fel nekem valaki a kérdést: „Kit hibáztatsz azért, ami történt?"

Akkor is azt feleltem, amit most: történelmietlen és félrevezetően feltett kérdésre nem lehet válaszolni. Ugyanis egyfelől nincs az a szűk látókörű antikommunista, aki szemükre hányhatja a deportálásból és a munkaszolgálatból visszatért zsidóknak, hogy az adott körülmények között közszolgálatot vállaltak, s az MKP vagy az SZDP tagjai lettek. Az 1945 utáni mátészalkai viszonyok megismerése után nyilvánvalóvá válik, hogy az azonnali kivándorláson kívül egyszerűen nem létezett számukra más reális lehetőség.

Másfelől nemigen lehet a háborútól és a front átvonulásától megviselt magyar nép szemére vetni, hogy nem volt képes felfogni a Holocaust iszonyatát, s számot vetni azokkal a bonyolult nemzetközi körülményekkel, melyek az akkori magyar vidék elmaradottsága közepette törvényszerűen vezettek a kollektív tragédiához. Az 1944-es deportálás szörnyű társadalmi, gazdasági és morális pusztítást végzett, s a kiépülő kommunista pártállam nemhogy elősegítette volna a keresztények és a visszatérő zsidók közötti megbékélést, inkább tápot adott a búvópatakként továbbélő ellentéteknek.

E tragikus folyamat törvényszerűen vezetett a vidéki zsidóság maradékának elvándorlásához: a felelősség ezért leginkább a politikai viszonyokat, s nem a kereszténységet terheli.

Az 1945 utáni vérvádakban felszínre törő konfliktusok résztvevői egy évtizedes történelmi lidércnyomás elszenvedői, illetve megtévesztett, szánalmas végrehajtó eszközei voltak. Az, ami velük történt, elsősorban azért érdemes a megörökítésre, hogy ezek az események soha többé ne ismétlődhessenek meg, s tanulságul szolgáljanak az új magyar demokrácia alapjainak lerakásához.

Siklós B. László:

Újszövetség és antiszemitizmus?

Az elvettetés ideológiája szerint (ami az Újszövetséggel sem bizonyítható valójában) van — illetve volt egy régi, testi, engedetlen, hitehagyott, lelkileg vak Izrael, amely folytonosan megszegte az Istennel kötött szövetséget, a különböző csapások ellenére sem tért meg, küldetését nem teljesítette, végül elkövette a bűnök bűnét: a Krisztus-gyilkossággal kollektívan és végérvényesen visszautasította az isteni kegyelmet és mentő szeretetet. Ezzel a néppel már Isten sem tudott mit kezdeni, ezért elvetette őket. Kiválasztottságuk és minden kiváltságuk így megszünt. De hogy az isteni terv — az emberiség megmentésére — meg ne hiusuljon, Isten kiválasztott egy új népet — ez az egyház vagy kereténység, — amely az engedelmes, a lelki, az új, az igazi Izrael, amely a teljes világosság és istenismeret birtokában már méltóképpen tölti be rendeltetését az egyetlen utat kínálva Istenhez és a megváltáshoz. Izrael tehát elbukott, ezért rajta marad egyszer s mindenkorra minden átok és ítélet, és helyére lépett az egyház vagy kereszténység, amely örököl minden bibliai ígéretet és áldást. A séma egyszerű: van egy rossz Izrael és van egy jó kereszténység, amely az „igazi Izrael". (Ez a fogalom egyébként még az újszövetségi alapot is nélkülözi, tehát csak teológiai fikció.) Nem nehéz felismerni, hogy milyen életidegen és primitív sablonnal van itt dolgunk. Gyakran idézett helyek az Újszövetségből az „új kiválasztás" igazolásául pl. 1. Péter 2,9 — „választott nemzetség", és Máté 21,43 „elvétetik tőletek az Isten országa". Tudjuk, hogy az ilyen ihletésű, egyháztól szított és intézményesített Izrael-gyűlölet történelmi dokumentumainek feketelistája ma már könyvtárnyi irodalmat jelent. Az évszázados tapasztalatok szerint tehát vannak a zsidóság számára életveszélyes „keresztény" teológiai igazságok.

Amennyiben az Újszövetség antijudaizmusa le nem tagadható, magyarázható-e és menthető-e valamivel? Mi volt az a fatális, a zsidóságra nézve végzetes félreértelmezés, amelyből közel 2000 év keresztény teológiája az Izrael-ellenességet merítette? A zsidóságon belüli vitát és szakadást, az újszövetségi iratok nemzsidó kézbe kerülését és a keresztények nemzsidó többségét már említettük. Ezek fokozatosan növelték a szakadékot a zsidóság és kereszténység között, végül pedig a tragikus ellenségeskedéshez vezettek. Az újszövetségi antijudaizmusok mentésének egyik újabb módszere az a magyarázat, mely szerint a „zsidók" kifejezés nem általában a zsidókat jelenti, hanem csak egy bizonyos judeai irányzatot, amellyel Jézus illetve követőinek csoportja éles vitát folytatott. A konklúzió így a következő: a zsidóellenes értelmezésekért nem a szöveg a felelős, hanem a mindenkori téves fordítás és magyarázat. Láttuk azonban, hogy a zsidóságon belüli szakadás — ami a probléma igazi gyökere — akkor is megmarad, ha nyelvileg és történelmileg helyes fordítást adunk. Az újszövetségi antijudaizmusok mentésének másik módszere a héber Bibliára való hivatkozás: ott is bőven találunk éles kritikát Izraellel szemben, akkor miért ne lehetne ezt megtenni az Újszövetségben is? „Antiszemita" volt Mózes, Jeremiás, Mikeás és a legtöbb próféta, mert ítéletet hírdettek Izrael felett. Tudjuk azonban, hogy ezt nem úgy tették, mint a korai keresztény írásmagyarázók, akik szerint a Biblia két népről beszél: egy bűnös, elvetett népről — a zsidókról, — és az őket felváltó „igazi Izraelről", a kereszténységről. A prófétai kritika olyan figyelmeztetés volt mindig, amelyben a próféta azonosította magát egész népével, melynek reményt és ígéreteket is hírdetett. Ezt a dialektikát — ítélet és ígéret ugyanannak a népnek — ismerte félre a keresztény teológia évszázadokon át, amikor azt szétválasztotta úgy, hogy az ítéletet csak a zsidókra, az ígéretet pedig csak a keresztényekre vonatkoztatta.

Ha a kereszténység jól értette volna a próféták — majd Jézus — hasonló jellegű kritikáját, akkor önmagát kellett volna megítélni és megtéríteni, nem pedig a „jó" szerepében fellépve a túlhaladott és elavult vallásúnak tartott zsidóságot. Izrael felett bíráskodni egyébként sem az a kereszténység illetékes, amely az engedetlenség tekintetében távolról sem marad el Izrael mögött, hanem minden ember — zsidó és nemzsidó — igazságos és irgalmas mennyei Atyja.

*

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az Újszövetségre hivatkozó keresztény antiszemitizmus a kereszténység súlyos betegsége. Ebben az Izrael-ellenességben nemcsak emberi gyarlóságról van szó, hanem egy félreértett és megnemértett újszövetségi alapon történő folyamatos büntetésről, amely sötét árnyékként kísérte a zsidóság és kereszténység kapcsolatát, és mindmáig érezteti nyomasztó hatását. Szükségesnek látszik az Újszövetség megfelelő — témát érintő — szövegeinek revíziója a különböző nyelvű fordításokban. Ez az Újszövetségtől inspirált zsidó-ellenesség felszámolását segítheti elő. Keresztény részről is hasznosnak bizonyulhat továbbá az új Izrael állam bibliai-teológiai összefüggéseinek vizsgálata. Sok tennivaló van még, talán az út is hosszú ebben a görcsöket és előítéleteket feloldó katarzis-folyamatban, de bizonyosak lehetünk abban, hogy a kívánt cél elérése — a választott nép és a népek közül kiválasztottak együtt munkálkodása Isten dicsőségére és az emberiség javára — minden fáradozást megér.

P. S.: Amikor az Újszövetség antijudaista tendenciája és a zsidókat blamáló nyelvezete szóba kerül, válaszként ill. ellenvetésként rendszerint azt kapjuk, hogy a kereszténység lényege a személyválogatás nélküli szeretet, ebből következően idegen tőle minden szeretetlen magatartás és megnyilvánulás, továbbá, hogy azok a keresztények, akik az antiszemitizmus vonatkozásában súlyosan kompromittálták magukat — a történelem során bármikor, — nem tényleges, hanem csak névleges keresztények voltak. A tőlük kiinduló antiszemita kilengésekért az igazi kereszténység lényege szerint nem felelős, teológiája nem tehető bűnbakká. A kereszténység tehát önmagában véve mindig jó, a legmagasabb rendű és legigazibb vallás, csak egyesek visszaélnek vele, roszszul értelmezik vagy valósítják meg. Elméletileg ez igaz lehet, gyakorlatilag azonban egy ilyen túl könnyen és gyakran félreértett vallás előbb-utóbb gyanússá, sőt hitelvesztetté válik.

Vadász Ferenc:

Zsidómentő jezsuiták

Beszélgetés Pálos Antal páterrel

— Aligha gondolhattuk volna 1945-ben, hogy bármelyikünknek is újabb keserves megpróbáltatásokat, igazságtalanul, gonoszul ránk mért szenvedéseket kell még sokáig elviselnie.

— A börtönökben, azokban a későbbi években — mondja Pálos Antal — sok olyasmit is tapasztaltam, aminek bekövetkezését nem vártam. Velem együtt rabkoszton éltek nagy számban olyan harcos baloldali emberek, akiket az a rendszer fosztott meg szabadságuktól — sokuknak az életét is kioltotta ez a hatalom —, amelynek megszületéséért évekig, évtizedekig minden áldozatot meghoztak.

A páter jó szívvel, baráti érzésekkel beszél róluk is, név szerint említve a napjainkban rehabilitált kiemelkedő munkásmozgalmi vezetőt, *Demény Pált*, az antifasiszta ellenállás egyik irányítóját, aki találkozásukkor a kőbányai gyűjtőfogház és a váci börtön hideg folyosóin, a rabmunkások műhelyében — ez élénken megmaradt emlékezetében — igaz emberséggel közeledett hozzá és a vele együtt raboskodó *Csávossy Elemér* jezsuita tartományfőnökhöz, *Baranyai Jusztin* ciszterci professzorhoz, *Endrédy Vendel* zirci apáthoz, *Kerkai Jenő* páterhez, a piarista *Bulányi György*höz és több más egyházi emberhez, szerzetesekhez.[1] Gondolkodásuk, életútjuk különbözősége nem akadályozta meg őket abban, hogy őszinte emberi szolidaritás alakuljon ki közöttük.

— Ennek a régi, nehéz időkben létrejött kapcsolatnak köszönhetem, hogy Demény Pál közvetítésével megismerhettem Önt, és felkereshettem itt, Piliscsabán.

(Pálos atya az idős apácák állami fenntartású egyházi szociális otthonának lelkésze. Hetvenöt éves: van mit elmondania a magyarországi rendtartomány történetéről és egyéni sorsáról.)

— 1914-ben születtem Baranyában, Bükkösdön. Négyen voltunk testvérek, én a legkisebb; két évesen lettem árva. Apánk elesett a fronton, édesanyám tíz-tizenkét holdnyi földünkön egyedül gazdálkodott, hogy eltarthasson bennünket. 1933-ban érettségiztem, beléptem Jézus Társaságába. Három évig voltam manrézában, három évig tanultam a budapesti rendi bölcseleti főiskolán, egy gvakorló évet töltöttem Kalocsán. Ott internátusi felügyelőként dolgoztam. Ezt követően négy évig teológiát tanultam Szegeden. *Glattfelder Gyula* püspök-érsek szentelt fel. Jóllehet, tanítani szerettem volna, fölötteseim úgy látták jónak, hogy *A szív* című hitbuzgalmi lapnál dolgozzam.

— Újságíróskodott?

— Látom, meglepődött. A jezsuiták sosem szabnak feltételeket, nem jelentenek be igényeket beosztásukat illetően. Sehol nem kapnak fizetést, a munkálkodásukkal megszerzett jövedelem mindig és mindenütt a rendé.

Budapesten a Horánszky és a Mária utcában Jézus Társasága több épülettel rendelkezett. Ott volt a rendház, övék volt a Lőrincz pap téren a Jézus Szíve templom, s *A szív* szerkesztősége is a Mária utca 23-ban tevékenykedett. A lap, — amelynek *Kollár Ferenc* volt a főszerkesztője — a negyvenes évek elején 50 ezer példányban jelent meg — mondja Pálos Antal. — Jelenleg a kanadai Torontóban adják ki, ahol magyar rendtartomány és noviciátus működik.

Raile atya és a többiek

— Hogyan éltek a háborús években?

— A budapesti rendház életét 1944 októberéig, a nyilasok hatalomátvételéig, közvetlenül nem zavarták meg külső körülmények. *Vid József* házfőnök előrelátó volt, jelentékeny mennyiségű élelmiszert tartalékolt a várható legnehezebb időkre. Ebben *Raile Jakab* páter volt a segítségére, aki fiatal éveiben, az USA-ban folytatott tanulmányai során járatos lett a pénzügyekben, és itthon is jól kiismerte magát a kereskedelem meg a bankok világában.

(Tudvalevő, hogy a rend ez időben még tekintélyes vagyonnal rendelkezett. Egyik bázisuk a nagykapornoki birtok volt, onnan szerezték be a háborús években és még egy ideig azután is az ellátásukhoz szükséges javakat. Ötezer hektáron gazdálkodtak. Ebből háromezer erdő volt. Az elhanyagolt birtokot 1858-ban *Ferencz József* adományozta a jezsuitáknak, akik azt rendbehozták és felvirágoztatták. A földreform idején a birtokból száz holdat hagytak meg az ottani apátságnak és százat a plébániának. 1951-ben a megmaradt részt „önként" felajánlották a szövetkezeteknek.)

— Raile atya sváb származású volt — folytatja emlékezését Pálos Antal —, hibátlanul beszélt németül.

A CSALÁDI REGÉNYÚJSÁG a család egész heti kikapcsolódása * Keresse a hírlapárusoknál!

Ez lehetővé tette számára, hogy a megszálló Wehrmacht-csapatok jó néhány tisztjével összeismerkedjék és kapcsolatot tartson fenn. Amikor ősszel a nyilasok behatoltak valamelyik épületünkbe, rendszerint ezeknek a német tiszteknek a segítségét vette igénybe, hogy megszabaduljunk tőlük. Raile Jakab érzelmileg már sok évvel korábban szemben állt a hitleristák törekvéseivel, leleplezte embertelen, népirtó intézkedéseiket, népszerűsítette az Apatinban megjelent náciellenes *Die Donau* című lapot, amelyet *Berencz Ádám* ottani káplán szerkesztett és adott ki. Raile maga is írt a lapba *Neiderlander* álnéven.[2]

— *Szívesen hallanék többet Raile Jakabról.*

— A páternek sok zsidó üzletfele és közeli ismerőse volt a fővárosban. Amikor a vidék több mint félmillió-nyi lélekszámú zsidó lakosságát elhurcolták a megsemmisítő táborokba és megkezdődtek az előkészületek arra, hogy a budapesti zsidó családokat is erre a sorsra juttassák, Raile — Vid párter jóváhagyásával — mentőakcióba kezdett. A nyilas rémuralom kezdetétől fogva mintegy százötven közvetlen életveszélybe került embernek, köztük sok gyereknek nyújtott segítséget, hogy elrejtőzhessenek a rendházban.[3]

Reisz Elemér páter, a *Katolikus Missziók* szerkesztője is hozott be néhány zsidó családot. Név szerint a *Szenes házaspár*ra és egy *Steiner Magda* nevű védencére emlékszem. Elsősorban azért, mert őket rám bízta, jobbára a szerkesztőségben tartózkodtak. *Jánosi József*, a Szent Kereszt Egyesület vezetője márciustól kezdve szorgalmazta a zsidók körében a kikeresztelkedést, e célból tanfolyamokat is szervezett; Raile Jakabnál viszont egyáltalán nem volt szempont a kikeresztelkedés, ő, ha tudott, minden üldözöttnek segített. Az ostrom idején mintegy negyven katonaszökevény is oltalmat kapott nálunk.

Megpróbáltatások sorozata

— *Miként ment végbe a megszabadulásuk?*

— A fővárosba érkezett szovjet katonák a rendházat és lakóit nem bántották. Két jezsuita testvér, ahogy ma mondják, „átment pravoszlávba", szakállt növesztettek, külsőleg úgy néztek ki, mint a popák, szót értettek a be-belátogató katonákkal, megvendégelték őket. Márciusban hozzálátunk az épületek tatarozásához. Áprilisban vidékre utaztunk, hogy élelmet szerezzünk be. Jómagam több alkalommal Baranyában jártam ilyen célból.

Ez időben Szegeden még viszonylag zavartalanul tanultak a fiatalok a bölcseleti főiskolán és a teológián. Ennek ellenére a római találkozón képviselőinket figyelmeztették: küldjük teológusainkat Nyugatra tanulni, mert a jelek szerint tanulmányaik folytatásához mind kevésbé nyílik majd lehetőség. Optimisták voltunk, kétkedéssel fogadtuk a borúlátó jóslatokat. Később húsz-huszonöt növendéket mégis kiküldtünk, de mintegy nyolcvan itthon maradt.

1948-ban aztán hónapról hónapra nyilvánvalóbbá lett, hogy derűlátásunk indokolatlan volt. *A Szív* szerkesztősége is közvetlenül tapasztalta, hogy a körülmények mind kedvezőtlenebbül alakulnak, olyannyira, hogy nemegyszer egy-egy evangéliumi, bibliai idézet is kifogás alá esett.

A rendi vezetés ráeszmélt, hogy Rómában jobban ítélték meg a várható fejleményeket, mint mi itthon. 1948 végén, *Mindszenty* bíboros hercegprímás letartóztatásakor *Borbély István* elhagyta az országot, helyette *Tüll Alajos* pécsi rektor lett a rendfőnök. Ő józerével még munkához sem láthatott, amikor idézést kapott az Andrássy út 60-ba. Közölték vele, hogy kitiltják a fővárosból. Mezőkövesdre kellett mennie. A négy tanácsosnak, köztük nekem mint a vezetőség titkárának, rendszeresen oda kellett utaznunk hozzá.

Pálos Antal

Időközben Szegeden ipari tanulók részére lefoglalták a rendház két alsó szintjét. Azoknak a növendékeknek, akik fogadalmat tettek, engedélyeznünk kellett, hogy — ha vállalják a kockázatot — elmenjenek Nyugatra tanulni. Túlnyomó többségük felkészült a távozásra. Négyesével utaztak a Bécsbe tartó vonatok alatt. *Vadász József*, a Keleti pályaudvar állomásfőnöke és *Tóth* kocsirendező — mindkettőjük fia hozzánk tartozott — szervezték a meglehetősen bonyolult illegális akciót. A külső vágányokra állított vagonok alatti ládákból kiszerelt akkumulátorok tartóinak a helyére a fiúk „beszálltak" előző este. Harmincnégyen kijutottak, az utolsó négy lebukott. Más utakon is sikerültek szökések. Hetvenen szerencsével jártak, tízet elfogtak. Ők internálótáborba kerültek.

Rám is sor került

— *Mi történt az itthon maradottakkal?*

— Tüll Alajost és Kovács Jenőt 1949 augusztusában letartóztatták; embercsempészésért 2,5—2,5 évi börtönbüntetést kaptak. Miután ezt letöltötték, Kistarcsára internálták őket. 1953-ban, a tábor feloszlatásakor a Markó utcai bíróságon mindkettőjüket újra elítélték. Tüll atyát 1956-ban Pannonhalmára irányították, szociális otthonba került, de akadtak, akik csak 1964-ben szabadultak. Vid Józsefet is börtönbe zárták 1949-ben. Kistarcsán, fogságban halt meg 1952 végén.

1950. június 10-én éjszaka civil rendőrök nyomultak be a pécsi rendházba. Az ágyból rángattak ki bennünket, és valamennyiünket összeszedtek az ebédlőben. Huszonnyolcan voltunk férfiak, és három nővér volt jelen. Fél órát kaptunk, hogy felöltözve, egy váltás fehérneművel készen álljunk az útra. Irataink elvették, azóta se láttuk viszont. Két ponyvával letakart teherautó várt ránk. Fegyveres őrök kíséretében elindítottak bennünket ismeretlen cél felé. Pécsről Mezőkövesdre vezetett az út, abba a kicsiny épületbe, ahová már tizenhat szegedi rendtársunkat szállították. Korábban legfeljebb 3—4 személy tartózkodására volt berendezve ez a helyiség. Alig elviselhető zsúfoltság keletkezett. A fiatalok közül többen megszöktek. Később utasítást kaptam én is, hogy szökjek meg. Egerbe mentem, majd 1950 júliusában megint a fővárosban voltam. Civilben jártam, segítettem *A Szív* szerkesztőségében folyó munkát. 1951 júliusában betiltották a lapot.

Később a kisebb rendházakból is kiűzték a jezsuitákat. Százhúszuk közül csak tizenkettő végezhetett papi munkát. 1951 májusától, Csávossy tartományfőnök letartóztatása után, én lettem a magyarországi rendtartomány főnöke. Közben az ország minden részében történtek letartóztatások a legkülönbözőbb címeken. Tudtam, hogy sorsomat én sem kerülhetem el. Rám 1954. június 30-án került sor. A következő év február 22-én, mint a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés és összeesküvés vezetőjére, 17 évi fegyházat szabtak ki rám. 1955 augusztusában nyolc rendtársammal találkoztam a Fő utcai börtönben. Őket is összeesküvésért vonták felelősségre. *Süle Gézát* 14 évre ítélték, a most Székesfehérváron élő *Tamás János* 10 évet, *Faragó László* és *Vácz Jenő* 8—8 évet kapott.

Közösségünknek több mint hatvan tagját ítélték el vagy zárták internálótáborba. Talán mondanom sem kell, hogy semmilyen politikai konspirációban nem vettünk részt, ilyenhez soha, semmi közünk nem volt. Több börtönt megjártam, dolgoztam időközben a csolnoki bányában is. 1956 október végén elhagytam a váci fegyházat, de 1957. január 9-én visszavittek és csak 1963. május 15-én szabadultam, egyéni kegyelemmel...

[1] Demény Pál: Zárkatársam, Spinoza. Akadémiai Kiadó, 1989. 38—40., 47—48. old.

[2] Hetényi Varga Károly: Akiket üldöztek az igazságért című kötetében (Ecclesia, 1983.) a lapról és szerkesztőjéről írt tanulmányt. (52—124. old.)

[3] Randolph L. Braham: A magyar Holocaust. Gondolat Kiadó, 1988. II. köt. 230., 325., 374. old.

Magyar siratófal

Ha Kőbányai János élménybeszámolóit, riportjait, közérzet-elemzéseit olvasom, minduntalan kedvem támad a fülét távolról megcibálni, oly sok hirtelen megfogalmazáson, pontatlanságon, félreérthetőségen, mondatrontáson, betűvétésen, miegyeben kapom. De valamiben egyszer sem téved: tulajdon érzelmeiben. *Magyar siratófal* című gyűjteményes, könyvheti kötetében éppoly érzelmesen zsidó, mint amilyen érzelmesen magyar. És érzelmesen fiatal, zenebolond is. Hallgat az érzelmeire, s ezért nyomban kibeszéli, kiírja őket.

Ő a mi mesebeli kisfiúnk, aki minden teketória nélkül kimondja, amit mindnyájan sejtünk (valami visszahozhatatlan van leáldozóban a tradicionális magyar—zsidó kultúra sírbaszállásával; valami anyatej-gyönyörűség van szétszakadóban az erdélyi magyar tájakon; és valami elmondhatatlan élmény, a részvétel üdesége távolodik sebesen a folk-beat professzionalizálódásával) — de röstellünk vagy renyhék vagyunk töviről-hegyire kibeszélni.

Kisfiúsan bújik a csodált nagyokhoz: Radnótihoz, Száraz Györgyhöz, Jancsóhoz, Kallós Zoltánhoz, Steve Reichez vagy Elie Wieselhez is. És kisfiús megszeppenésén *lesz úrrá*, amikor felnőttmódra beszél a kunmadarasi pogromról vagy a zsidó vallás kissé fenyegető mélységeiről. Én még az ő kulturális vallásosságának folyosóin sem tudok vele tartani, mert az én zsidóságom valláson inneni, de éppen szövegeinek érzelmessége hiteti el velem, hogy *jó* behatolni azokra a folyosókra, s ezzel már kissé magával is cipelt.

Nem tarthatok vele akkor sem, amikor a magyar zsidók *szerelméről* beszél, amelyet a magyar anyaföld és kultúra iránt ápolnak a szívükben. Ez a megfogalmazás számomra könnyű megoldás; a „szerelem" szó dús rezonanciájára való hagyatkozás nem pótolhatja a lelki kapcsolódás sokféleségének, temérdek ambivalenciájának leírását.

Nagy ígéret Kőbányai prózája, mert azonnal, első látásra is személyiséget sejtet. Minden nagy formátumú prózaíró mellé azonban kritikus is kívántatik. Legalkalmasabb, ha az író a saját kritikusa is tud lenni. Megálljt tud mondani egy-egy túlhajtott hasonlatnak, elszabadult felsorolásnak, saját farkába harapó mondatkonstrukciónak, önismétlő szónataszerkezetnek. A kalapács is nagyobbat sújt, ha a hegyesebbik, nem a tompábbik végével ütnek.

Szellemi dolgokban (zeneelméletben történettudományban, filozófiában) Kőbányai egyelőre még avatatlan. De részvételben, jelenlétben, tanuságtételben sokunk mestere lehet máris. Kell-e többet várni *első* gyűjteményes prózakötettől? Senki nála érvényesebben nem örökítette meg a tokaji, omladozó zsinagóga „siratófalának" vagy a Teleki téri proletárzsinagógának az emberi környezetét. Az ő siratófala előtt *élő emberek* sírnak. Ezért kel életre maga a fal is.

(Szépirodalmi—Tevan, 1990.)

Hernádi Miklós

Menóra kereszttel

A groteszk kép egy könyv címlapjának illusztrációja. A menórában álló hét gyertya közül csak a középső ég, az formál kersztet; bizonyára szimbolizálni kívánja a mű célját, az alig rejtett agitációt a smádra, a kikeresztelkedésre. Lydia Buksbazen családregénye a számomra ismeretlen Primo Kiadónál jelent meg. (Bár sátrakban láttam már több kiadványukat árusítani; köztük volt a „Bibliai nevek és fogalmak", „A hit csekkfüzete", Krisztus középcsatára".) Az impresszum feltünteti, hogy az eredeti tulajdonos az egyesült államokbeli Good News Hungarian Literature Mission Inc. és a stuttgarti Evangéliumi Kiadó.

A sorstragédia Glaser Jakab történetével kezdődik, akit a múlt század közepén — sok ezer más zsidó ifjúhoz hasonlóan — kamaszkorában elrabolnak szüleitől, és 25 évre a cár ármádiájába kényszerítenek. Helyőrségről helyőrségre követi őt felesége, Ráchel, három gyermekükkel, míg az obsitos áldozatul nem esik egy járványnak, néhány hónappal később pedig az asszony leli halálát a gettóba behatoló kozáklovak patái alatt. A gyermekek közül a gyönyörű Yente (az ő neve a könyv címe is) a szerző anyja, akinek élete és megkeresztelése teszi ki a könyv gerincét. Pedig nem is ő a kulcsfigura, hanem férje, a gazdag Benjámint Sitenhof, rabbik és hittudósok leszármazottja, aki a családból elsőként fordul el ősei hitétől, bár e tettre külső kényszerítő okot, belső lélektani magyarázatot a könyv nem ad. Mert nem hiteles és nem meggyőző Lydia Buksbazen, amikor így írja le a véletlenül kézbe vett Újszövetség hatását apjára: „A Hegyi Beszéd olvasása közben könnyek borították el a szemét. A szeretet új világa nyílt meg előtte, olyan egyedülálló és mindent felülmúló szépségé és szentségé, amiről eddig nem is hallott és olvasott... Minél többet olvasott a drága könyvből, annál inkább meggyőződhetett saját bűnös volta felől..." Ugyan miért nem találkozott addig a szeretettel a Talmud szorgalmas forgatója, és miért érezhette bűnösnek magát a jámbor asztalos, aki addig vallása előírásainak és a szülői ház rendjének tett eleget. Vagy mégsem volt bűnbánó, netán tiszta elméjű, ugyanis váratlanul, indokolatlanul elhagyja Yentét, akivel szerelmük varsói Rómeó és Júlia románcaként kezdődött, és sohasem hidegült el asszonyától. Elbarangol azonban idősebb korában is Angliából, Németországból, hogy tébécésen Argentínában zsidókat térítsen, miközben elhagyott öt gyermeke nyomorog.

Yente hitének megrendülése alpárian indokolt, Sommer protestáns prédikátor és felesége, akik „finom kultúremberek, mégis milyen szerények és kedvesek", Ézsaiás könyvével magyarázzák neki Jézus messiás voltát. Yente a németországi Kassel rabbijához fordul, aki viszont ellentétben Sommerékkel, nem szerény és kedves, hanem „rossz hangulatban, kelletlenül engedte be. A rabbi elképedt. Hogy merészel egy zsidó asszony ilyen kérdéssel fordulni hozzá? A vallás nem tartozik a nőkre. Kitessékelte látogatóját..."

Benjámin és Yente után a gyerekek is kereszténnyé lesznek, majd követi őket a kiterjedt rokonság és barátok sokasága — tettük megmagyarázása nélkül. A könyv további lapjain megismerjük küszködésüket az első világháború alatti Németországban, majd felemelkedésüket a két háború között Londonban, Krakkóban, Danzigban és az Újvilágban. Az utóbbiban az írónő két fivére hittérítő-prédikátor. A családregény 1940-ben, a nácikkal viaskodó Angliában, Yente halálával ér véget.

Ezzel a recenzens be is fejezhetné irományát, azonban a *Yente* magyar megjelentetésével kapcsolatban néhány megjegyzés kikívánkozik belőlem. Manapság a kiadók haszon elérésére törekszenek. Ettől a könyvtől ilyen nem várható, mert irodalmi értéket nem mutat fel, külleme gyatra, témája pedig érdektelen. Erkölcsi nevelésre, kereszténységet vallásosságra buzdítani nem képes. Marad tehát a térítési szándék. Ebben sem lesz eredményes. A hitehagyásra a magyarországi zsidóságot — szemben a múlttal — egzisztenciális megfontolás, fizikai veszélyeztetés nem kényszeríti. Vallásfilozófiai problémák se gyötrik. Sőt! Az évtizedeken át tartó, vallásokat, nemzetiségeket, hagyományokat elnyelő, és nemcsak Romániában pusztító terror lelassult, mi több ellentendenciák jelentkeznek. Tanúi vagyunk népünk identitástudata fellobbanásának. Ebben a *Yente* nem jelent vízfecskendőt. Még permetet sem!

(Lydia Buksbazen: Yente, Primo Kiadó, 1989.)

Várai Emil

Láger-poézis

Messziről érkezett egy könyv. Nem a küldeményt felvevő és továbbító postahivatal, az izraeli kiadó van távol tőlünk, hanem a versek megírásának ideje, az 1944-es—1945-ös esztendő. Meg a fogantatás körülménye. Hiába maradt ránk másoktól is, elpusztultaktól, köztük a horvát Ivan Goran Kovacsicstól, a mi Radnótinktól kínban, a brutalitás fizikai és szellemi béklyójában született líra, amikor az alkotó és műve megsemmisülésének nagyobb

volt a bizonyossága, mint a megmaradásnak. Az idő múlása ellenére változatlanul lenyűgözőek ezek az üzenetek.

Ilyen csoda, ha nem is mérhető az említett két mártír irodalmi értékéhez az erdélyi származású GRÉDA JÓZSEF *Fogóddz a semmibe* című gyűjteményének második, magyar és héber nyelvű kiadása. Az első költemény dátuma 1944 június, születésének helye: Auschwitz.

A kedvesem haját levágták

A kedvesem haját levágták,
de nékem nem volt még soha
oly kedves ez a fej, mint most hogy
szürke, mint testén a ruha.

Csak sose bánja! Egyre látom
kis keskeny arcát: glóriás,
s a glória fényében minden
csöpp hajszál úgyis óriás!

A versekben megismerjük a pokol mindennapjait, az evés gyönyörűségévé emelkedett krumplihéjat, a lágerálmokat és vágyakat, az álmokban visszatérő régi emlékeket, az életre kelt családtagokat. A legmegrázóbb vers mégis az alábbi:

Te, éjjel láttam magamat:
álltam az ablakunk alatt.
Fent álltam régi, másik én,
s néztem lent új-magam: „Szegény,

mondtam, mily mocskos, talán
tetves,
talán lop is". Te, drága kedves,
álltam az ablakunk alatt,
s nem engedtem be magamat!

Bunzlau, 1944 decembere

A versek a kiszabadulás után folytatódnak a viszontlátott, de már otthont nem adó Szluckon, Nagyváradon. Ezek közül való a címadó 11 szakaszos vers. Abból vettük ezeket a sorokat:

Fogóddz a semmibe! Fogd féltőn két
marokra!
Az emlék eltűnik, elhervad könnyű
csokra.
Most még látod anyád, a csöndje
drága béke,
a nagy szekrénybe rak habos
fehérneműt,
de a kép eltűnik, már nincs itt, vége,
vége.

(Gréda József: Fogóddz a semmibe, Lágerversek. Eked, 1989.)

— i -l

BIBLIOGRÁFIA

Az 1989–1990 telén megjelent magyar nyelvű irodalom válogatott, annotált bibliográfiája (december–február)

BEFEJEZŐ RÉSZ

SZÉKY János
Béna tanács az ócskapiacon.
= Élet és Irodalom, 1990. 4. sz. 3. l.
Irónikus elmélkedés az Aczél Endre leváltása alkalmából Csurka Istvánnak a Vasárnapi Újság c. rádióműsorban felolvasott írása által kiváltott botrány ürügyén az író stílusáról, az MDF vezetőségének álláspontjáról és viselkedéséről, poltikai stílusáról ez ügyben és az antiszemitizmus mibenlétéről.

SZILÁGYI Ákos
Hitler Adolf szupersztár. A totalitárius kor mozija.
= Filmvilág, 1990. 1. sz. 8—14. l.
A hitleri-fasiszta és a sztálini-bolsevista totaliarianizmus hasonlóságainak és különbségeinek elemzése egy sorozat végignézése után, amely ilyen filmeket vetített tíz napon keresztül.

SZOLNOKI Erzsébet
Apor Vilmos emlékezete.
= Vigilia, 1989. 12. sz. 935—943. l.
Apor Miklós, Győr mártír püspöke életének mottója volt az, amit 1944. pünkösdi beszédében a székesegyház szószékéről mondott. „Aki a kereszténység első és legnagyobb parancsát megtagadja és azt állítja, hogy vannak emberek, csoportok és fajok, amelyek gyűlölete és üldözése meg van engedve, aki azt hirdeti, hogy szabad embereket megkínozni, ha azok négerek vagy zsidók, azt bármennyire dicsekedne kereszténységével, pogánynak kell tekinteni. Mindenki, aki az emberi kínzást helyesli, vagy abban részt vesz, súlyos bűnt követ el."

TORDA Ágnes
Osztoznak életművén. Ranschburg-effektus. Három tudományágban.
= Magyarország, 1990. 2. sz. 24. l.
Az orvosi, pszichológiai és pedagógiai tudományok összefüggéseit kidolgozó, mindháromban aktívan részt vevő és teremtően működő, kiváló ideg-, és elmeorvos Ranschburg Pál, a pszichológiában híressé vált Ranschburg-effektus kidolgozója életének, pályájának rövid áttekintése. Nagy hiányt pótol, de sokkal többre lenne szükség, az életmű feltárására értékelésére, a három tudományág összekapcsolásával.

VÁGÓ Imre
Szürke nővérek.
= Élet és Irodalom, 1990. 1. sz. 6. l.
A gettó felszabadulásának évfordulója alkalmából a szerző a Szociális Testvérek Társaságának, elsősorban vezetőjük, Slachta Margit tevékenységével foglalkozik, aki többedmagával harcot folytatott az 1943-as szlovákiai deportálás ügyében, valamint a hazai német megszállás idején a zsidóüldözés ellen.

VAJDA Gábor
A patológia legyőzése.
= Üzenet, 1990. 1.sz. 74—75. l.
Konrád György „A cinkos" című könyvének recenziója.

VARGA László
A magyar zsidóság 1945 után.
= Hiány, 1990. 4. sz. 6—9. l.
A „ki a zsidó" kérdése és a megítélés problémái. Bibó alapállása a zsidókérdésben, a zsidóságról. A zsidók szerepe a társadalomban és a politikai életben 1945 után. Cionizmus-anticionizmus. A zsidóság önfeladása. A zsidóság és a polgárosodás Magyarországon.

VARGA László
Emlékezetzavaraink.
= Magyar Nemzet, 1990. febr. 12. 7. l
Elek Judittnak a filmszemlén bemutatott Tutajosok című filmje egy elfelejtett, mert elfelejteni akart múlt századi perről és az akkori társadalmi-politikai légkörről szól. A cikk szerzője összehasonlításokat tesz a perrel kapcsolatban zajló társadalmi-politikai összeütközések, elmeviták, és antiszemita megmozdulások és a mostani antiszemitizmus esetleg várható fejleményei illetve az értelmiség akkori és mostani szerepe között, amikor egy Eötvös, és Kossuth Lajos emelte fel szavát az ügyben, és ez az összehasonlítás az akkori értelmiség sőt akkori ellenzéki és hivatalos politika javára dől el. A mostani évtizedekre az elhallgatás volt jellemző ebben is.

VÁSÁRHELYI Miklós
Nem tudtam.
= Vigilia, 1989. 12. 890. l.
Senki sem akar emlékezni a gyilkosságokra és gyűlölik azokat, akik emlékeztetnek. Pedig a bűntudat és alázat, ez méltó az ember rangjához, akár régi akár mai bűnökről van szó. Felismerni és elismerni vétkeinket, de sohasem beletörődni esendőségünkbe.

ZAJCEV, Borisz
Pirkad-e a hajnal? Ford. Kiss Ilona.
= Szovjet Irodalom, 1990. 1. sz. 87—90. l.
A teljes szám címe „ideológiai atlasz" és a szovjet társadalom útkereső ideológiáinak különböző irányzatait teszi közzé. Ezek egyike az ún. „zsidó verzió", amelyeknek keretében ez az írás is megjelent. A szétszóratásban szertefoszlott gondolat, porig rombolt kultúra, derékba tört hagyomány. Ez maradt csak a zsidóság eszméjéből. A Szovjetunióban ez leginkább így van véli a szerző. Ezért örvendetes, hogy 1989. febr. 12-én sor került végre a Zsidó Zenei Kamaraszínházban, a Szolom Mihoelsz Zsidó Kulturális Központ megnyitására. Ez az utolsó pillanat a kultúra maradványainak megmentésére. A nagy dilemma, hogy mit várnak a zsidók a kultúrális központtól és mit tud nyújtani. Első és legfontosabb arról gondolkodni, hogy hogyan tovább. Elsődleges teendők: a különböző szervezetek tevékenységének megszervezése, összehangolása, közművelődési programok indítása, a héber nyelv, a zsidó hagyomány és kultúra minden területén. Szponzorálási kérdések, pénzhiány nagyon égető problémák. „Üzleti Klub" megnyitásának eszméje merült fel.

ZEKE Gyula
Black úr a British Muzeum mögött.
= Holmi, 1990. 1. sz. 60—63. l.
A Nyilvánosság Klub „Zsidók„ cigányok előítéletek" című vitáján elhangzott előadás, amely Kosztolányinak e címen 1927-ben megjelent kedves írása ürügyén az antiszemitizmusról és a zsidókérdésről szóló gondolatokat fejteget. Az előadónak nincsenek illúziói a jövőt illetően, de reméli, hogy a nem zsidó értelmiség többsége a továbbiakban sem válik antiszemitává és sikerül csökkenteni a szembenállást.

A zsidóság a magyar történelemben. Tudományos konferencia a tolerancia lényegéről.
= Magyar Nemzet, 1990. febr. 12. 7. l
A Széchenyi István Szakkollégium rendezte meg a Marx Károly Közgazdasági Egyetemen „A zsidóság a magyar Történelemben" című konferenciát, amelyen igen sok fiatal vett részt. Erről ad rövid összefoglalót a cikk. A konferencián a Magyar Történész Hallgatók Egyesülete egy 13 kérdésből álló kérdőívet osztott ki. Az erre adott válaszok felérhetnek egy újabb tudományos igényű konferencia anyagával.

Készítette: *dr. Horváth Beáta*

Csoda a Sínai-félszigeten

ELSŐ ÍZBEN RENDEZTEK izraeli filmnapokat Budapesten, s ha a Vasmadarak című koprodukciót nem számítom (márpedig nem szívesen számítanám), akkor magyarországi mozinézőként először találkozhattam izraeli filmekkel. Öt darabot láttam, valamennyi a nyolcvanas években készült. Kezdjük a végén:

A *Nyárvégi blues* (rendezte: *Renen Schorr*) képsorai amatőrfelvételeket imitálnak, ami rímel a tartalommal: a történet szerint a filmet egy *leendő* filmrendező forgatta, valamikor 1970 nyarán, frissen érettségizett osztálytársairól. A középpontban három fiatalember alakja áll. Egyikük már a kezdet kezdetén kézhez kapja behívóját, hogy aztán barátai hamarosan a halálhíréről értesüljenek. A film szolid pacifizmusának a másik két fiú a hirdetője. Az „anarchista", aki háborúellenes jelszavakat fest a falakra, ám végül maga is bevonul, és a „zenész", aki háborúellenes musicalt állít a gimnázium színpadára, de a bemutatót nem tartja meg. A musicalnek csak a próbáit látjuk, ami Schorrnak lehetőséget nyújt arra, hogy ne kelljen a Hair-párhuzamokat végigvinnie. Így nyitva marad a kérdés: mi a viszony a filmbeli film szándékos amatörizmusa és a film egészének amatörizmusa között, továbbá a filmbeli musicalben ábrázolt szituáció és a Hairben ábrázolt szituáció között.

A *Tel Aviv—Berlin* (rendezte: *Tzipi Trope*) hőse egy Auschwitzot túlélő berlini születésű férfi, aki Tel Avivban családot alapít, de — a freudi értelemben vett regresszió iskolapéldájaként, egy precíz dramaturgiai gépezetnek engedelmeskedve — két, egyként a múltba vesző szakadékba zuhan bele *egyszerre*. (Pályáját szép, kemény vágások és színpadias beállítások jelzik.) Elfojthatatlan vágyai a német kultúra, a gyerekkor felé vonzák. Egyre jobban elidegenedik izraeli „őshonos" feleségétől, mígnem szenvedélye egy véletlenül megpillantott berlini nőre vetül rá. Szörnyű auschwitzi élményei pedig egy zsidó kápóban inkarnálódnak, aki szintén Tel Avivban éli szelíd, békés polgári életét. A kétfajta érzelem — pszichoanalitikai nézőpontból teljesen korrekt módon — egymásba játszik, egymást erősíti, s a kilengések egyre nagyobbak. A megoldás nem tragikus, de heppiendnek se nevezhető. A berlini nő alkalmatlannak bizonyul a szerelemre (ismét kísért a múlt), a kápó öngyilkosságot követ el. Az eredmény: csöndes melankólia. Orvosilag igazolható, de a filmen túlságosan kiszámítottnak hat.

A *Sztálin tanítványai* (rendezte: *Nadav Levitan*) a Nagy Tanító halálának napjaiban és a rá következő években játszódik egy kommunista kibucban. A film első percei érzékletes képet festenek egy, a cseh újhullámos filmek légkörét idéző, de sokkal kevésbé kesernyés hangulatú, inkább légiesen, játékosan abszurd világról. Három mesebeli, Sztálin-bajuszú cipészmester: öntudatlanul-önfeledten jóságos haszid mesteremberek is lehetnének. Hallgatják a moszkvai rádiót, orosz ozgalmi dalokat dúdolnak, s közben szorgosan jár kezükben a kalapács. Szelíd, gyermeteg béke honol a kis műhelyben, kint ragyog a délszaki nap, hajladoznak a gyümölcsfák a szélben. De a kis faluba is betörnek a nagyvilág hírei. Előbb a jóvátételről való értesülés osztja meg a közösséget, majd ideológiai egységük virágokból, léggömbökből, konfettiből épült falát bontja meg a kelet-európai szocialista országok „bonyolult helyzete". A három cipész levágatja a bajszát de az első szovjet űrhajót együtt lesik a csillagos égen szellemi vezetőjükkel, a Csehszlovákiában hosszabb börtönbüntetést szenvedett, de régi elveihez hűségesen ragaszkodó elvtárssal, helyesebben „cionista kémmel". Kár, hogy a film életképekre szakad szét, s hogy fokról fokra meglehetősen súlytalan paródiává változik át. A kezdetek ennél jóval többet ígértek.

Egy nagyon szép, valamint egy emlékezetesen jó film maradt még hátra.

Az *Egy nyár Aviyával* (rendezte: *Eli Cohen*) ugyanúgy egy kibucban, az ötvenes években játszódik, mint a Sztálin tanítványai, és ugyanúgy egy túlélő beilleszkedési nehézségeiről szól, mint a Tel-Aviv—Berlin. A kibucban félig-meddig kitaszított, épphogy csak megtűrt személyként él az időről időre kórházi ápolásra, idegkezelésre szoruló középkorú asszony, akit lánya, Aviya nézőpontjából látunk. Cohennek a szükszavúság, egy beszéd előtti, intenzív képnyelv használata a legfőbb erénye. A színészi játék rendkívül kifejező. (Az asszonyt alakító *Gila Almagor* azonos a forgatókönyv alapjául szolgáló önéletrajzi regény írójával. A filmben a saját édesanyjának a szerepét játssza el.) A kompozíció ugyan kissé ingatag — például eldöntetlen marad, hogy a kitaszítottság állapota milyen motívumokra vezethető vissza —, de a melegséget és egyfajta *meghitt* szomorúságot árasztó színészi játék, a pasztell tónusok sok mindenért kárpótolnak.

Az *Avanti Popolo* (rendezte: *Rafi Bukaee*) érzésem szerint toronymagasan kiemelkedik az „ötös mezőnyből". Teljesen képtelen, bolondos mesejáték, azaz a valóság művészi „meghosszabbítása", csoda — nem Milánóban, hanem a Sinai-félsziget szikrázó sivatagjában, a vakítóan kék ég háttere előtt. Éppen vége van az 1967-es arab—izraeli háborúnak. A tűzszünet érvénybe lépett. Két arab katona menekül a Szuezi-csatorna felé. Fegyverüket elhányták, fanatikus parancsnokuktól megszabadultak, halott társukat becsülettel eltemették. A szomjúságtól elgyöngülten egy halott ENSZ-katonára bukkannak, akinél semmi más nincs — mint egy üveg konyak. Két tökrészeg arab kóválygó a sivatagban. Ez olyan, mint egy vicc. Izraeli őrjáratba ütköznek — de az izraeliek az istennek se akarnak foglyokat ejteni. Az egyik arab, aki a polgári életben színész volt, és Kairóban Shylock szerepét alakította, most vízért rimánkodva ezekkel a klasszikus veretű szavakkal fordul az izraeliekhez: „Zsidó vagyok." (S folytatja a monológot.) Ez egy olyan vicc, aminek a poénján bizony nem a nevetéstől könyeztünk. Bukaee filmjében a „zsidó" szónak, amit egy Shylockot alakító tökrészeg arab ejt ki a száján, felejthetetlenül sok szólamú zengése van. És aztán a három izraeli és a két arab együtt vonul a sivatagban az Avanti Popolót énekelve, és a rádióadón a Radio Monte Carlo szól, és a Nap vörösen izzó korongja éppen lenyugszik, és már csak öt fekete alak kontúrja rajzolódik ki a horizonton... Szépség és balgaság. Aztán győz a realitás, a csoda szertefoszlik. De az már egy másik történet.

Koppány Márton

A Bel Sem-i ásatások (Fotó Kobányai János)

Szabolcsi Bence:

A zsidóság története Magyarországon

1840-től 1867-ig

FÖNNMARADTAK az elmúlt időkből olyan súlyos intézkedések, mint a türelmi adó — ami ebben az időben már több milliós hátralékra ugrott fel s kilátástalan volt, hogy a zsidóság valaha is meg tudja fizetni —, s érvényben volt még a különösen sérelmezett és megalázó „zsidó eskü" is; de ettől eltekintve az ország lakossága minden területen igyekezett utat nyitni a zsidóság érvényesülésének s ez a lehetőség nem is maradt kihasználatlanul. Az egyre rohamosabban szaporodó zsidóság kebelén belül is erős asszimilációs mozgalom indult meg, Pesten megalakult a „Magyarító Egyesület", kialakult egy kulturáltabb magyar érzelmű zsidó olvasóréteg, itt-ott zsidó írók neve tűnt fel, egyes hitközségek bevezették a magyar nyelvű prédikációt, úgyhogy a negyvenes évek nyugtalan és sorsdöntő eseményei már a magyar viszonyokhoz meglehetősen áthasonult zsidóságot találtak.

Újabb lényeges változások a zsidók sorsában az 1839—40. évi országgyűlés határozatai révén következtek be. A követi tábla túlnyomó többsége teljes emancipációs törvényjavaslatot fogadott el. Ennek az emancipációs mozgalomnak élén a reformkorszak Magyarországának legkiválóbbjai: Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Szentkirályi Móric, Beöthy Ödön stb. álltak. Az alsótábla teljes egyenjogúsító javaslatát a helytartótanács és a kamarilla irányítása alatt álló felsőtábla nem fogadta el, ámbár maga is belátta, hogy a zsidókérdésben fokozott haladásra van szükség. A teljes egyenjogúsítást a felsőtábla korainak találta — maga Széchenyi István is félreérthetetlenül ellene nyilatkozott, s így a két ház kompromisszuma révén jött létre az 1840. évi XXXIX. törvénycikk, mely a következő intézkedéseket tartalmazza:

„Addig is, míg a zsidók állapotáról a törvény bővebben rendelkezik, ezúttal határoztatik:

1. §. Mindazon zsidók, kik az országban vagy kapcsolt részeiben születtek, valamint szinte azok is, kik az itteni lakásra törvényes úton engedelmet nyertek, ha ellenük erkölcsi kifogás nincsen, az egész országban és kapcsolt részeiben bárhol szabadon lakhatnak, kivévén egyedül az 1790. évi XXXVIII. törvénycikkben említett bányavárosokat, melyekből a bányák és bányászi intézetek tekintetéből törvényes régi szokás mellett jelenleg kizárva vannak.

2. §. A fennálló feltételek mellett gyárakat zsidók is állíthatnak, kereskedést és mesterségeket akár maguk kezükre, akár vallásukbeli legények segítségével is űzhetnek, ifjaikat azokban taníthatják, azon tudományokat pedig és szépmesterségeket, miknek gyakorlatában eddig is voltak, ezután is gyakorolhatják.

3. §. Egyéb iránt köteleztetnek, hogy állandó vezeték- és tulajdon nevekkel éljenek, a születendők pedig vallásuk papjai által vezetendő anyakönyvbe bejegyeztessenek.

4. §. Minden oklevelet és szerződéseket a hazában és kapcsolt részeiben divatozó élő nyelven kötelesek szerkeszteni.

5. §. Amennyiben az izraeliták polgári telkeknek szabad szerezhetése gyakorlatában lennének, ezen gyakorlat jövendőre nézve is megállapítható."

Az újabb intézkedések rövidesen maguk után vonták a két legsérelmezettebb intézmény: a türelmi adó és a zsidó eskü megszüntetését is. 1842-ben a zsidóság felségfolyamodvánnyal fordult a bécsi udvarhoz, és kérte a türelmi adó megszüntetését és a hátralékok elengedését. Az udvar hajlandónak mutatkozott a türelmi adó megszüntetésére, de a hátralék letörlesztését vagy megváltását kívánta. Hosszas alkudozás után végre megállapodás jött létre a kormányzat és a zsidóság közt oly értelemben, hogy a türelmi adó megszűnik, a hátralékot pedig évi részletekben törleszti az ország zsidósága. Ez a törlesztés csak megkezdődött, de befejezésig soha nem jutott el, mert a negyvenes évek megváltozott viszonyai hamarosan feloldották a zsidókat kötelezettségük alól. A zsidóság belső életében is megindult a reformmozgalom, mely a vallási szertartásokat a magyar viszonyokhoz kívánta alkalmazni, s elősegítette az asszimilálódást.

A 48-as rendszerváltozás alapjában megváltoztatta a zsidók helyzetét Magyarországon. Már a legelső napokban, 1848 márciusában hallatszott az országgyűlésen a zsidók emancipációjára vonatkozó követelés — hiszen Kossuth, az 1847—48-as országgyűlés alsótáblájának vezére, egész újságírói működése során félre nem érthető egyértelműséggel vallotta magát a zsidó egyenjogúsítás hívének. A felsőtábla liberális ellenzéke, de elsősorban a centralista báró Eötvös József messzemenően exponálta magát a zsidóság egyenjogúsításáért, s ezúttal már nemcsak gyakorlati érdekek mérlegelése vezetett ebbe az irányba, hanem — és ez ismét különösen Eötvös Józsefre érvényes — a humánus és emberi szempontok szem előtt tartása is.

Az ország s a bécsi kormányzat kezdő ellentétei mégis már 1848 márciusában néhány szabad királyi városban, elsősorban Pesten, vad zsidóüldözésbe hajszolták a szabadságukkal még élni nem tudó, kenyerüket a zsidóktól féltő városi polgárokat. Mikor Szemere Bertalan, a Batthyány-kormány éppen kinevezett belügyminisztere március 25-én Pestre érkezett, fölháborodva vette tudomásul, hogy az előző éjszakán Pesten szinte pogromnak beillő zsidóüldözések törtek ki, az iparoslegények a zsidónegyedben agyba-főbe vertek egy sereg embert s üzleteiket kifosztották. Az iparukat féltő pesti polgárok olyan vehemenciával fordultak szembe a zsidósággal, hogy az emancipáció ismert és egyértelmű híve, gróf Batthyány Lajos Pestre érkezte után minden meggyőződése s Szemere heves tiltakozása ellenére kénytelen volt a hangulat lecsillapítására bizonyos megszorításokat koncedálni. Nyilatkozataiban is félreérthetetlenül helytelenítette a polgárság eljárását, s megvallotta, hogy Petőfivel egyetért, amikor a szabadság mozgalmára szégyenfoltnak érzi a zsidókkal szemben jelentkező kicsapongásokat, mégis elrendelte, hogy a gyors szervezésnek indult nemzetőrségből a zsidók kizárassanak, de egyidejűleg a legszigorúbb büntetés terhe mellett tiltotta el a további zsidóüldözéseket.

Kevéssel utóbb annyira kiéleződött a magyar kormány és a lábra kapó bécsi kamarilla közt az ellentét, hogy a zsidókérdésről elterelődött az ország lakosságának figyelme, de még így sem kerülhetett rá sor, hogy a szabadságreformokat megvalósító első parlamentáris magyar országgyűlés a szabadságharc formális megindulása előtt letárgyalja a zsidó emancipáció kérdését.

A pillanatnyi incidens a zsidóságot nem térítette el asszimilációs útjáról — 1848 őszén, 1849 elején minden

gazdasági erejével a szabadságharc mellé állt, ifjúsága pedig számarányát messze túlhaladó mértékben jelentkezett a függetlenségi kormány zászlaja alá. A magyar jegybank megalakításához a pesti hitközség első helyen a legnagyobb összeggel járult hozzá, egymaga ötvenezer forintot adott át Kossuthnak a jegybank alapítására s a hitközség tagjai közt további mintegy 30 000 forintot gyűjtött össze a nemzeti célra. Az ország legtöbb hitközsége értéktárgyait, ezüstjeit templomaiból elvitte s a kormány rendelkezésére bocsátotta, az ország legkiválóbb rabbija, Löw Lipót szegedi főrabbi a hadsereg tábori lelkésze lett — a magyarországi zsidóság minden erejével a szabadságot, liberalizmust, egyenjogúsítást jelentő forradalmi kormányzat oldalára állt.

A szabadságharc leveretése az országgal együtt sújtotta a zsidóságot, melynek legfőljebb az a benső elégtétele maradt meg, hogy a forradalmi kormány utolsó pillanataiban, 1849 július végén, szegedi ülésezésén megszavazta a zsidó egyenjogúsítás törvényét, Szemere Bertalan miniszterelnök aláírásával ki is hirdette — de már sem hatalma, sem ideje nem volt arra, hogy e törvényt a gyakorlatban akár csak időlegesen is megvalósítsa.

A szabadságharc leverése után a bécsi kormény kemény bosszút állt a zsidóságon — Haynau másfél millió forint hadisarcot vetett ki a magyarországi hitközségekre, s intézkedéseiben a magyarokkal egyenlő, kemény és kíméletlen elbánásban részesítette az ország zsidó lakosságát.

Ezt a hadisarcot 1850 szeptember huszadikán császári rendelet elengedte ugyan, ehelyett azonban kötelezte a zsidóságot, hogy egymillió forint befizetéssel zsidó iskolai és tanügyi alapítvány létesíttessék. A ma is fönnálló Országos Izraelita Tanítóképző, az Országos Rabbiképző Intézet és számos egyéb kitűnő tanintézmény ebből az alapítványból létesült. Haynau elbocsátása után a bécsi kormány rendeleti úton megalakítja a magyarországi hitközségeket, s élükre hivatalból nevez ki vezetőket. A kormányzat iránya a szükség szerint ingadozó — hol védi, hol megszorítja a zsidóságot, de általában felekezetre való tekintet nélkül hajlandó mindenütt a jogok megszorítására.

Bach belügyminiszter 1852-ben kitiltja Magyarországról a héber nyelvű imakönyveket s a zsidó vallási iratokat. Magyarázhatatlan módon fölújítja a zsidók által oly megalázónak érzett zsidó eskü intézményét is, amely aztán egészen 1868-ig, az új büntetőtörvény életbelépéséig érvényben is marad. Megszorítják a zsidó házasságjogokat is; 1853-ban pedig betetőzi a megpróbáltatásokat az a császári pátens, amely a zsidókat újból eltiltja az ingatlanszerzéstől. Így néhány év alatt az emancipáció ügye annyira megakadt, hogy a zsidóság állapota a reformkorszakot megelőző, megalázott és megszorított helyzethez lett hasonlóvá. Öt éven keresztül tart ez a teljes hátterbe szorítottság, amikor lassan enyhülni kezdett a helyzet. 1859-ben először megengedik a zsidóknak keresztény inasok és cselédek foglalkoztatását, alig néhány nappal később a zsidó házasság megkötő intézkedései is megszűnnek, 1859 december huszadikán osztrák birodalmi ipartörvény jelenik meg, amely minden felekezet említése nélkül minden ipargyakorlást szabadnak nyilvánít a birodalom területén.

1860 januárjában a foglalkozási ágakban (gyógyszerészség, italmérés, szeszégetés stb.) fönnálló tilalmakat helyezi hatályon kívül egy császári rendelet, míg 1860. február 18-án végre újból kimondják a zsidók birtokképességét is.

1861-ben közeledő lépés történik a magyarság és Bécs között, s bárha ez a közeledés közvetlenül nem is vezet kibékülésre, a magyarországi zsidóság utolsó évének sorsa már a 61-es évben eldőltnek tekinthető. A rövid hat hónap folyamán az újabb felszabadító rendelkezések egész sora ha az emancipációt formálisan nem mondta is ki, valójában minden korlátozást eltakarított a magyarországi zsidóság útjából; maga az emancipáció tulajdonképpen csak politikai jogok szerzésére adott volna módot, de az abszolutisztikus uralkodási rendszeren belül politikai jogok gyakorlása felekezetre való tekintet nélkül amúgy is illuzórikus volt.

A korlátok eltűntek tehát, de az elnyomatás tizenkét esztendeje a zsidóságot lélekben még közelebb vitte a sorsközösségben szenvedő ország lakosságához. Ugyanakkor az Európában nyugattól keletig megindúló konjunktúra eleddig ismeretlen lehetőségeket nyit meg a kereskedelemben, pénzgazdálkodásban az ország többi lakosánál jelentősen jóratosabb zsidóság előtt. A birtokképesség kimondása még az évszázadok óta elzárt területeket is megnyitja a zsidóság előtt, amely példátlan vehemenciával veti rá magát a megnyílt területekre, s hihetetlen gyorsasággal növeli vagyoni erejét, fejleszti önmaga s önmagán keresztül az ország kereskedelmi és ipari gazdálkodását. A rövid néhány évtizeddel előbb még teljesen német ajkú magyarországi zsidóság bámulatos gyorsasággal sajátítja el a magyar nyelvet, felveszi magába a legutolsó évtizedek magyar kultúrájának szellemét, s módját ejti, hogy részint gazdasági erejével, részint az addig modern szellemben ki nem használt úton: a sajtó útján mennél közvetlenebb kapcsolatot létesítsen önmaga és az ország szellemi élete között. Néhány esztendő elegendő rá, hogy a zsidóság túlnyomó része teljesen magyarnak érezze magát, s egész természetes, hogy a kiegyezés létrejötte után, 1867 novemberében már megszületik a fél évszázad óta esedékes emancipációs törvény, melyet a képviselőház vita nélkül, a főrendiház négy szavazat ellenében 64 szóval fogadott el.

(A szerző jogutódjának engedélyével.)

Az első nyomtatott héber biblia

Giosué Salamon a Milánó közelében fekvő Soncinóban ötszáz évvel ezelőtt nyomtatotta ki először a Bibliát héberül. Családja, mely később fölvette a városka nevét, az első világhírű zsidó nyomdászdinasztia lett. Soncino-nyomdák nyíltak Pesaróban, Nápolyban, Szalonikiben, Konstantinápolyban és Kairóban.

A Talmud két traktátusa, a B'rachot és a Bejtcah már 1484-ben megjelent nyomtatásban, ezt egy Machzor és húsz más mű követte. Ezek közül az ősnyomtatványok közül számosat őriznek a British Museumban, továbbá Oxfordban és Torinóban. Giosué Salamon ez irányú munkásságának koronája a teljes Biblia héberül nyomtatott kiadása volt. A Gershom nevéhez fűződő újabb kiadást (1494) vette igénybe Luther a Biblia németre fordításához.

Giosué Salamon (Joshua Salomon ben Israel) híres orvos és tudós rabbi volt, aki merő idealizmusból arra ösztökélte fiait, hogy foglalkozzanak vallási művek kinyomtatásával. Kifizetődőnek aligha látszott abban az időben héber nyomdát nyitni. Annál is kevésbé, mivel élénk ellenállás mutatkozott ezzel az ördög találmányával szemben. A könyvek másolásával foglalkozó szerzetesek és mások méltatlankodtak, és a rabbik sem tudták eldönteni, illik-e Isten szavát gépre bízni.

A német földről, Speyerből és Fürthből Itáliába származott családot hamarosan a milánói hercegség elhagyására késztette Lodovico il Morónak a zsidók iránt kevéssé barátságos magatartása. Gershom sokáig hiába keresett megértést és támogatást más nagyuraknál művészi könyvkiadói munkásságához.

Végül Cesare Borgiánál lelt támogatásra. Fanóban, majd Pesaróban telepedett le, a két város akkor a hírhedett herceg uralma alatt állott. Gershom pompás Petrarca-kiadással hálálta meg a segítséget, ezt Cesare Borgiának ajánlotta. Műhelyéből sok héber munka került ki: Talmud-feldolgozások, nyelvtanok és Mózes öt könyve, összesen vagy negyven kiadvány. Ezeken kívül latin és olasz könyveket is kinyomtatott.

Élt Pesaróban a héber könyvnyomtatásnak egy másik úttörője is: Hájim Tintori, aki aztán Ferrarában nyitotta meg az első héber nyomdát.

Soncinóban ünnepélyesen emlékeztek meg az első nyomtatott héber Biblia elkészültének 500. évfordulójáról. A „könyvnyomtatók házát" szépen rendbehozták, és kis múzeumot alakítottak ki benne. Emlékérem is készült a jubileumra, az olasz posta pedig ez alkalommal bocsátott ki először héber feliratos bélyeget. „Börésith" (Kezdetben) — ez áll rajta, vagyis Mózes 1. könyvének első szava.

(Die Gemeinde, Bécs)
Louis J. Ross

Utóhang a peszach ünnepéhez

NISSZAN HÓNAP tizennegyedikén, kevéssel napnyugta előtt Izrael fiai levágtak egy-egy bárányt vagy gödölyét, majd parázson megsütötték, mielőtt fölkerekedtek volna, hogy elhagyják Egyiptomot, „a rabszolgák házát" és elinduljanak a szabadságba. A sülthúst kovásztalan kenyérrel és keserű gyökerekkel ették meg, igen sietősen, útrakészen. Már lábukra csatolták a lábbelit hosszú vándorlásukra, öltözékük felső lebenyét átvetették testükön és övvel szorították le, és kezük ügyében volt már a bot is, melyre útjukon támaszkodhattak, hogy ki ne fáradjanak oly hamar.

A kivonulás mindamellett csak a reggeli órákban kezdődött meg, napvilágnál. (A rabszolgatartók elsőszülötteit már elragadta egy különös járvány.) Indulhattak volna ugyan éji órán is, hiszen az éjszaka sötétségét némileg enyhítette a telihold szelíd fénye. Ám az izraeliták nem úgy hagyták maguk mögött a rabszolgalétet, ahogyan a tolvaj szökik, az éj leple alatt. Szabad emberek gyanánt távoztak, addigi elnyomóik szemeláttára.

Ez az esemény örök időkre a zsidók ünnepi emlékezésének tárgya lett, és a peszach ünnepe az első a három zsidó zarándokünnep közül. Amíg Jeruzsálemben állt a Templom, minden család tartozott egy-egy bárányt vinni oda ezen az ünnepen, hogy a pap levágja. Ez után ugyanazt cselekedték, mint egykor Egyiptomban: a peszachi áldozat húsát megsütötték, majd — lehetőleg éjfél előtt — macottal és keserű gyökerekkel megették. A gyermekek ott voltak, csodálkoztak, kérdezgettek, és az apjuk válaszolgatott. Az életteli „vallásóra" felejthetetlen maradt számukra.

A széderestéről hiányzik a bárány, de a tálon ott a sokféle étel, mely részint a szolgaságra, részint a szabadságra emlékeztet. És az érdeklődő immár az Írásból meg a Misnában és a Gemárában rögzített szájhagyományokból kaphat választ kérdéseire: honnan erednek a peszach szokásai és mi az értelmük?

Miért oly sietősen?

Lássuk közelebbről e hagyományok egyik fontos részletét. Mózes 2. könyvében (34,25) ez áll: „Áldozatom vérét ne ontsd ki kovász mellett, és a peszach ünnepének áldozatja ne maradjon meg reggelig." Két mozzanatra kell figyelnünk ebben. A peszachi bárányt nem szabad felkínálni mindaddig, amíg a kovászolt tésztát el nem takarítják. Miután pedig a hús megsült és terítékre került, el is kell fogyasztani. Amit reggelig el nem költöttek belőle, azt elégetik. (Mózes 2. könyve, 12,10)

A Misna (Pesszachim, V,4) röviden és velősen így fogalmazza meg az előírást: „Aki a peszachi áldozatot kovászolt fölött vágja le (ha van még ott kovászolt), az tilalom ellen vét." A Jeruzsálemi Talmud (5. fejezet, Halacha 4.) elmagyarázza, miért történik ez így. Azért, hogy határt szabjanak az áldozásra és az áldozati hús élvezetére szánt időnek. A peszachi áldozattal ugyanis új szakasz kezdődik. A kovászolt tészta eltűnt, helyébe a macot lépett már — az Egyiptomból való sietős kivonulás jelképe. Annak idején nem volt rá idő, hogy megkeljen a tészta és kisüssék a kenyeret (Mózes 2. könyve, 12,33—34). Izrael fiainak fejest kellett ugraniok a szabadságba, nem volt mód a kényelmes készülődésre. A fáraó emberei kiűzték őket (12,39), miután előbb újra meg újra vonakodtak megadni nekik az engedélyt a távozásra.

Nem kevésbé fontos a hagyomány másik momentuma: az áldozati húst napfölkelte előtt el kell költeni. Érthető, miért: ha egyszer éppen csak beköszöntött a szabadság, akkor minden huzavona, minden halogatás veszélyes lehet. Aki nem ragadja meg a kínálkozó alkalmat, az talán örökre elszalajtja a szabadság lehetőségét.

Új exodus új fáraók birodalmából

A sietség nyomta rá bélyegét a zsidók vándorlására az azóta eltelt hosszú évszázadok alatt is. A macot, „a nyomorúság kenyere" sokkal gyakrabban volt kísérőjük, mint a jóllakottság és a jólét kalácsa. Izrael szilárdan kitartott a szabadság mellett, máig azt tartja egyik nagy értékének. A peszachi fordulattal beköszöntött szabadság nélkül el sem kezdődhetett volna történelme.

A Haggadában mély értelmű, hitvallásszerű szavak szólnak erről: „Minden nemzetség (család) egy-egy tagja tartozik magát olyannak tekinteni mint aki maga vonult ki Egyiptomból... Nemcsak apáinkat (elődeinket) váltotta ki a szolgaságból az Örökkévaló (magasztaltassék a neve), hanem velük együtt bennünket is kiváltott."

És a Haggada egy másik szakasza hasonló útmutatást ad: „Rabszolgák voltunk a fáraónál Egyiptomban, és az Örökkévaló, a mi Istenünk erős kézzel és kiterjesztett karral kivezetett bennünket onnan. Ha Ő, a Szentséges — dicsértessék a neve — apáinkat ki nem vezette volna Egyiptomból, úgy mi és fiaink és a fiaink fiai még mindig a fáraó szolgái lennének."

Elindulni, elhagyni a viszonylagos biztonságot, ha az megfoszt a szabadságunktól, vállalni az ugrást a tényleges szabadságba, abba, amelyet Isten kínál és biztosít — ez a peszach alapgondolata. A zsidóság ennek jegyében azonosítja magát újra és újra a kezdet nemzedékével.

Ma talán még világosabban látjuk ezt, mint eddig. Új exódus indult meg, szétpattannak egy modern „fáraó" bilincsei, ezrével és tízezrével vonulnak a zsidók a szabadságba, térnek vissza az idegenből — haza.

Roland Gradwohl

Talmud Tóra (Fotó Köbányai János)

Köszöntjük az új kiadványt!

Izraeli képeslapok

(Gyermeknapló két szólamban)

A kibucban minden egy helyen — mint a Sugárban — ez nem a reklám helye — megtalálható. Iskola, bölcsőde, óvoda, teniszpálya, uszoda, focipálya, pingpong lehetőség. Nehéz a választás, mit is csináljak? Az itteni emberek sok mindennel foglalkoznak. Kicsit féltem, hogy valami konyhai munkával tisztelnek meg, de szerencsém volt, mert a gyümölcsösbe vezényeltek. Azt hittem ez egyenlő lesz a nagy zabálással; előttem már narancs és dinnyehegyek képe jelent meg, annak tetején ültem álmaimban és ettem, — mit ettem! — habzsoltam rendületlenül. Hát ebből nem lett semmi. Engem a banánosba osztottak be, ami így jól hangzik, de ez nem evést jelent, amiből én példanélküli teljesítményre vagyok képes, hanem a száraz ágak levágását. Ebben már nem vagyok élharcos. De azért igyekszem. Reggel 5-kor kelünk és fél kilencig dolgozunk. Ez azért jó, mert iszonyú meleg van, s mi addigra már végzünk is a munkánkkal. Nagyon sok helyes itteni kibucnyikkal ismerkedtünk össze. Akik mellénk vannak beosztva, kedvesek és nagyon segítőkészek. A fegyverük mindig velük van; itt mindig történik valami. Így élnek és dolgoznak nap mint nap. Deganca egyébként ha jól értettem „új kenyeret" jelent. ezért a kenyérért és az országért állnak állandóan készenlétben nemcsak a fiúk, de a lányok is. Itt a katonaság a legnagyobb dicsőség; ha valakit kiszuperálnának, tűzzel-vassal küzd, hogy valamilyen formában a hadsereg hasznára lehessen — még a nyomorékok is. Ez valahogy nálunk másképp van...

*

A városnézés napja. Még elmondani is sok, mennyi mindent láttunk, hát még megnézni! Tök jó itt minden, olyan az egész, mintha a biblia lapjai elevenednének meg. El is határozom, hogy újra nekilátok elolvasni, fantasztikusak ezek a történetek! S micsoda hősök! Sokat fényképeztem, első alkalommal vagyok egyedül, lesz miről otthon mesélnem. Láttuk Dávid király sírját is. Róla már sokat olvastam, azt hittem mesealak, most pedig kiderült, hogy mennyi mindent épített, s láthatom, hol nyugszik.

*

Minden szuper, nagyon jól érzem magam, vagány a társaság. Már megvan a galerim, mindig együtt játszunk, és együtt szórakozunk. A kajáról is illene néhány szót mondanom. Szegények; a legjobb falatokat igyekeznek elénk adni, csupa inyencség, de én ezeket nem birom, ma például karfiol volt gombával. Hát én csak néztem, de ez sem igaz, mert nézni sem tudtam. Ja, azt sem akarom elfelejteni, hogy itt rengeteget kell inni, rettenetesen meleg van! Már olyan csokibarna vagyok, hogy lassan azon kell gondolkodnom, mivel koptassam magam...

*

A kibucban szabályos fizetést kapunk hetente. Ma van az első fizetési nap. Életem első önálló keresete! Ez itt nem igazi pénz, hanem utalvány vagy „bon" — nem tudom, minek nevezzem? Ebből a kibuc boltjában bármit megvehetek, ami kiegészítésül az ellátásomhoz kell. Így most üdítőt, csokit spájzolok be. Hitel is van, ez annyit jelent, hogy előlegeznek; ha nincs elég utalványom, majd a legközelebbi „fizetéskor" kiegyenlítem a számlámat. Önálló házakban lakunk a kibucban, ketten egy szobában, van fürdőszobánk is, szóval a kényelem szuper. Éppen a mi szállásunk mögött van a kibuc szafari parkja, tele szabadon élő állatokkal, struccal, antiloppal, gazellával.

*

Ma Jeruzsalem legnagyobb és legszebb, rendkívül modern zsinagógáját látogattuk meg. Gyönyörű az épület kívül-belül. Egy kántor külön nekünk énekelt. Meglátogattuk a Holocaust Múzeumot is. Nagyszüleim sokszor meséltek nekem azokról a rémségekről, amiket itt nekünk meg is mutattak. Sajnos nem is volt ez mese, hanem nagyon is valóság! Az egyik teremben rengeteg gyertya égett az elpusztított gyermekek emlékére. Végigbőgtem az egész utat. A múzeumlátogatás után mindannyian egy-egy fát ültettünk. Az enyémet megjelöltem. Szeretném többször viszontlátni, miként cseperedik fel.

*

Ideje már összegeznem hódításaim történetét. Ez egy kényes kérdés, igyekszem objektív lenni. A kibuc lányai nagyon helyesek, s nagyon könnyen megbarátkoztam velük. Van itt szőke, barna, fekete, szóval minden igényt kielégítenek. Van, aki velünk dolgozik a banánosban, meg az áldott emlékű datolyásban... Reggeli közben szemeztem egy pár asztallal arrább ülő csajjal, aki állandóan kacsingatott. Mint kiderült, nem is nekem hanem a mellettem ülővel. Pech, de túléltem. A lányokat egyébként általam szabadalmaztatott táblázat szerint pontoztam. Nagyon sok a megfelelő, de néhány kitűnő is akad. Például Ongi. Ő a favorit nálam, ő a leghelyesebb, és a legkedvesebb. Gyönyörű fekete szemei vannak és ami még döntőbb, a haja is fekete. Jól beszél angolul, szóval megtaláljuk a közös nevezőt, s ha kell, a legkisebb közös többszöröst is. Rot a második helyet tartja szikla szilárdan. Nagyon jól megértjük egymást. A névsort nem is folytatom, mert akkor nem lesz elég a füzet. Szóval jól érzem magam...

*

Ma már korán reggel elindultunk a Nyugati falhoz, az avatáshoz. Először a fiúkat avatták imakendővel betakarva, a fiaink egyenként mondták el az imát. Utána cukrot dobáltunk rájuk. Ezután következtünk mi. Nagyon izgultam, de minden sikerült. Még ajándékot is kaptunk. Egy gyertyatartót meg egy oklevelet. Ezen nagy betűkkel nyomtatva a nevem; Jehudit Vaida. Így még szebb. Délután volt a „Maccabi Játékok" megnyitója. Sokat fényképeztem, nagyon szép volt. Ahogy az egyes országok képviselői bevonultak, az ottlevő honfitársak óriási ovációba törtek ki.

*

Ma nagyon szomorúan ébredtem, mert vége az útnak és hazautazunk Izraelből. Ma nagyon boldogan ébredtem, mert nemsokára újra otthon leszek, találkozom újra kistestvéremmel, szüleimmel, nagyszüleimmel, otthoni barátaimmal. Nagyon hosszú volt ez a távollét. Nagyon rövid volt ez az út Izrael megismeréséhez. Három órás repülőút és aztán újra otthon.

Várnak a kérdések és én is annyi mindent szeretnék elmondani! Csodálatos volt, azaz minden JOFFI...

Vajda Judit — Vajda Tamás

Nemzetközi zsidó gyermektábor Szarvason

Ronald S. Lauder, ez a választékos, nyulánk, halkszavú, de határozott diplomata és üzletember (sz. 1944), akinek nagyszülei Sátoraljaújhelyről származtak el, 1986-ban lett az Egyesült Államok ausztriai nagykövete — éppen az emlékezetes Waldheim-botrány hónapjaiban. Kelet-európai tapasztalatai arra indították, hogy 1987-ben alapítványt tegyen a zsidó művelődés támogatására. Már második éve szervez féléves csereutazásokat amerikai, illetve magyar és lengyel diákok között. Ausztriában iskolát hozott létre a Kelet-Európát elhagyó zsidó családok gyermekei számára. Egyesületünk szeptemberben nyíló Zsidó Közösségi Iskoláját is támogatni kívánja alapítványának magyarországi célokra elkülönített, 90 millió forintos alaptőkéjéből.

Magyarországi akciói közül eddig a *szarvasi nyári tábor* létrehozása

volt a legjelentősebb. Itt eszményi, korszerű környezetben turnusonként 200 zsidó gyermek ismerkedhet a zsidó hagyománnyal, sportolhat, szórakozhat. A magyar gyerekek más országok gyermekeivel ismerkedhetnek össze a közös zsidó hagyomány szellemében, de vallási előírások nélkül. Az első turnusra (VII. 1—15.) 11—14 éves, a másodikra (VII. 16—29.) 7—10 éves, a harmadikra pedig (VIII. 1—15.) 15—18 éves gyerekek jelentkezhetnek telefonon vagy írásban a MIOK titkárságán (VII., Síp u. 12.). A részvétel díja egy-egy turnusra a család első gyermeke után 1200, második gyermeke után 400, harmadik gyermeke után pedig 100 Ft. A táborban kóser koszt, angol nyelvtanfolyam és számos zsidó ismeret, élmény vár a gyermekekre.

Ronald S. Lauder a világhírű Estee Lauder kozmetikai cég létrehozóinak fiatalabbik fia. A múlt megőrzésére és az elpusztított kulturális értékek megújítására tett alapítványának emblémáját öt nyelven (angolul, németül, magyarul, lengyelül és oroszul ez a sokat mondó szó díszíti: TUDÁS.

— hernádi —

Lesz jóvátétel?

EGYESÜLETÜNK KÖZPONTJÁT naponta tucatszám keresik fel volt deportáltak, munkaszolgálatosok és leszármazottaik, hogy írásba rögzítsék az 1940-es évek első felében családjukat és személyüket ért sérelmeket és károkat. Közismert, hogy a nem szocialista országokban élő volt deportáltak és a nácik által más módon üldözöttek az NSZK-tól jelentős kártérítésben részesültek és kiegészítő nyugdíjat kapnak. Nyugat-Németország az 1960-as évek elején számunkra is hajlandónak mutatkozott jóvátételt fizetni, de ez — máig nyilvánosságra nem került okból, valószínűleg az állam mindenáron gyorsan valutához jutni akaró kapzsisága miatt — a halottak iránti kegyeletet és az élők önérzetét sértő alacsony összegben valósult csak meg. Akkor a feltételek és az összeg ismerete nélkül, előre fel kellett hatalmaznunk a párt által dirigált Nácizmus Üldözötteinek Bizottságát képviseletünkre, míg az állam részéről a tárgyalásokat a németekkel az Értékforgalmi Bank végezte.

— *Mi tette lehetővé a téma újbóli napirendre tűzését?* — erről kérdeztük dr. Ruttkai György nyugdíjas és aktív jogtanácsost, a Munkaszolgálatosok Országos Egyesületének elnökét.

— Ma már kétezer tagja van az éppen egy esztendeje Schwarcz István Mihály bajtársammal alapított egyesületünknek. A volt munkaszolgálatosok szervezését kettős célból kezdtük el: erkölcsi és anyagi elégtételt követelünk a II. világháború éveiben kiadott jogfosztó rendeletekkel deportált, munkaszolgálatra, száncsásra kényszerítettek, kifosztottak számára. Tudjuk, hogy ezek a szörnyűségek más magyar állampolgárokat is sújtottak, mi mégis csak a zsidók rehabilitációját vállaltuk el. Tárgyalásaink a német és a magyar kormánnyal folynak.

— *Informálná olvasóinkat az NSZK jóvátételével kapcsolatos kilátásokról?*

— A német államot egyedi és általános kártérítésre akarjuk kényszeríteni. Amikor bejegyezték egyesületünket, első dolgunk volt, hogy írunk Kohl kancellárnak. Levelünkben azonos rehabilitációt kértünk nyugati testvéreinkkel. A kancellár ügyünkkel való foglalkozásra a bonni pénzügyminisztériumot jelölte ki. Az azonban javaslatainkat elutasította, arra hivatkozva, hogy 1946-ban, a párizsi békeszerződéskor a magyar kormány minden kártérítési igényéről lemondott. Ez a hivatkozás két okból is téves: egyrészt mert nem egyedi jóvátételről van a szerződésben szó, másrészt nem a németekkel szembeni követelésekről, hanem esetleg a szomszéd államok okozta sérelmekről és károkról. Mi észrevételeinket Bonn tudomására hoztuk, s várjuk további reagálásukat. Ügyünket jószándékkal, s ami még több, szakmai tanáccsal segíti a magyar Igazságügyminisztérium nemzetközi jogi főosztálya.

— *A már fizetett német jóvátétel milyen hatással lehet a bonni döntésre?*

— A magyarországi zsidók panaszának akkori bizonyos akceptálása a jog szerint úgynevezett ráutaló magatartás, hiszen 1960-ban elismerték a kérés jogosságát, nem hivatkoztak a párizsi békére. Mi egyébként most az akkorinál a sérelmek szélesebb körére követeljük az anyagi ellenételezést.

— *A magyar jóvátételben mit szeretnének elérni?*

— Erkölcsi jóvátételként Budapesten az elpusztítottak köztéri emlékművét. Ami pedig a hazai anyagi jóvátételt illeti: előkészítésére tanácskozás zajlott le a Pénzügyminisztériumban, azon pénzügyeseken kívül részt vettek a belügy és külügy szakemberei. A tárgyalóasztal másik oldalán pedig a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületnek, a MIOK-nak, a NÜB-nek és a mi egyesületünknek a képviselői ültek. A legnagyobb eredmény, hogy a *Magyar Közlöny* március 28-i számában az országgyűlési határozatok között egy felsorolás jelent meg, hogy kik azok, akiknek sérelmeit orvosolni kell. S ebben elsőként, mert időben a legrégebbi, az 1938—45 közötti gyalázatot említi. Mi rajta vagyunk, hogy erről a kormány minél előbb terjesszen elő törvénytervezetet, s az haladéktalanul kerüljön a parlament elé. Tudjuk azonban, hogy az állam szegénysége miatt túlzó reményeink nem lehetnek! Ha a fogyatkozó számú egykori deportáltaknak, munkaszolgálatosoknak bármilyen csekély mértékben is javítani tudjuk életük őszi napjait, tevékenységünk már nem volt hiábavaló.

— *ie* —

Március 4-től az izraeli rádió magyar nyelvű műsora — korábbi ígéretüknek megfelelően — félórásra bővül: naponta (magyar idő szerint) 18.45-től 19.15-ig hallható a 24,84 és a 25,85 m-es rövidhullámon. Hallgasd naponta a Kol Jisz-rael magyar nyelvű műsorát!

Az óbudai zsinagóga (Fotó Kőbányai János)

Dr. Virág Teréz lelki tanácsadó rovata

Kedves Barátaim, szeretnék röviden beszámolni az MZSKE legújabb csoportfoglalkozásáról. KÚT címmel közös beszélgetést kezdtünk el „nagyszülőktől unokákig" azok számára akik vagy személyes túlélői, vagy első, második generációs leszármazottai a vészkorszaknak. Az első találkozást március 30-án tartottuk. Egy 10 és egy 6 éves kisfiú „képviselte" a harmadik generációt, a mintegy 50 résztvevő fele-fele arányban a túlélőket és gyermekeiket.

Miről is beszélgettünk? Beszéltünk a nevünkről, mely önmagában is fontos szimbólum: KÚT, mely mélységes mély, mely az életet adó vizet adja, melynek mélyéről József kijutván megmentővé, „kenyéradóvá" emelkedett. Sok-sok asszociáció kapcsolódik még a csoport nevéhez, de szétszedve a betűket, külön értelmet is nyertek: magyarul a „Közös Út Találkozó"-t jelenti, míg Raj Tamás ivritül adott mély jelentést az önálló betűknek: Kedosim u Tehorim = Szentek és tiszták, mely a mártírok neve.

Az együtt töltött időben sok-sok személyes élménnyel lettünk gazdagabbak, felelevenedett a fájdalmas múlt, de az elhallgatás korszakának fájdalma is. Egy barátunk azt a szomorúságát kísérelte meg szavakba önteni, hogy talán két felnőtt gyermeke azért választotta az amerikai emigrációt, mert ő képtelen volt a családi gyökereket fiainak átadni. Ma is úgy érzi, hogy a gyermekkorában átélt gettóbeli rettegések eltörpülnek ahhoz a fájdalmához képest, hogy több mint 10 évig nem tudott szembenézni saját múltjával, zsidó származásával. Sokan vannak, akik azt hiszik Magyarországon, hogy a fájdalmas múlt elhallgatása csak Magyarországra érvényes jelenség. Nem így van. Más-más okból, de majd mindenütt a világon 40 évig tartott a csend. Ez a csend Izraelre is vonatkozott. Ramat Ganban például hasonló beszélgető csoportokat a Holocaustot túlélő családoknak és leszármazottaiknak csak 1989-ben szerveztek. Izraelben Jeruzsálemben van a túlélők terápiájával foglalkozó centrum, de Amerikában és más országokban is van ma már túlélőket segítő intézmény. Hogy mi „csak" most indítjuk el a magunk Közös Út Találkozóját, emiatt nem kell restellkednünk, hiszen világszerte mindenütt nehéz volt szembenézni múltunkkal.

Milyen további elképzeléseink vannak. Már az első találkozón felmerült egy speciális második generációs csoport igénye. Mintha a ma 30 évesek szeretnének egy, a szüleiktől és azok generációjától független fórumot. Ha igény van rá, szeretnénk lehetőséget adni 8—10 éves gyerekek számára is, hogy beszélhessenek az ő gondjaikról. Másik elképzelésünk az, hogy az idős, család nélküli túlélők elmondhassák nekünk történetüket, hogy legyen, aki őket is meghallgatja; esetleg tárgyaikból emlékező szobát is kialakíthatnánk.

Vannak olyan ellenvetések, hogy szabad-e, kell-e a fájdalmas múltat 40 év után felkavarni. Szerte a világon szinte minden, ezzel a kérdéssel foglalkozó szakember azt tapasztalta (8 éve, amióta magam is — mint pszichológhs — felfigyeltem az úgynevezett Holocaust-szindrómára, ugyanezt tapasztaltam): egyetlen lehetőség van arra, hogy a megsebzett szülők és nagyszülők ne adják tovább utódaiknak ezt a szörnyű társadalmi traumát, nevezetesen az, ha a kimondással megtisztítjuk a múltnak kútját, hogy az éltető forrásvíz újra feltörhessen belőle.

A KÚT-nál legközelebb május 25-én találkozunk. Mindenkit, barátaival együtt, szeretettel várunk.

Magyarországi zsinagógák

Kevés könyvről mondhatjuk el, hogy értékét aktuális kultúrtörténeti és könyvtörténeti jelentősége egyszerre adja. E könyv ezen kevesek közé tartozik.

A téma magyarországi megjelenését megelőzte egy New York-i kiadású könyv (1986-ban). De míg az előző inkább albumnak tekinthető, addig a magyar „változat" sokéves kutatómunka eredményeképp, majdhogynem enciklopédikus tömörséggel dolgozza fel mind a történeti (értsd: a magyarországi zsidóság története a római kortól 1918-ig), mind az igen gazdag település- és építészettörténeti témakört. Külön fejezet foglalkozik egy alapszintű ismertetés keretében a zsidó vallási szimbólumok jelentéstartalmával és a zsinagógának mint a „gyülekezés házának", a „tan házának", az „imádság házának" liturgikus szerepkörével.

Az egyes városok és községek zsinagógáinak tárgyalását egy, a településtörténet zsidó vonatkozású történetét taglaló fejezetrész vezeti be, majd a már említett település zsinagógájának részletes építészettörténeti és építészeti leírása következik. Konkrétan egy-egy zsinagóga építészeti sajátosságain túlmutatva, a Magyarországi zsinagógák formai alakulása stílusok szerint című fejezet elolvasása után nagyobb távlatú építészettörténeti nézőpontból is gazdagíthatjuk ismereteinket. E fejezet a gótikus zsinagógáktól az eklektikus stílusúakig terjedően tényekkel támasztja alá: a zsidó szakrális építészet igen erős szálakkal kötődik az európai és ezen belül a magyarországi építészettörténet főbb vonulataihoz.

A könyvhöz Schöner Alfréd országos vezető főrabbi írt előszót.

Megvásárolható a Műszaki Könyvkiadó Kandó Kálmán könyvesboltjában (V. Bajcsy-Zsilinszky út 20.), és megrendelhető az alábbi címen: Kandó Kálmán Könyvesbolt Budapest 1374. Postafiók 581.

HUMOR

Örökzöldek

KÉT VIGÉC utazik a vonaton. Az egyik panaszkodni kezd:

— Hálátlan mesterség a miénk. Én törőm magam, fáradozok, igyekszem mindig szívélyes, udvarias lenni, mégis az emberek, akikhez bekopogok az árummal, gyakran sértegetnek.

— Én ezt nem tapasztalom, hál' istennek — mondja elégedetten a másik. — Volt már, igaz, hogy kidobtak, orromra vágták az ajtót, rám vertek a seprűvel. Na, de sértegetni? Azt soha!

*

— NE HARAGUDJ, Grün, ebben a hónapban nem tudom megadni az adósságomat — mondja Kohn.

— Ezt mondtad a múlt hónapban is.

— Na, és nem tartottam meg a szavamat?!

*

KERESKEDELMI UTAZÓNAK jelentkezik egy céghez Kohn.

— Én vagyok a világ legjobb ügynöke! — jelenti ki büszkén, magabiztosan.

Megkapja a kollekciót, elutazik. Egy hét múlva visszajön: — Tévedtem. Én csak a világ második legjobb ügynöke vagyok — ismeri el szomorúan. — A világ legjobb ügynöke az volt, aki ezt a vacakot önökre sózta.

*

SZOMBATON A SÉTÁNYON találkozik Grün a barátjával. Izgatottan kérdezi tőle:

— Te, Kohn, igaz amit rólad beszélnek, hogy te ateista lettél?

— Igaz.

— És már nem hiszel Istenben?

— Tudod mit, Grün, beszéljünk másról!

Grünt csak nem hagyja nyugodni a téma, másnap megint felkeresi a barátját, és megkérdezi:

— Kohn, te tényleg nem hiszel Istenben?

— Nem.

— És ezt miért nem mondtad tegnap?

— Meg vagy őrülve? Szombaton?!

Jancsó Miklós Jelenlét c. filmjének forgatásán (Fotó Kőbányai János)

A SADHEN bemutatkozó látogatásra viszi a vőlegényjelöltet.

— Nézzen körül — suttogja a fiú fülébe —, mindenütt ezek a súlyos ezüstök!

— Lehet, hogy csak kölcsönben vannak — súgja a fiú.

— Ugyan, hova gondol? Hát ki adna ezeknek kölcsön?!

*

EGY AMERIKAI keresztény leánynevelő intézetben táncos teadélutánra készülődnek. Az igazgatónő felhívja a városkában levő laktanya ügyeletes tisztjét:

— Legyen olyan jó, küldjön át hozzánk délután húsz katonát a lányainknak táncpartnerül. Csak egyet kérek: ne legyen köztük zsidó!

A megbeszélt időpontban megjelenik a leányneveldében húsz tagbaszakadt néger katona.

— Kérem... itt valami tévedés lesz... — mondja meglepetten az igazgatónő.

— Az kizárt dolog! — ingatja fejét az egyik néger katona. — A mi parancsnokunk, Solomon Mandelstein kapitány úr, sohasem szokott tévedni!

*

— MI A VÉLEMÉNYED az antiszemitákról, Kohn?

— Osztom a nézeteiket!

— Osztod?!

— Naná, szorzom!

*

— SÁRA LELKEM, azt mondják, közeledik a városunkhoz a Messiás — újságolja Mojse a feleségének. — Akkor pedig nekünk is vele kell mennünk Izráel földjére. Megvallom, nem örülök neki. Most, amikor már olyan szépen virágzik a mi kis üzletünk, és itt van nekünk ez a szép kis házunk is...

— Ne bánkódj, Mojse — vigasztalja a felesége —, gondolj csak bele, min ment már keresztül a mi népünk. Az egyiptomi rabságot túléltük, a babiloni fogságot túléltük, Hámán üldöztetését túléltük. Majd csak túléljük a Messiást is!

*

GRÜN MOST rendezi be új lakását, s kellene bele néhány könyv is. Bemegy a könyvesboltba, és megkérdezi:

— Van önöknek lexikonjuk?

— Milyen kiadás?

— Igaza van. Milyen kiadás! — mondja Grün és kifordul a boltból.

*

(Az Izraeli Szemle szerkesztőjének engedélyével)

Az érintkezés szavai héberül

(ch: mint yacht szavunkban; a dőlt betűs szótagok hangsúlyosak)

emberek ana*sím* אֲנָשִׁים
férfi *ís* אִישׁ
nő is*á* אִשָּׁה
fiú *je*led יֶלֶד
lány jál*dá* יַלְדָּה
csecsemő ti*nók* תִּינוֹק
férj *bá*al בַּעַל
feleség is*á* אִשָּׁה
apa *á*ba אַבָּא
anya *í*ma אִמָּא
fia *ben* בֵּן
leánya *bát* בַּת
család mispá*chá* מִשְׁפָּחָה
nagybácsi *dód* דּוֹד
nagynéni do*dá* דּוֹדָה
hitves rokonai m'chuta*ním* מְחֻתָּנִים
nagyapa *szá*ba סַבָּא
nagyanya *száb*ta סַבְתָּא
barát (ffi) cha*vér* חָבֵר
barátnő chave*rá* חֲבֵרָה

köszönt l'ka*bél* לְקַבֵּל
szervusz! *sálóm*! שָׁלוֹם!
viszlát! *sálóm*! שָׁלוֹם!
köszönöm to*dá* תּוֹדָה
köszönöm szépen to*dárábá* תּוֹדָה רַבָּה
kérem b'vaka*sá* בְּבַקָּשָׁה
nem tesz semmit *én* da*vár* אֵין דָּבָר
szívesen *én* da*vár* אֵין דָּבָר
Isten hozott! ba*ruch* ha*bá*! בָּרוּךְ הַבָּא!
jó utat! n'szi*á* cle*chá*! נְסִיעָה צְלֵחָה!
jó reggelt! *bó*ker *tóv*! בֹּקֶר טוֹב!
jó estét! *é*rev *tóv*! עֶרֶב טוֹב!
jó éjszakát! *láj*la *tóv*! לַיְלָה טוֹב!
hogy vagy? (ffi) *más*'lom*chá*? מַה שְׁלוֹמְךָ?
hogy vagy? (nő) *más*'lo*mech*? מַה שְׁלוֹמֵךְ?
rendben van b'*szé*der בְּסֵדֶר
elnézést szli*chá*! סְלִיחָה!
viszontlátásra! l'hitrá*ót*! לְהִתְרָאוֹת!
jó étvágyat! l'tea*vón*! לְתֵאָבוֹן!

Nagyanyó receptjei

Végy egy kacsát vagy libát

Akik nem kultiválják a nyakló nélküli húsevést, de szeretnek ízes falatokat enni, azoknak különösen ajánlom, hogy vegyenek egy kacsát. Lehetőleg a piacon, s lehetőleg termelőtől. Amennyiben lehetséges, úgynevezett néma kacsát. Arról lehet megismerni, hogy vagy teljesen fekete a csőre és a lába, vagy fekete csík van rajta. Természetesen vágott, tisztított kacsát vegyünk. A család létszámától függően 3, 4 vagy 5 kg-os legyen a baromfi. Ha van mélyhűtőnk, ötször-hatszor ehetünk belőle jóízű ebédet vagy vacsorát. Ha nagyobb a család 4—5 főnél, ugyanezt tehetjük egy nagyobb libával.

Húsleves

Hozzávalók: a kacsa megtisztított feje, nyelve, lába, szárnyhegyei, zúzája, szíve, lépe, háta, nyaka, bordája, valamint 2—3 sárga- és fehérrépa, 1 zeller, 1 karalábé, 1 csomó petrezselyem, 15 dkg kelkáposzta, 15 dkg karfiol, továbbá 1 hagyma 2—3 gerezd fokhagyma, 1 hegyes paprika, 1 paradicsom, só, egész bors, koriander, szerecsendióvirág, kurkuma (sáfrány).

Elkészítés: a baromfi nagyságától függően 3—5 liter vízbe tegyük fel a fazékban a húst. Tegyük bele egészben, héjastól a hagymát, a paprikát, a paradicsomot. Egy teatojásban (teafőzőtojásban) tegyük bele a fokhagymagerezdeket héjastól, valamint 10—15 szem egész borsot, koriandert, 1—1 mokkáskanál szárított rozmaringot, szurokfüvet, kurkumát, 1 körömnyi szerecsendióvirágot, 1 borsónyi gyömbért. Sózzuk meg a levest, és a forrástól számítva takarékon főzzük 30 percig. Utána szedjük ki a hagymát, paprikát, paradicsomot. Tegyük bele egybehagyva a meghámozott répákat, zellert, karalábét, főzzük újabb 10 percig. Ezután teszszük bele a kelkáposztát, karfiolt, petrezselymet, és főzzük még 5 percig. Ezután leszűrjük a levest.

Tálalás: a húst és a zöldségeket külön tálra tesszük az asztal közepére. A levesbe vékony házi metélttésztát, vagy maceszgombócot főzünk. A húshoz kechupot kínálunk.

Maceszgombóc (6 személyre)

Hozzávalók: 20 dkg maceszdara, 2 tábla macesz, 4 tojás, 3 dkg liba-

TARTALOM

Rózsa T. Endre: Közgyűlésünk elé / 2

Hazai dolgaink

A lélek mélységei / 3
Pillanatkép / 3
Jajszavak és levelek / 4
Apropó nélkül (Bujáki-Lichtner János) / 5
Miért nincs zsidótemető? (Rádi Péter) / 5
Dachau, a szanatórium / 5
Az újjászületés három forrása / 6
Magyar zsidó eseménytörténet / 7

Esszé

Márkus László:
Magyarságtudatom „zavarairól" / 9

Tudomány

Zsidó Nobel-díjasok / 10

Világ

A magyar demokrácia
különös szálláscsinálói / 11
Visszajáró aranyrudak / 11
Az erfurti 28 / 12
Sem eltagadva, sem „leleplezve" / 12
Új főrabbi Angliában / 13
Az üllő és a kalapács között / 13
Világ terroristái, örvendezzetek! / 13
Az asszonyt megölni jó lesz... / 13
Béke az olajfák alatt? / 14
A glasznoszty árnyoldala / 15
Zsidó kivándorlás
és kulturális mozgalom / 16

Együttélés

Pelle János: Az utolsó vérvád
(Előszó egy készülő könyvhöz) / 17
Siklós B. László:
Újszövetség és antiszemitizmus? / 18
Vadász Ferenc: Zsidómentő jezsuiták
(Beszélgetés Pálos Antal páterrel) / 19

Könyvek

Magyar siratófal (Hernádi Miklós) / 21
Menóra kereszttel (Várai Emil) / 21
Láger-poézis / 21

Bibliográfia

Az 1989—1990 telén megjelent magyar nyelvű
irodalom válogatott, annotált bibliográfiája
(december—február)
(Dr. Horváth Beáta) / 22

Művészet

Csoda a Sínai-félszigeten / 23

Hagyomány

Szabolcsi Bence:
A zsidóság története Magyarországon
(1840-től 1867-ig) / 24
Az első nyomtatott héber biblia / 25
Utóhang a peszach ünnepéhez
(Roland Gradwohl) / 26

Egyesületi élet

Izraeli képeslapok
(Vajda Judit—Vajda Tamás) / 27
Nemzetközi zsidó gyermektábor
Szarvason / 27
Lesz jóvátétel? / 28
Dr. Virág Teréz lelki tanácsadó
rovata / 29

Humor

Örökzöldek / 30

Élő nyelv

Az érintkezés szavai héberül / 31

Otthon

Nagyanyó receptjei
(Gergelyné Varga Edit) / 31

vagy kacsazsír, 1 csomó petrezselyem, só, őrölt bors és gyömbér.

Elkészítés: a macesztáblákat vízben áztatjuk, majd kinyomjuk. Összekeverjük a pászkadarával, a tojással, a zsírral, az apróra vágott petrezselyemmel, 1 kávéskanál sóval, 1—1 mokkáskanál borssal és gyömbérrel. ½ óráig állni hagyjuk. Vizes kézzel 4—5 cm átmérőjű gombócokat formálunk, és a forrásban levő vízbe tesszük. Takarékon 15 percig főzzük. Szűrőkanállal kiszedjük.

Tálalás: a levesestányérba adagoljuk a gombócokat, és rátálaljuk a forró levest.

A baromfi két combját és két szárnyakbőrből töltött libanyakat is készíthetünk, amelynek az elkészítését legutóbbi számunkban leírtuk. Készíthetünk belőle rizses húst is.

Rizses kacsa vagy liba

Hozzávalók: a kacsa vagy a liba combjai és szárnyai, 1 nagy hagyma, 1—2 sárga- és fehérrépa, 1 zeller, 1 kávéskanál liba- vagy kacsazsír, 10 dkg gomba, 60 dkg rizs, só, őrölt fehér bors, kakukkfű.

Elkészítés: az apróra vágott hagymát megfuttatjuk a zsíron, beleteszszük a feldarabolt combokat és szárnyakat. Mindig csak kevés vizet adagolva hozzá, puhára pároljuk. Hozzáadjuk a felszeletelt zöldséget és a gombát, még 10 percig pároljuk, majd a forró vízben megmosott rizst, amit felöntünk annyi vízzel, hogy éppen ellepje. Sózás, fűszerezés után letakarva, takarékon felforraljuk. ½ órát állni hagyjuk. Lazán megkeverjük. Ha nem elég puha a rizs, még egyszer felforrósítjuk, majd pár percig állni hagyjuk.

Tálalás: forrón adjuk asztalra, reszelt sajtot és savanyúságot kínáljunk hozzá.

Legközelebbi számunkban a kacsa vagy a liba többi részének (melle, mája, zsírja) elkészítésére közlünk recepteket.

Gergelyné Varga Edit